

บทที่ 2

เอกสารงานและวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่องความคิดเห็นของครูศิลปศึกษาเกี่ยวกับหนังสือเรียนศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าตำราเอกสาร ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอรายละเอียดตามลำดับหัวข้อดังนี้

1. บทบาทของครูศิลปศึกษากับการใช้หนังสือเรียนศิลปศึกษา
2. หนังสือเรียนศิลปศึกษา
 - 2.1. ความหมายของคำว่าหนังสือเรียนและหนังสือเรียนศิลปศึกษา
 - 2.2. บทบาทของหลักสูตรศิลปศึกษาเกี่ยวกับการเรียบเรียงหนังสือเรียนศิลปศึกษา
 - 2.3. ลักษณะของหนังสือเรียนศิลปศึกษา
 - 2.4. การจัดรูปแบบของหนังสือเรียนศิลปศึกษา
 - 2.5. องค์ประกอบของหนังสือเรียนศิลปศึกษา
 - 2.5.1 เนื้อหาวิชาศิลปะกับชีวิต
 - 2.5.2 กิจกรรมศิลปะ
 - 2.5.3 ภาพประกอบ
 - 2.5.4 ภาษาและการเขียน
 - 2.5.5 การออกแบบและการจัดวางหน้ากระดาษ
3. ลักษณะของหนังสือเรียนศิลปศึกษาที่ดี
4. การคัดเลือกและการพิจารณาหนังสือเรียนศิลปศึกษา
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. บทบาทของครูศิลปศึกษากับการใช้หนังสือเรียนศิลปศึกษา

ระดับการสอนของครูจะมีผลต่อความเชื่อมั่นในการเลือกหนังสือเรียน เพื่อนำเนื้อหา มาใช้ประกอบการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตรนั้นขึ้นอยู่กับระดับของประสบการณ์และความ เชี่ยวชาญในเนื้อหาวิชา จากการศึกษางานวิจัยของ สปรีเจด และไรท์ (Spiegel and Wright, อ้าง ใน Lampela, 1994) พบว่าเทคนิคและลักษณะของการนำหนังสือเรียนมาใช้ของครูนั้น จะนำมา ใช้ในลักษณะการแนะนำเนื้อหาหรือการนำเนื้อหาภายในมาอภิปรายร่วมกัน โดยการคัดเลือก เนื้อหาที่มีความน่าสนใจและองค์ประกอบที่เป็นเครื่องมือและอุปกรณ์ ช่วยส่งเสริมให้เกิดการ เรียนรู้ เช่น กราฟ ตาราง แผนที่ แผนภูมิ ภาพถ่าย ตามแนวคิดของ คลาก (Clark, 1975) นั้นเห็น ว่าเนื้อหาเป็นองค์ประกอบสำคัญของหนังสือเรียน จึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาและทฤษฎี การเรียนรู้ทางด้านศิลปศึกษาที่ครูคัดเลือกมาใช้ประกอบการเรียนการสอน พบว่าครูศิลปศึกษามี การคัดเลือกเนื้อหาที่สอดคล้องกับแนวคิดทางการเรียนการสอนของตน เพื่อนำเนื้อหา มาประยุกต์ ใช้ให้เหมาะสมกับการเรียนการสอนศิลปศึกษา

สำหรับรูปแบบในการใช้นั้น ครูศิลปศึกษามีลักษณะของการใช้ที่แตกต่างกันไปตาม ประสบการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ จากการศึกษาวิจัยของ แลมเพลลา (Lampela, 1994) นั้นได้ กำหนดเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อศึกษาถึงการใช้นหนังสือเรียนศิลปศึกษาของครูศิลปศึกษา ซึ่งพบว่ามี ลักษณะดังนี้ คือ ใช้เป็นบางบทเรียน ใช้ทุกบทเรียน ใช้เพื่อสำรวจเนื้อหากิจกรรม ซึ่งวิธีการ เหล่านี้เป็นการนำเนื้อหาบางเนื้อหามาใช้ คือจะไม่ใช้เนื้อหาทั้งหมดจากหนังสือ แต่จะศึกษาเพื่อ เป็นแนวทางในการศึกษาจากแหล่งศึกษาอื่นๆ เพื่อนำเนื้อหาที่น่าสนใจมาส่งเสริมให้นักเรียนเกิด การเรียนรู้ได้อย่างสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

ส่วน พริสโก (Prisco, 1990) ได้นำเอกสารสิ่งพิมพ์ทางด้านศิลปะมาใช้เป็นเครื่องมือ ประกอบการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษา โดยกำหนดให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับภาพ ประกอบ เนื้อหา กิจกรรม คำศัพท์เฉพาะทางศิลปะ เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และศึกษาได้ อย่างอิสระและเป็นแนวทางให้เกิดความคิดสร้างสรรค์งานศิลปะอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

จากการศึกษาบทบาทของครูศิลปศึกษากับการใช้หนังสือเรียนศิลปศึกษานั้นสรุป ได้ว่าครูศิลปศึกษาจะใช้เป็นแนวทางในการเรียนการสอน การเตรียมเนื้อหาความรู้และการ กำหนดให้นักเรียนศึกษาองค์ประกอบต่างๆ จากหนังสือเรียน เช่น ภาพประกอบเนื้อหา กิจกรรม คำศัพท์ทางวิชาการ โดยลักษณะของการใช้นหนังสือเรียนนั้นครูศิลปศึกษาจะศึกษาเฉพาะบทเรียน

ที่น่าสนใจและสามารถนำมาประยุกต์เป็นกิจกรรมอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสม และนำมาจัดเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน

2. หนังสือเรียนศิลปศึกษา (Art Education Textbook)

2.1 ความหมายของคำว่าหนังสือเรียนและหนังสือเรียนศิลปศึกษา

คำว่า “หนังสือเรียน” เริ่มมีการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ตั้งแต่มีการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2521 ซึ่งแต่เดิมมีการใช้คำว่า “หนังสือแบบเรียน” ทั้งนี้เพื่อต้องการให้เป็นหนังสือที่นำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ได้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายทางการศึกษาและหลักสูตรที่เปลี่ยนแปลงไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)คำว่า “หนังสือเรียน” ตรงกับคำในภาษาต่างประเทศว่า “Textbook” เป็นคำที่นักการศึกษาและนักวิชาการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย นอกจากนี้ยังมีคำที่มีความหมายเหมือนกับคำว่า “Textbook” ที่นักศึกษานำมาใช้กันอีกหลายคำคือ “School Textbook” (Hummel, 1998 ; Engel,1994)“Schoolbook” (Belok, 1981) และ “Student Textbook” (Devine, 1998) โดยมีความหมายในลักษณะเดียวกันคือ เป็นหนังสือที่ครูและนักเรียนนำมาเป็นเครื่องมือประกอบการเรียนการสอนในโรงเรียน การเขียนมีรูปแบบเฉพาะเนื้อหาสอดคล้องกับหลักสูตร วิชาและระดับชั้นของนักเรียน

นอกจากนี้นักการศึกษาและนักวิชาการหลายท่าน ได้อธิบายความหมายของคำว่าหนังสือเรียนไว้ในลักษณะที่หลากหลายคือ

กระทรวงศึกษาธิการ (2538) อธิบายว่า หนังสือเรียนคือหนังสือที่ กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้สำหรับเรียน มีลักษณะตรงตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร อาจมีลักษณะเป็นเล่ม เป็นแผ่นหรือเป็นชุดก็ได้

สมพร จารุณัฐ (2538) อธิบายว่า หนังสือเรียน คือ หนังสือที่มีเนื้อหาสาระในเชิงวิชาการ ครอบคลุมเนื้อหาตามสาขาวิชาใดสาขาหนึ่ง มีการจัดทำขึ้นเป็นพิเศษและกระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้เป็นหนังสือประจำรายวิชาตามหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

จินตนา ไบกาซูยี (2534) อธิบายว่าหนังสือเรียน คือ หนังสือที่รวบรวมวิชาความรู้สาขาใดสาขาหนึ่งเนื้อหาที่มีความครบถ้วนถูกต้องนำเสนอข้อเท็จจริงที่มีความยากง่ายเหมาะสมกับระดับชั้นและเมื่อจบในแต่ละบทก็มีกิจกรรมเสนอไว้ท้ายเล่ม มีกฎเกณฑ์การเขียนในเชิงวิชาการ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอน

อมรา เล็กเริงสินธุ์ (2528) อธิบายว่า หนังสือเรียน คือ หนังสือที่เด็กใช้ศึกษาเฉพาะบุคคลได้เป็นอย่างดี มีการรวบรวมเนื้อหาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนสอดคล้องกับหลักสูตรการเรียนการสอน ช่วยแนะนำแนวทางในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ช่วยสรุปและให้คำตอบเกี่ยวกับปัญหาต่างๆอย่างมีขอบเขตตามสาขาวิชานั้นๆ

สมศักดิ์ ศรีมานโชน (2523) อธิบายว่า หนังสือเรียนเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาตรงตามหลักสูตรกำหนดกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนได้ ผู้แต่งอาจเป็นคนเดียวหรือหลายคนและอาจเป็นบุคคลในกรมวิชาการหรือกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหนังสือเรียน

กาลลาแฮน (Callahan, 1971) อธิบายว่าหนังสือเรียน คือ เครื่องมือที่มีการออกแบบและจัดลำดับเนื้อหาอย่างถูกต้องเป็นระบบ เนื้อหาที่มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับการเรียนในแต่ละระดับชั้น

อัลเบท (Albeth, 1987) อธิบายว่าหนังสือเรียนหมายถึง หนังสือที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับสภาพสังคม การจัดวางภาพประกอบมีเป็นจำนวนมาก การพิมพ์มีราคาถูกและใช้กระดาษที่มีคุณภาพสูงจัดพิมพ์

จากทัศนะของนักการศึกษาและนักวิชาการ สรุปได้ว่าหนังสือเรียน คือ หนังสือหรือสิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับหลักสูตรและคำอธิบายรายวิชา การเรียบเรียงครอบคลุมหัวข้อเชิงวิชาการ เนื้อหาที่มีความเหมาะสมกับวัยและระดับชั้น ภาพประกอบและการออกแบบจัดวางมีความน่าสนใจผ่านการตรวจและพิจารณา จากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้นๆ และกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้นำมาใช้เป็นเครื่องมือประกอบการเรียนการสอนในโรงเรียน

หนังสือเรียนศิลปศึกษาเป็นสื่อที่มีความสำคัญสำหรับครูในการนำมาใช้เป็นเครื่องมือประกอบการเรียนการสอน จึงมีสำนักพิมพ์ผลิตขึ้นมาเป็นจำนวนมากในแต่ละระดับชั้นและมีชื่อเรียกได้หลายลักษณะคือ Art Education Textbook, Art Textbook, Artbook, Journals โดยมี

การเรียบเรียงให้สอดคล้องกับหลักสูตรการเรียนศิลปศึกษา Discipline-Based Art Education (DBAE) มันโร (Monro, 1956) ได้กล่าวถึงหนังสือเรียนศิลปศึกษา (Art Education Textbook) ไว้ในบริบทของการนำมาใช้เป็นเครื่องมือประกอบการสอนไว้ว่า หนังสือเรียนศิลปศึกษาเป็นสื่อที่รวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับการวาดภาพและการระบายสีที่ดีที่สุดสำหรับนักเรียน และฟอสเตอร์ (Foster, 1990) อธิบายว่า หนังสือเรียนศิลปศึกษาเป็นอุปกรณ์ที่รวบรวมแนวความคิด ข้อเท็จจริงและเนื้อหาทางด้านศิลปศึกษา ประวัติศาสตร์ศิลป์ เทคนิควิธีการในการสร้างงานศิลปะอย่างเป็นระบบถูกต้องตามหลักการและสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรศิลปศึกษา

นอกจากนี้ลูกา และเคน (Luka and Kent, 1970) ได้อธิบายว่า หนังสือเรียนศิลปะเป็นสื่อที่ช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคนิควิธีการในการปฏิบัติกิจกรรมและการใช้สื่อในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เช่น เทคนิคการวาดภาพระบายสี การวาดเขียน และเทคนิคการทำโมเสค

จากทัศนะของนักการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า หนังสือเรียนศิลปศึกษาคือหนังสือเรียนที่มีการรวบรวมแนวความคิด เนื้อหา เทคนิควิธีการที่เป็นข้อเท็จจริง เกี่ยวกับการศึกษาและการสร้างสรรค์งานศิลปะได้อย่างถูกต้องและเป็นระบบ ทั้งเนื้อหาทางด้านศิลปศึกษากิจกรรมการสร้างสรรค์งานศิลปะและเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ ที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายหลักสูตร

2.2 บทบาทของหลักสูตรศิลปศึกษาเกี่ยวกับการเรียบเรียงหนังสือเรียนศิลปศึกษา

หลักสูตรศิลปศึกษามีบทบาทและเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ สำหรับผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนศิลปศึกษาให้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อกำหนดโครงสร้างของเนื้อหาและกิจกรรมของหนังสือเรียนโดยรวมให้มีความสอดคล้องและครอบคลุมขอบเขต ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษา เฉลิม นาศิริรักษ์ และคณะ (2535) ในฐานะผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กล่าวว่าหลักสูตรศิลปศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับการเรียบเรียงหนังสือเรียน เป็นส่วนที่ช่วยขยายเนื้อหาและกิจกรรมให้มีความชัดเจนและอยู่ในขอบเขตตามที่หลักสูตรกำหนดไว้

ดังนั้นสามารถกล่าวได้ว่า หลักสูตรศิลปศึกษาเป็นองค์ประกอบที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนศิลปศึกษาใช้เป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการกำหนดภาพรวมของเนื้อหา ให้อยู่ในขอบเขตโครง

สร้างของหลักสูตร โดยจุดมุ่งหมายของหลักสูตรศิลปศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) ที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนศิลปศึกษาใช้เป็นแนวทางประกอบการเขียนมี 4 จุดมุ่งหมาย คือ

จุดมุ่งหมายที่ 1 เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานด้านศิลปศึกษา

จุดมุ่งหมายที่ 2 เพื่อให้เห็นคุณค่าของศิลปะมีความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมไทยและรู้จักรักษาเพื่อเป็นมรดกสืบทอดต่อไป

จุดมุ่งหมายที่ 3 เพื่อให้สามารถใช้ศิลปะพัฒนาจิตใจ บุคลิกภาพและรสนิยม

จุดมุ่งหมายที่ 4 เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานศิลปะได้เต็มความสามารถ ความถนัด ความสนใจของตนเอง

จากที่กล่าวมา เป็นภาพรวมของจุดมุ่งหมายของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ที่ผู้เรียบเรียงหนังสือเรียนจะต้องเรียบเรียงเนื้อหาและกิจกรรมให้อยู่ในขอบเขตที่หลักสูตรมุ่งเน้นหรือคาดหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์กับผู้เรียน โดยเฉพาะในรายวิชาบังคับแกน อันประกอบด้วยวิชาศิลปะกับชีวิต 1-6 เป็นวิชาที่ต้องใช้หนังสือเรียนประกอบการเรียนการสอน การเขียนหนังสือเรียนในแต่ละระดับชั้นจะต้องศึกษาถึงจุดประสงค์ปลายทางและจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมในแต่ละวิชา เพื่อกำหนดเนื้อหาให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ดังกล่าว สำหรับจุดประสงค์วิชาศิลปะกับชีวิต 1-6 ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของแต่ละวิชาไว้ดังนี้

วิชาศิลปะกับชีวิต 1-2 มีจุดประสงค์ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ชื่นชม และเห็นคุณค่าของศิลปะนั้นๆ

วิชาศิลปะกับชีวิต 3-4 มีจุดประสงค์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานศิลปะ และแสดงความคิดเห็น เกี่ยวกับความงาม ความหมาย และคุณค่าได้ตามวุฒิภาวะ

วิชาศิลปะกับชีวิต 5 มีจุดประสงค์ เพื่อให้มีสามารถนำความรู้ ความเข้าใจ มาปรับใช้อย่างเหมาะสม มีรสนิยม เกิดความงาม และความกลมกลืนกับชีวิตประจำวัน

วิชาศิลปะกับชีวิต 6 มีจุดประสงค์ เพื่อให้สามารถใช้ศิลปะให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และสังคม

นอกจากนี้ คำอธิบายรายวิชาของแต่ละวิชานับว่าเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดสาระสำคัญของเนื้อหาและกิจกรรมในหนังสือเรียนศิลปศึกษา รายวิชาศิลปะกับชีวิต เพื่อให้เหมาะสมกับพัฒนาการความสามารถและประสบการณ์ของนักเรียน ในแต่ละระดับชั้นให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น คำอธิบายรายวิชาศิลปะกับชีวิต 1-6 ที่กำหนดไว้ในโครงสร้างหลักสูตร มีรายละเอียดดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535)

วิชาศิลปะกับชีวิต 1 ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานทัศนศิลป์ ในเรื่องการเขียนรูป และ/หรือ การปั้นรูปตามแบบหรือของจริง โดยเน้นการสังเกตรูปร่าง ขนาด สี สัดส่วน ด้านการขับร้องดนตรี นาฏศิลป์ ในเรื่องของการขับร้องเพลงร่ำวง เพลงพื้นบ้าน เพลงประกอบฟ้อนรำ และเพลงอื่นๆ โดยสามารถทำจังหวะให้เข้ากับเพลง และฟ้อนรำอย่างง่ายๆ

วิชาศิลปะกับชีวิต 2 ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานทัศนศิลป์ ในเรื่องการเขียนรูป และ/หรือ การปั้นรูปเป็นภาพทิวทัศน์หรือเรื่องราวจากการดำเนินชีวิตอื่นๆ ตามความสนใจ ความสามารถ ความถนัด ประสบการณ์ ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของแต่ละคน ด้านการขับร้องดนตรี นาฏศิลป์ ในเรื่องของการขับร้องเพลงไทย เพลงไทยสากล เพลงพื้นบ้าน เพลงประกอบการฟ้อนรำ และเพลงอื่นๆ โดยใช้โน้ตขั้นพื้นฐาน ประกอบการฟ้อนรำที่มีแบบแผนอย่างง่ายๆ

วิชาศิลปะกับชีวิต 3 ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานทัศนศิลป์ ในเรื่องของจิตรกรรมและ/หรือ ประติมากรรมตามความสนใจความสามารถ ความถนัด ประสบการณ์ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของแต่ละคน ด้านขับร้อง ดนตรี และนาฏศิลป์ ในเรื่องของการขับร้องเพลงไทย เพลงไทยสากล เพลงประกอบฟ้อนรำและเพลงประสานเสียงอย่างง่าย โดยใช้โน้ตขั้นพื้นฐานประกอบการขับร้อง การบรรเลง และฟ้อนรำที่มีแบบแผนอย่างง่าย

วิชาศิลปะกับชีวิต 4 ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานศิลปะด้านทัศนศิลป์ในเรื่องงานออกแบบขับร้อง ดนตรี นาฏศิลป์ ในเรื่องของการขับร้องเพลงไทย เพลงไทยสากล เพลงประกอบการฟ้อนรำ เพลงประสานเสียง ประดิษฐ์ทำอย่างง่าย สำหรับใช้ประกอบเพลง และ/หรือการปฏิบัติเครื่องดนตรีอย่างง่าย ตามความถนัด เพื่อให้สามารถแสดงออกทางศิลปะได้ตามวุฒิภาวะ

วิชาศิลปะกับชีวิต 5 ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานทัศนศิลป์ ในเรื่องของการนำความรู้ทางศิลปะมาประยุกต์ในชีวิตประจำวัน ด้านการขับร้อง ดนตรี และนาฏศิลป์ ในเรื่องของการขับร้อง การบรรเลงดนตรี ฟ้อนรำ การบรรเลงเพลงในโอกาสต่างๆ

วิชาศิลปะกับชีวิต 6 ศึกษาและฝึกปฏิบัติงานทัศนศิลป์ ในเรื่องของการนำความรู้ ความสามารถทางทัศนศิลป์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ด้านการขับร้อง ดนตรี และนาฏศิลป์ ในเรื่องของการปฏิบัติเครื่องดนตรีตามลำพังหรือเป็นวง การฟ้อนรำ รำพื้นเมือง การแสดงที่เป็นศิลปะ

ดังนั้นสรุปได้ว่า หลักสูตรศิลปศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญ ของการเรียบเรียงหนังสือเรียนศิลปศึกษารายวิชาศิลปะกับชีวิต ผู้เรียบเรียงต้องศึกษาและใช้แนวทางจากหลักสูตรและโครงสร้างที่สำคัญ 3 ส่วน ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตรศิลปศึกษา
2. จุดประสงค์ของรายวิชาศิลปศึกษา รายวิชาศิลปะกับชีวิต
3. คำอธิบายรายวิชา

2.3 ลักษณะของหนังสือเรียนศิลปศึกษา

โชคก เก่งเขตรกิจ และคณะ (2526) ได้กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือเรียนศิลปศึกษาว่าหนังสือเรียนศิลปศึกษาเป็นหนังสือที่มีลักษณะแตกต่างจากหนังสือเรียนในรายวิชาอื่นๆ โดยทั่วไป ทั้งในเรื่องของการนำเสนอเนื้อหา ภาษาเขียน กิจกรรม ภาพประกอบ ในการเรียบเรียงหนังสือศิลปศึกษา นั้นผู้เขียนจึงต้องคำนึงถึงรูปแบบเฉพาะของหนังสือโดยเฉพาะในเรื่องของการคัดเลือกเนื้อหา กิจกรรม ภาพประกอบที่เหมาะสมกับนักเรียน มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้และเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้นักเรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้นักการศึกษาทางด้านศิลปศึกษาในอเมริกาหลายท่านได้ศึกษา และอธิบายลักษณะของหนังสือศิลปศึกษาไว้ดังนี้

แอส (Asch, 1974-1975) อธิบายว่า หนังสือเรียนศิลปศึกษาที่ดีมีความถูกต้องมีลักษณะดังนี้

1. กำหนดจุดมุ่งหมายของแผนการสอน
2. แนะนำกิจกรรมที่น่าสนใจแก่นักเรียน
3. แนะนำเครื่องมือที่ใช้ในการปฏิบัติกิจกรรมหลากหลายประเภท
4. กำหนดหลักเกณฑ์ในการศึกษาและวิเคราะห์ผลงานศิลปะ
5. มีรูปแบบเฉพาะทางศิลปะ

แกร์เกรรี่ (Gregory, 1994) ได้ศึกษาลักษณะหนังสือเรียนศิลปศึกษาในสหรัฐอเมริกา ระดับเกรด 7-8 ดังนี้ หนังสือเรียนศิลปศึกษา “Art in Action” ของ Guy Hubbard ระดับเกรด 7-8 มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจในศิลปะ การสร้างสรรค์งานศิลปะและความซาบซึ้งงานศิลปะ โดยนำเสนอเนื้อหาประมาณ 95 บทเรียน มีการนำเสนอคำศัพท์เฉพาะทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ศิลป์ การวิพากษ์วิจารณ์ และเทคนิคการปฏิบัติงานศิลปะ โดยนำเสนอขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมอย่างชัดเจน และแนะนำเครื่องมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ บท

เรียน พร้อมด้วยภาพประกอบที่เป็นภาพถ่าย ที่มีสีตันเป็นธรรมชาติ ภาพงานศิลปะของเด็ก หรือ ภาพงานศิลปะของศิลปิน ด้านหลังของหนังสือจะมีโครงร่างของการเรียนรู้ รายละเอียดของ อภิธานศัพท์ การอ้างอิง ศิลปิน ดัชนี และเทคนิคการปฏิบัติกิจกรรม

หนังสือเรียนศิลปศึกษา “Art Talk” ของ Rosalind Ragans การเรียบเรียงสอดคล้องกับ หลักสูตร DBAE ปกแข็ง มี 372 หน้า 12 บทเรียน โดยแบ่งออกเป็น 3 หน่วยการเรียนรู้ คือ ความ ช่างในเรื่องทัศนศิลป์ องค์ประกอบ และหลักการออกแบบ ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหา เรื่องราว วัตถุประสงค์ ของการเรียนรู้ คำศัพท์เฉพาะทางศิลปะ การกำหนดกิจกรรม ในแต่ละบทจะมี ภาพประกอบที่เป็นผลงานศิลปะที่มีชื่อเสียงของศิลปินทั้งภาพสีและภาพขาวดำ หรือภาพถ่ายผล งานนักเรียน ตาราง ไคอะแกรม ภาพถ่ายขั้นตอนการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ เทคนิควิธีการ ตัวอย่าง ผลงาน ประวัติผู้เขียน ดัชนี และอภิธานศัพท์

หนังสือเรียนศิลปศึกษา “Understanding and Creative Art” ของ Goldstein Robert Squanders เป็นปกแข็ง มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติงานศิลปะ ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาทางศิลปะ การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ โดยนำเสนอเนื้อหาอย่างเป็น ลำดับขั้นตอน มีบทสรุปด้วยคำถาม กิจกรรม ดัชนี อภิธานศัพท์ มีภาพถ่ายงานศิลปะของศิลปิน และนักเรียน กราฟ ตาราง กิจกรรมการปฏิบัติทั้งบทเรียน

มาร์สัน (Mason, 1994) ได้อธิบายถึงลักษณะของหนังสือเรียนศิลปศึกษาในประเทศ ญี่ปุ่นว่าหนังสือเรียนศิลปศึกษามีการบรรจุภาพประกอบขนาดใหญ่ชัดเจน และเขียนเนื้อหา ประกอบภาพ หน้าที่หนึ่งของหนังสือจะเป็นภาพประกอบ เช่น ภาพผลงานศิลปิน หรืองาน ทัศนกรรม อีกหน้าหนึ่งจะเป็นเนื้อหาทางด้านทฤษฎี เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับภาพวาดระบายสี การ ออกแบบโปสเตอร์ การพิมพ์ การออกแบบตัวอักษร และงานเซรามิกส์ การนำเสนอเนื้อหาทาง กิจกรรมเป็นลำดับตามขั้นตอนอย่างถูกต้องจุดเน้นของหนังสือศิลปศึกษา คือสีของภาพประกอบ มีลักษณะใกล้เคียงกับภาพ หรือของจริงมากที่สุด ด้วยการใช้สีและกระดาษที่มีคุณภาพมาใช้ใน กระบวนการพิมพ์

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า หนังสือเรียนศิลปศึกษา (Art Education Textbook) มีลักษณะที่สำคัญดังนี้

1. นำเสนอภาพประกอบเนื้อหาและกิจกรรมอย่างพอเพียง สีและรายละเอียดของภาพถูกต้องชัดเจนตรงตามความเป็นจริง
2. มีรูปแบบเฉพาะคือใช้กระดาษและสีที่มีคุณภาพในการพิมพ์ และการออกแบบจัดวางหน้ากระดาษ
3. นำเสนอขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะที่ถูกต้องชัดเจน
4. นำเสนอเนื้อหาที่เป็นหลักการทางทฤษฎีและการใช้วัสดุอุปกรณ์เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ
5. กำหนดจุดมุ่งหมายและจุดประสงค์ในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ

2.4 การจัดรูปแบบของหนังสือเรียนศิลปศึกษา

หนังสือเรียนศิลปศึกษาเป็นหนังสือที่มีการออกแบบจัดวางรูปแบบเป็นแบบเฉพาะที่ค่อนข้างแน่นอน ซึ่งแตกต่างจากหนังสือทั่วไป คือจะคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงาม จินตนา ไบกาซุชิ (ม.ป.ป.) และทัย ดันหยง (2528) ได้กล่าวสอดคล้องกันว่าการจัดวางรูปแบบของหนังสือเรียนในประเทศไทย นิยมแบ่งออกเป็น 3 ส่วน

1. ส่วนหน้าของหนังสือเรียน ประกอบด้วย

1.1 ปกหน้าหรือหน้าปก (Front Cover) มักมีภาพประกอบปก อาจเป็นภาพเขียนลายเส้น (Graphic Art) หรือเป็นภาพถ่าย และมีข้อความเกี่ยวกับชื่อหนังสือ ชื่อผู้แต่ง สำนักพิมพ์หรือตราสำนักพิมพ์ ราคาจำหน่าย โดยทั่วไปหน้าปกของหนังสือเรียนมักนิยมใช้กระดาษอาร์ตที่มีความหนา 210-260 แกรม มาจัดทำเป็นปกเพราะมีความแข็งแรงพอสมควร

ลักษณะหน้าปกของหนังสือเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้จัดพิมพ์จะปรากฏตราของกระทรวงศึกษาธิการ รูปเสมาธรรมจักรและมีข้อความว่า “กระทรวงศึกษาธิการ” พิมพ์ไว้อย่างชัดเจน ส่วนหนังสือเรียนฉบับที่สำนักพิมพ์เอกชนจัดพิมพ์ หน้าปกจะระบุชื่อของสำนักพิมพ์ อาจมีตราหรือเครื่องหมายของสำนักพิมพ์และต้องมีข้อความว่า “กระทรวงศึกษาธิการ อนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนได้” หรือ “หนังสือนี้ผ่านการตรวจโดยคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่กระทรวงศึกษาธิการตั้งขึ้น และอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนได้” พร้อมทั้งมีตรานูนรูปเสมาธรรมจักร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538)

1.2 ปกหลัง (Back Cover) โดยทั่วไปมีข้อความประกอบดังนี้ ชื่อสำนักพิมพ์ ตราสำนักพิมพ์รวมทั้งใบอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียน ลักษณะปกหลังของหนังสือเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์ จะมีตัวเลขแสดงจำนวนเล่มกำกับอยู่ที่เครื่องหมายขององค์การคำครุสภาทุกเล่ม ส่วนหนังสือฉบับที่สำนักพิมพ์เอกชนจัดพิมพ์จะมีใบอนุญาตของกระทรวงศึกษาธิการพิมพ์ไว้อย่างชัดเจน โดยระบุชื่อหนังสือ ครั้งที่พิมพ์ จำนวนที่พิมพ์ และกระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้เป็นหนังสือเรียนประเภทใดและ ระดับชั้นใด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2538)

1.3 สันปก (Spine) มีข้อความประกอบคือ ชื่อหนังสือ รายวิชา และชื่อผู้แต่ง

1.4 หน้าปกใน (Title Page) เป็นหน้าแรกของหนังสือเรียน อยู่ด้านขวามือ โดยทั่วไปไม่นิยมใส่เลขหน้า และมีข้อความเกี่ยวกับ ชื่อหนังสือ ชื่อผู้เขียนและคณะ ตราและชื่อของสำนักพิมพ์พร้อมที่อยู่ ราคาจำหน่าย และ ISBN ประกอบอยู่ด้วย

1.5 หน้าลิขสิทธิ์ (Copyright Page) อยู่ด้านหลังปกใน มีรายละเอียดเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ของการพิมพ์และมีข้อความอื่นๆประกอบ คือ ชื่อเรื่อง ชื่อผู้เขียนหรือบรรณาธิการ พิมพ์ครั้งที่ (วันเดือนปี) ผู้ทรงลิขสิทธิ์ สำนักพิมพ์ ผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายพร้อมที่อยู่ ราคาจำหน่าย ISBN จำนวนครั้งและจำนวนเล่มที่จัดพิมพ์

1.6 หน้าคำนิยมหรือคำอุทิศ (Dedication Page) อยู่ถัดจากหน้าลิขสิทธิ์ หรืออาจอยู่หน้าเดียวกันกับหน้าลิขสิทธิ์ก็ได้ เป็นหน้าที่ผู้เขียนอุทิศให้กับบุคคลหรือผู้มีอุปการะคุณในการจัดทำหนังสือเรียน

1.7 หน้าคำนำ (Preface, Foreword) เป็นหน้าที่ผู้เขียนแสดงจุดประสงค์ในการเขียนหรือเขียนบอกหลักการ ทฤษฎี หรือความรู้ที่ใช้ประกอบการเขียนและวิธีใช้หนังสือเรียน จุดสำคัญของการเขียนคำนำคือการบอกคุณสมบัติพิเศษของหนังสือ ลักษณะของการเขียนเป็นแบบข้อความประเภทความเรียง มีความยาวประมาณ 1-2 หน้ากระดาษ

1.8 หน้าสารบัญ (Content Page) อาจอยู่หน้าซ้ายมือหรือหน้าขวามือก็ได้เป็นการบรรจุรายชื่อหัวข้อเรื่อง หรือเรื่องหรือบทที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียน พร้อมทั้งมีการระบุเลขหน้าด้วย

2. ส่วนกลางหนังสือเรียน ประกอบด้วย

2.1 บทนำ (Introduction) เป็นหน้าที่นำเสนอบทสรุป หรือบทคัดย่อของหนังสือ โดยสังเขป มีความยาวของเนื้อหามากกว่าหนึ่งหน้าขึ้นไป หน้าแรกของบทมักจัดให้เป็นหน้าเลขคู่และอยู่ทางขวามือ โดยนับเป็นหน้าหนึ่งของหนังสือเรียน แต่ไม่นิยมใส่เลขหน้ากำกับไว้

2.2 เนื้อหาหรือเนื้อเรื่อง (Text) มักนิยมเขียนในลักษณะที่แบ่งเป็นบท ตอน หรือภาค โดยเขียนหัวเรื่องที่สำคัญเป็นหัวข้อใหญ่ หัวข้อเล็ก และหัวข้อย่อยตามลำดับ และมีการย่อหน้าตามโครงสร้างของเนื้อหาวิชา (Knowledge Structure)

3. ส่วนท้ายของหนังสือเรียนประกอบด้วย

3.1 หน้าบรรณานุกรม (Bibliography) เป็นหน้าที่บรรจุนามของหนังสือที่ผู้เขียนใช้เป็นแหล่งข้อมูลประกอบการเขียน

3.2 หน้าภาคผนวก (Appendix) เป็นหน้าที่กล่าวถึง ข้อความที่ไม่ใช่เนื้อหาของหนังสือ แต่มีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอาจเป็นรายละเอียดของเนื้อหา แบบฝึกหัดหรือเครื่องมือ

3.3 หน้าอภิธานศัพท์ (Glossary) จะเขียนอธิบายความหมายของคำศัพท์สำคัญที่ใช้ในหนังสือเรียน

3.4 หน้าดัชนี (Index) เป็นสารบัญชื้อเรื่องหรือคำที่ใช้ในหนังสือ จัดเรียงลำดับตามตัวอักษรพร้อมบอกหมายเลขหน้า

3.5 หน้ากิจกรรมอื่นๆเช่น หน้าแบบฝึกหัด กิจกรรมท้ายบทเรียน คำถามท้ายบทเรียน จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่าการจัดรูปแบบของหนังสือเรียน มีการแบ่งออกเป็น 3 ส่วนที่สำคัญ เพื่อผลทางการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบ และง่ายต่อการศึกษาอย่างเป็นลำดับขั้นตอน

2.5 องค์ประกอบของหนังสือเรียนศิลปศึกษา

กรอบแนวคิดและโครงสร้างของหนังสือเรียนศิลปศึกษาที่สำคัญจะประกอบด้วย โครงสร้าง 3 ส่วน คือส่วนหน้า ส่วนกลาง และส่วนหลัง ของหนังสือ โดยโครงสร้างเหล่านี้ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน คือ องค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายใน โคนองค์ประกอบเหล่านี้จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง (สมพร จารุณี, 2538) นอกจากนี้ นักการศึกษาหลายท่านยังได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบหนังสือเรียนไว้หลายลักษณะ ดังนี้

เกรกอรี (Gregory, 1989) ได้ศึกษาเกี่ยวกับแหล่งของข้อมูลความรู้ประกอบการเรียนการสอนศิลปศึกษาประเภทหนังสือเรียนศิลปะ (Art Textbook) ในสหรัฐอเมริกา ได้แก่ หนังสือ Art in Action, Discover Art, Space Art, Art talk, Understanding and Creative Art โดยสามารถสรุปองค์ประกอบที่สำคัญของหนังสือเรียนได้ดังนี้

1. ปก (Cover) ที่มีความแข็งแรง ทนทาน
2. เนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับหลักสูตรพื้นฐานการเรียนศิลปศึกษา (DBAE)
3. บรรณานุกรม (Bibliography)
4. ดัชนี (Index)
5. อภิธานศัพท์ (Glossary)
6. ภาพประกอบ (Illustration) เนื้อหาและกิจกรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับภาพต้นฉบับหรือของจริง
7. ประวัติของผู้เขียนหรือผู้เรียบเรียง (Author)

แอส (Asch, 1974-1975) ได้วิเคราะห์หนังสือเรียนศิลปศึกษา (Art Education Textbook) โดยแบ่งองค์ประกอบของหนังสือเพื่อนำมาวิเคราะห์ไว้ดังนี้ บทนำ หัวข้อเรื่อง คำนำ เนื้อหา และกิจกรรมประเภทต่างๆ วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ ข้อเสนอแนะในการใช้เครื่องมือทางศิลปะและภาษาเขียนที่ช่วยแนะนำและกระตุ้นให้เกิดข้อคำถาม

เทวินทร์ เอี่ยมมี (2536) ได้ศึกษาและวิเคราะห์หนังสือเรียนศิลปศึกษาเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาหนังสือเรียน และได้แบ่งองค์ประกอบของหนังสือเพื่อนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

1. ภาพประกอบ ได้แก่ ภาพถ่าย ภาพเขียน หรือภาพการ์ตูน
2. องค์ประกอบอื่นๆ ได้แก่ ตัวอักษร คำศัพท์ สี คุณภาพในการพิมพ์ และการจัดหน้าเรียงพิมพ์

จากการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบของหนังสือเรียนศิลปศึกษาที่นักวิชาการกำหนดไว้สรุปได้ว่า หนังสือเรียนศิลปศึกษาที่ดีต้องประกอบด้วย ปก คำนำ บทนำ เนื้อหา กิจกรรม บรรณานุกรม ดัชนี อภิธานศัพท์ ประวัติผู้เขียน ภาพประกอบ การออกแบบจัดวาง ตัวอักษรสี และภาษาเขียน ดังนั้นจากบทสรุปข้างต้น ผู้วิจัยสามารถกำหนดองค์ประกอบที่สำคัญของหนังสือเรียนศิลปศึกษาเพื่อนำมาเป็นกรอบในการวิจัย ดังนี้

2.5.1 เนื้อหาวิชาศิลปะกับชีวิต (Content)

เนื้อหาเป็นองค์ประกอบของหนังสือที่มีบทบาทและความสำคัญมากที่สุด การกำหนดและการคัดเลือกเนื้อหาจะต้องมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และสัมพันธ์กับการเรียนการสอน เนื้อหาจะต้องมีความถูกต้องและตรงตามหลักวิชาการในสาขาวิชานั้นๆ มีการอ้าง

อิงแหล่งเนื้อหาที่สำคัญ และเน้นรายละเอียดที่เหมาะสมสอดคล้องกับประสบการณ์และวัยของนักเรียน (จินตนา ไบกาชุย, ม.ป.ป.) ซึ่งกล่าวได้ว่า เนื้อหามีบทบาทในการกำหนดลักษณะและประเภทเนื้อหาของการเรียนรู้ และเนื้อหายังเป็นตัวกำหนดกิจกรรมแต่ละประเภท รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการประเมินผลการเรียนรู้อีกด้วย (ชาญชัย อาจิณสมจารย์, 2537) นักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านได้แสดงทัศนะและอธิบายความหมายของเนื้อหาไว้ดังนี้

ดาเยเมอร์ท (Diemert, 1980) อธิบายว่าเนื้อหา (Content) เป็นกระบวนการทางความรู้และทักษะที่ตรงกับสาขาวิชา เป็นส่วนที่จะช่วยให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการเรียนรู้จนเกิดประสบการณ์และเกิดสมรรถภาพตามขอบเขตของเนื้อหาที่ได้กำหนดขึ้นมาเพื่อเสริมสร้างความคิดสติปัญญาในขั้นพื้นฐาน

ยูเนสโก (Unesco, 1986) อธิบายว่าเนื้อหา (Content) เป็นองค์ประกอบที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนและสื่อประเภทอื่นๆ ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วน คือ เนื้อหาส่วนที่เป็นทฤษฎีและเนื้อหาส่วนที่เป็นปฏิบัติ โดยสามารถนำมาพัฒนา ปรับปรุง ดัดแปลง และประยุกต์ข้อมูลให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับกลุ่มนักเรียน

สุชาติ เกาทอง (2538) อธิบายว่า เนื้อหาหมายถึง หลักการและแนวคิดที่เป็นทฤษฎีและการปฏิบัติ ที่นำมาใช้ในกระบวนการปฏิบัติกิจกรรมและการทำงานได้อย่างเป็นระบบ

วุฒิ วัฒนสิน (2530) อธิบายว่า เนื้อหาหมายถึง ความรู้และมวลประสบการณ์ต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ เป็นส่วนที่จะตอบสนองต่อหลักสูตร

บันลือ พุกชะวัน (2524) อธิบายว่า เนื้อหาคือสิ่งที่กำหนดให้เรียนซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้เกิดประสบการณ์ และช่วยฝึกฝนให้นักเรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่สังคมต้องการ

จากความหมายที่นักการศึกษาให้คำอธิบายไว้ สรุปได้ว่า เนื้อหาหมายถึงองค์ประกอบที่เป็นมวลความรู้หรือประสบการณ์ ที่มีการนำมาจัดระบบให้สอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนสอดคล้องกับความต้องการของสังคมอันจะเป็นแนวทางในการศึกษาในระดับสูงต่อไป ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาในภาคทฤษฎีและเนื้อหาในภาคทักษะการปฏิบัติ

สำหรับเนื้อหาวิชาศิลปะกับชีวิตนั้น โชค เก่งเขตรกิต และสุจิต ทศพร (2534) กล่าวว่าศิลปะกับชีวิตคือ การเรียนรู้ศิลปะที่อยู่ใกล้ตัวนักเรียน เป็นการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานที่เน้นเรื่องศิลปะกับการนำมาสัมพันธ์กับชีวิตอย่างแท้จริง อันประกอบด้วยงานศิลปะในสาขาจิตรศิลป์ และประยุกตศิลป์ ได้แก่ ศิลปะแขนงจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และนาฏดุริยางค์กรรม

กรมวิชาการ (2538) กล่าวว่าวิชาศิลปะกับชีวิตเป็นวิชาที่ต้องการมุ่งเน้นให้นักเรียนมองเห็นถึงความสัมพันธ์กลมกลืนระหว่างทัศนศิลป์ ดนตรี นาฏศิลป์ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์

สุถักษณ์ ศรีบุรี (2534) กล่าวว่าวิชาศิลปะกับชีวิต เป็นวิชาที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการสอนศิลปะในโรงเรียน ที่มีลักษณะต่อเนื่องกันตั้งแต่ศิลปะกับชีวิต 1-6 โดยการจัดประสบการณ์ที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างแท้จริง

เฉลิม นาศิริกษณ์และคณะ (2535) กล่าวว่ากลุ่มวิชาศิลปะกับชีวิตเป็นวิชาบังคับในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ประกอบด้วยกลุ่มวิชาแขนงทัศนศิลป์และแขนงดนตรี นาฏศิลป์ เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาลักษณะนิสัยผู้เรียนให้มีความสนใจและละถนัดในงานศิลปะ รวมทั้งปลูกฝังเจตคติที่ดีที่จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับชีวิตประจำวัน

ดังนั้น สรุปได้ว่าเนื้อหาวิชาศิลปะกับชีวิต คือเนื้อหาการเรียนการสอนที่นำเอาศิลปะที่มีลักษณะธรรมชาติ ของจุดมุ่งหมายเดียวกันมาบูรณาการเข้าด้วยกัน อันประกอบด้วยทัศนศิลป์ ดนตรี นาฏศิลป์ เพื่อนำเนื้อหามาประยุกต์ให้สอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม ในชีวิตประจำวันของนักเรียน เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนา การรู้คุณค่า ชื่นชมในงานศิลปะ วัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม

ลักษณะของเนื้อหาวิชาศิลปศึกษา

การกำหนดเนื้อหาวิชาศิลปศึกษา ต้องคำนึงถึงโครงสร้างของเนื้อหาวิชาเป็นสำคัญเพื่อที่จะนำเสนอเนื้อหาได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนกับวิชาศิลปศึกษา

ควอฟอร์ด (Crowford, 1982) กล่าวว่า ลักษณะของเนื้อหาศิลปศึกษาทั้งที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปและกิจกรรมศิลปะจะอยู่ในขอบเขตและโครงสร้างดังนี้

1. นำเสนอหลักการ กฎเกณฑ์ ทฤษฎี ตรงตามข้อเท็จจริง
2. เน้นความเป็นธรรมชาติและลักษณะเฉพาะทางศิลปะ
3. เลือกระบบเทคนิคและกระบวนการในการสร้างสรรค์กิจกรรมศิลปะ
4. สอดแทรกเนื้อหาทางด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมเกี่ยวกับศิลปะ
5. สอดคล้องและสัมพันธ์กับพื้นฐานการเรียนรู้วิชาอื่นๆ

คลาก (Clack, 1975) อธิบายว่า เนื้อหาศิลปศึกษาควรมีลักษณะของการนำเสนอเนื้อหา ดังนี้

1. เป็นทฤษฎี กฎเกณฑ์หลักการที่สัมพันธ์กับเนื้อหา
2. มีการอ้างอิงทฤษฎี และสาระสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการเห็นคุณค่า เกิดความซาบซึ้ง และเกิดการสร้างสรรค์ทางศิลปวัฒนธรรม
3. สอดแทรกแนวความคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้เขียน
4. มีการพัฒนาทฤษฎีที่สามารถช่วยให้เกิดความง่ายต่อการทำความเข้าใจ

ลักษณะเนื้อหาทางด้านศิลปศึกษาจึงเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ ทฤษฎี หรือหลักการเพื่อนำมาใช้ปฏิบัติกิจกรรม โดยมุ่งเน้นถึงความเป็นธรรมชาติของวิชาศิลปศึกษา เนื้อหาจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยมีการสอดแทรกให้เห็นถึงความสัมพันธ์ว่าสิ่งแวดล้อมเป็นบ่อเกิดแห่งการสร้างสรรค์งานศิลปะ

ขอบเขตของเนื้อหาวิชาศิลปะกับชีวิตระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

เฉลิม นาศิริภักดิ์ และคณะ (2535) กล่าวว่า เนื้อหาวิชาศิลปะกับชีวิตระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จะอยู่ในขอบข่ายตามหลักสูตรศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ฉบับปรับปรุง 2533) คือนำเน้นการปลูกฝังให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจทางด้านสุนทรียภาพ ความงาม

การแสดง ออกทางศิลปะ เพื่อให้สามารถนำความรู้มาใช้ในการคิดแก้ไขปัญหา เข้าใจธรรมชาติ เห็นคุณค่าของศิลปะซึ่งเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์งานศิลปะและสามารถนำศิลปะมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม อันเป็นการนำไปสู่การรู้คุณค่าในศิลปวัฒนธรรมของชาติต่อไป

ในเอกสารของกรมวิชาการ (ม.ป.ป.) เกี่ยวกับโครงสร้างและขอบเขตของเนื้อหา หนังสือเรียนวิชาศิลปะกับชีวิต ระบุว่าเนื้อหาวิชาศิลปะกับชีวิต ประกอบด้วยเนื้อหาทัศนศิลป์ ดนตรี นาฏศิลป์ โดยมีสาระสำคัญในแต่ละระดับชั้น ดังนี้

ศิลปะกับชีวิต ศ101-ศ102 ส่วนนำจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิชาศิลปะกับชีวิต แขนงต่างๆ โดยเน้นในเรื่องการใช้ศิลปะเป็นสื่อในการพัฒนาบุคคลให้สมบูรณ์ทั้งจิตใจ อารมณ์ บุคลิกภาพ และรสนิยมที่ดี เพื่อที่จะกระตุ้นให้เกิดการสำนึก ความซาบซึ้ง ความชื่นชม ความสนใจ โดยสอดแทรกเนื้อหาที่จะช่วยให้ผู้อื่นรู้จักคิด สังเกต จดจำ จำแนกแยกแยะ จนสามารถ เกิดความคิดรวบยอด ดังนี้

1. ธรรมชาติเป็นสิ่งบันดาลใจให้มนุษย์ สร้างสรรค์งานศิลปะ
2. การรับรู้และปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์จะช่วยให้สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา
3. สามารถชื่นชม ซาบซึ้งสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น

ในส่วนของเนื้อหาจะนำเสนอในเรื่องของหลักการ ทฤษฎี ในแขนงวิชาศิลปะกับชีวิต ขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เกิดแนวคิดและนำไปทดลองใช้ปฏิบัติกิจกรรม โดยอาศัยองค์ประกอบในการถ่ายทอดรูปแบบ ส่วนของบทสรุปของเนื้อหาจะเน้นถึงความสำคัญของวิชาที่มีความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและสุนทรียศาสตร์ โดยให้ความชัดเจนในเรื่องของศิลปะทุกสาขาวิชาว่าเป็นความงามที่เกิดจากธรรมชาติ ซึ่งสามารถช่วยเป็นแนวทางให้มนุษย์สร้างสรรค์งานศิลปะใหม่ๆ ขึ้นมา

ศิลปะกับชีวิต ศ203-ศ204 ส่วนนำจะกล่าวถึงการให้ความคิดรวบยอดของงานศิลปะ ว่าเกิดจากความคิดสร้างสรรค์และองค์ประกอบที่มนุษย์เรียนรู้ ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมีจุดเน้นให้เห็นว่าการสร้างสรรค์งานศิลปะใหม่ๆ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบงานศิลปะในด้านต่างๆ โดยยกตัวอย่างผลงานจากท้องถิ่น การคัดลอกรูปแบบของงานศิลปะและการพัฒนารูปแบบโดยใช้องค์ประกอบหรือปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ส่วนของเนื้อหาแนะนำเสนอในขั้นพื้นฐาน เช่น ทัศนศิลป์เป็นเรื่องของเทคนิควัสดุอุปกรณ์ สื่อที่นำมาใช้ในการสร้าง

สรรค์ และเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะที่สัมพันธ์กับการใช้รูปแบบทางศิลปะ เพื่อสร้าง สรรค์ผลงาน ด้านดนตรีศึกษาเกี่ยวกับการฟังและเสียงของดนตรี รวมทั้งคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ของดนตรี และทฤษฎีเบื้องต้นเกี่ยวกับดนตรี ด้านนาฏศิลป์ศึกษาเกี่ยวกับหลักการ ทฤษฎี การ ฟ้อนรำ คำศัพท์และดนตรีประกอบการฟ้อนรำ โดยสรุปจะเน้นให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ถึงแบบ แแผนศิลปะในแต่ละด้านว่าต้องอาศัยการศึกษาและฝึกปฏิบัติ ที่ผ่านกระบวนการในการสร้าง สรรค์และส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ เพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองของชาติ และเผ่าพันธุ์มนุษย์ ซึ่งเป็นผลมา จากการสร้างสรรค์ การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ขึ้นมา

ศิลปะกับชีวิต ศ305-ศ306 ส่วนนำจะกล่าวถึงความคิดรวบยอดและตัวอย่างผลงานรูป แบบของผลงานที่ประยุกต์มาจากผลงานศิลปะดั้งเดิม โดยเน้นให้เห็นว่าศิลปะทำให้คุณภาพชีวิต มีความสมบูรณ์ขึ้น และเป็นพื้นฐานในการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม เนื่องจาก ศิลปะมีประโยชน์โดยตรงต่อชีวิตหากนำมาปฏิบัติโดยผสมผสานกับความคิดสร้างสรรค์ ส่วน ของเนื้อหาเป็นตัวอย่างของโครงการที่เอื้ออำนวยต่อการนำมาใช้ในการศึกษา และปฏิบัติอย่าง เป็นขั้นตอน และเป็นแนวทางในการนำมาประยุกต์ใช้ประกอบอาชีพและชีวิตประจำวัน ส่วน บทสรุปจะเน้นให้เห็นถึงคุณค่าของผลงาน แนวคิดและรูปแบบของศิลปะที่มีอิทธิพลต่อการ พัฒนาจิตใจ บุคลิกภาพและรสนิยม อันเป็นแนวทางช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ผลงาน แนวคิดและ รูปแบบทางศิลปะให้คงอยู่ต่อไป

สรุปได้ว่า เนื้อหาวิชาศิลปะกับชีวิตจะอยู่ในขอบเขตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ กับชีวิตประจำ วัน โดยใช้ให้เห็นถึงการนำเอาธรรมชาติเข้ามาเป็นองค์ประกอบเพื่อให้เกิดแนวทางในการสร้าง สรรค์ อันเป็นพื้นฐานในการพัฒนาด้านต่างๆ เกิดความชื่นชม เห็นคุณค่าในงานศิลปะได้อย่าง เหมาะสมกับวัยและระดับการเรียนรู้ โดยสามารถแบ่งเป็นขอบเขตที่สำคัญ ดังนี้

1. เนื้อหาเกี่ยวกับทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรม
2. เนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบของงานศิลปะและกระบวนการในการปฏิบัติกิจกรรม

หลักเกณฑ์ในการกำหนดเนื้อหาวิชาศิลปศึกษา

การกำหนดเนื้อหาวิชาศิลปศึกษา รายวิชาศิลปะกับชีวิตมีขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

1. การพิจารณาเนื้อหา

การพิจารณาคัดเลือกเนื้อหา คือ การเลือกเนื้อหาความรู้ที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะทาง ลักษณะของเนื้อหาจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้นคว้า สอบสวน สืบสวน และเนื้อหาทฤษฎีหลักการที่สัมพันธ์กับหลักจิตวิทยา กลุ่มอายุและระดับความรู้ของนักเรียน แนวทางในการพิจารณาคัดเลือกเนื้อหาต้องมีการกำหนดจุดประสงค์เฉพาะทาง คือ (Unesco, 1987)

1.1. กำหนดหัวข้อเรื่องหรือขอบเขตที่จะต้องศึกษา ที่มีเนื้อหามุ่งเน้นให้เกิดทักษะกระบวนการในการศึกษาอย่างมีเหตุผล มีกรอบเป็นมาตรฐานสามารถตรวจสอบและทดสอบได้ง่าย

1.2. กำหนดเนื้อหาที่มีความรวบรัด ชัดหยุ่น มีความยากง่ายเหมาะสมกับระดับการเรียนรู้ของนักเรียน

1.3. กำหนดบทสรุปและบทแนะนำเกี่ยวกับเนื้อหา เพื่อให้นักเรียนใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรม

สำหรับหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกเนื้อหานั้น เอนก รัตนปิยะภากรณ์ (2531) กล่าวว่า มีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร สอดคล้องกับจุดประสงค์ของคำอธิบายรายวิชา รวมทั้งมีการสอดแทรกแนวคิดที่เป็นนวัตกรรมใหม่ๆ ที่มีความทันสมัยเหมาะสมกับความสนใจและระดับอายุของนักเรียน นอกจากนี้การศึกษายหลายท่านยังได้อธิบายถึงหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกเนื้อหาไว้ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

สังค์ อุทรานันท์ (2528) ให้เกณฑ์ในการคัดเลือกเนื้อหาไว้ดังนี้

1. เนื้อหาต้องมีความถูกต้อง เป็นข้อมูลที่สามารถพิสูจน์ได้
2. เนื้อหาเหมาะสมกับวัยและความสามารถในการเรียนรู้
3. เนื้อหามีการกำหนดขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญพิเศษในสาขาวิชานั้นๆ
4. เนื้อหาที่น่าสนใจ

อรสา ปราชญ์นคร (2524) อธิบายว่าการคัดเลือกเนื้อหาควรคำนึงถึงเกณฑ์ดังต่อไปนี้

1. เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดออกมา
2. เนื้อหาเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์
3. เนื้อหาส่งเสริมให้รู้จักการนำตนเองอย่างฉลาด
4. เนื้อหาสอดคล้องกับอุดมคติตามหลักประชาธิปไตยและการพัฒนาสังคม

5. เนื้อหาเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียน
อินโลว์ (Inlow,1963) ให้เกณฑ์ในการพิจารณาลักษณะของเนื้อหาไว้ดังนี้คือ
 1. เนื้อหาตรงตามจุดประสงค์และความสำคัญของวิชา
 2. เนื้อหามีประสิทธิภาพ
 3. เนื้อหาสอดคล้องกับระดับชั้นเรียน
 4. เนื้อหานำเสนอส่วนที่เป็นนวัตกรรมใหม่ๆ
 5. เนื้อหานำเสนอข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริง

2. การนำเสนอเนื้อหา

การนำเสนอเนื้อหาในหนังสือเรียนจะเกี่ยวข้องกับคำอธิบายรายวิชา ความสำคัญของเนื้อหาวิชาและประวัติศาสตร์ของชาติ เทคนิควิธีการในการนำเสนอเนื้อหาจึงต้องมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับเนื้อหาตามสาขาวิชานั้นๆ (Murry and Kobayachi, 1987) โดยทั่วไปการนำเสนอเนื้อหาสามารถนำเสนอตามโครงสร้างเนื้อหาวิชา โครงสร้างของคำอธิบายรายวิชา และโครงสร้างของจุดประสงค์การเรียนรู้เฉพาะเรื่องหรือหน่วยการเรียนรู้ การนำเสนอตามโครงสร้างเหล่านี้จะมีความแน่นอนในเรื่องของเนื้อหา เพราะมีการกำหนดตามหลักสูตรในแต่ละระดับชั้นอย่างเป็นลำดับขั้นตอน (จินตนา ไบกาชุย, ม.ป.ป.)

ควอฟอร์ด (Crowford,1982) กล่าวว่านำเสนอเนื้อหาต้องมีการอ้างอิงทฤษฎีของหลักสูตร 5 ด้าน คือ

1. ด้านปรัชญา (Philosophical) เป็นการนำเสนอแนวความคิดและความเชื่อที่เป็นพื้นฐานทางด้านศิลปะ โดยการคัดเลือกเนื้อหาเรื่องราวและสื่ออื่นๆ มาประกอบเนื้อหาตามแนวความคิดที่เกี่ยวกับเนื้อหาวิชา
2. ด้านโครงสร้างของรูปแบบ (Structural) เป็นเนื้อหาของการพัฒนารูปแบบทางศิลปะ โดยอาศัยหลักการเกี่ยวกับ เส้น สี รูปร่าง รูปทรง ที่นำมาใช้เป็นองค์ประกอบในการออกแบบ เพื่อให้เกิดผลสะท้อนกลับมาในรูปของผลงานที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ ได้ตามต้องการ
3. ด้านรูปแบบของการใช้เครื่องมือ (Formative) สื่อ เทคนิค และกระบวนการในการสร้างสรรค์งานศิลปะในรูปแบบต่างๆ
4. ด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ (History) โดยอาศัยแนวความคิดของผลงานศิลปะในประวัติศาสตร์ มานำเสนอเป็นเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลป์ และกิจกรรมการคัดลอกผลงานศิลปะของศิลปิน

5. ด้านความสัมพันธ์ (Relational) เกี่ยวกับการใช้เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ ให้เกิดความชำนาญจนสามารถนำไปใช้ให้เกิดความสัมพันธ์กับวิชาอื่นๆ

ดังนั้นหลักเกณฑ์ในการนำเสนอเนื้อหาทางด้านศิลปศึกษาต้องอาศัยแบบแผนทางด้านทฤษฎีจากหลักสูตรและคำอธิบายรายวิชา เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับกลุ่มนักเรียน โดยมุ่งหวังให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามจุดประสงค์ของหลักสูตรเป็นสำคัญ

3. การลำดับเนื้อหา

การลำดับเนื้อหาเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยเป็นแนวทางขั้นพื้นฐานให้เกิดการเรียนรู้ได้เป็นระบบและเป็นขั้นตอนอย่างถูกต้อง ชีระ รุญเจริญ (2535) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการลำดับเนื้อหาไว้ดังนี้

1. เรียงลำดับจากเรื่องง่ายไปเรื่องยากและเรื่องธรรมดาไปเรื่องซับซ้อน
2. เรียงลำดับจากเรื่องใหญ่ไปเรื่องย่อย
3. เรียงลำดับจากเรื่องที่ต้องเรียนรู้ก่อน
4. เรียงลำดับตามปฏิทิน

ไพโรจน์ ตีรณชนากุล (2535) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการลำดับเนื้อหาว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. จัดเรียงเรื่องที่ยากที่สุดในส่วนต้นและจัดลำดับคำชี้แจง คำแนะนำ กฎเกณฑ์ หลักการที่ต้องนำมาใช้ในวิชาไว้ในช่วงแรก
2. จัดความรู้ประเภททักษะการปฏิบัติที่ต้องนำมาใช้ให้ต่อเนื่องกัน
3. แนะนำความรู้และทักษะต่างๆ ที่ต้องนำมาใช้บ่อยครั้งในการเรียนเป็นระยะๆ
4. จัดความรู้ที่ยากและสลับซับซ้อนไว้ในช่วงท้าย

จากหลักเกณฑ์ในการลำดับเนื้อหาของ ชีระ รุญเจริญ และไพโรจน์ ตีรณชนากุล สามารถสรุปได้ว่าการลำดับเนื้อหาในหนังสือเรียน ต้องลำดับจากเรื่องที่ยากและนักเรียนจำเป็นต้องเรียนรู้ก่อน เช่น หลักการ กฎเกณฑ์ ทฤษฎีไว้ในตอนต้น จากนั้นจึงจัดเนื้อหาที่ยากและซับซ้อนขึ้น เช่น เนื้อหาที่เกี่ยวกับกิจกรรมหรือเนื้อหาที่เป็นทฤษฎีที่ยากขึ้นไป ในส่วนท้ายหรือลำดับไปเป็นระยะๆ

2.5.2 กิจกรรมศิลปะ (Art Activity)

กิจกรรมศิลปะ (Art Activity) นับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการสังสรรค์ ประสพการณ์ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคนิควิธีการในการปฏิบัติกิจกรรม และส่งเสริมให้เกิดสนิยมเกี่ยวกับความงามได้เป็นอย่างดี การนำเสนอกิจกรรมจะต้องคัดเลือกกิจกรรมที่มุ่งเน้นถึงความหลากหลายในรูปแบบของเนื้อหา และกรรมวิธีในการปฏิบัติ ต้องมีความท้าทายความสามารถทางความคิดและสามารถใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี จุดสำคัญในการคัดเลือกกิจกรรมศิลปะ คือ ต้องพิจารณาถึงเป้าหมายและความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรศิลปะศึกษา หลักการทางด้านจิตวิทยา วุฒิภาวะ วัย และความพร้อมในด้านต่างๆ ของผู้เรียนโดยลักษณะของกิจกรรมต้องแสดงถึงระดับความยากง่ายที่เหมาะสมกับผู้เรียนในการนำมาฝึกทักษะการปฏิบัติและการแก้ไขปัญหาในการสร้างสรรค์ เช่น กิจกรรมประเภทที่จะช่วยส่งเสริม การแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ และจินตนาการ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์จากการฝึกฝนทักษะการปฏิบัติกิจกรรมได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะผลของการแสดงออกในรูปแบบของผลงาน (Product) และรูปแบบของการสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้องกับบุคลิกที่ดีต่อไป (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2539)

โกวิท ประวาลพุกษ์ (2535) อธิบายว่า กิจกรรมที่มีความหลากหลายในรูปแบบส่งเสริมให้เกิดทักษะการปฏิบัติ และส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถเกิดการรับรู้ถึงคุณค่า เกิดความชื่นชมได้ตรงตามจุดประสงค์ และจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตรศิลปะศึกษา ดังนั้นหลักการออกแบบกิจกรรมศิลปะจึงต้องคำนึงถึงแนวคิดทางการเรียนการสอนดังนี้

1. เนื้อหาและกิจกรรมสามารถนำไปใช้กับชีวิตก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และสุนทรียศาสตร์
2. นักเรียนควรมีส่วนในการกำหนดกิจกรรมและเป็นผู้ชื่นชมผลงานศิลปะด้วยตนเอง

นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมศิลปะต้องนำเสนอเนื้อหาของกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามธรรมชาติของความคิด เพื่อให้นักเรียนได้ถ่ายทอดรูปแบบของงานศิลปะที่มีต่อวัตถุและสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องสัมพันธ์กับสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และแสดงเนื้อหา กิจกรรมอย่างมีจุดมุ่งหมาย อันจะเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ได้ตรงตามจุดประสงค์ของวิชาศิลปะศึกษา (วุฒิ วัฒนสิน, 2531) ส่วนแนวทางการจัดกิจกรรมศิลปะจะต้องมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพความพร้อมของนักเรียน มีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในคำอธิบายรายวิชา โดยจะต้องมีการกำหนดประเด็นสำคัญหัวข้อ

เรื่องที่จะช่วยสร้างเสริมให้เกิดความตระหนักเห็นคุณค่าเกี่ยวกับศิลปะ อันเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น อภิปราย ร่วมระดมสมองและการวางแผน เพื่อเลือกใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสม จนนำมาซึ่งการกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติและการประเมินผลต่อไป (กรมวิชาการ, 2538)

กิจกรรมจึงนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และเกิดทักษะกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ ลักษณะของกิจกรรมจะต้องมีเนื้อหาที่มุ่งเน้นให้นักเรียนเกิดทักษะ และความรู้ทางศิลปะในขั้นพื้นฐาน จึงจะเป็นการช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาความคิดทักษะ และลักษณะนิสัยให้สอดคล้องกับวุฒิภาวะของผู้เรียน สามารถเกิดการรับรู้ เกิดความคิดและมีทักษะในการวิพากษ์วิจารณ์งานศิลปะได้อย่างมีคุณภาพ (สมใจ สิทธิชัย, 2535)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า กิจกรรมศิลปะเป็นกิจกรรมที่มีคุณค่าสำหรับนักเรียนเพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการทางด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ สติปัญญา กิจกรรมศิลปะในหนังสือเรียนศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาจึงควรเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะหลากหลายในรูปแบบและเนื้อหาสอดคล้องกับสภาพของสังคม เศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดทักษะทางความคิด การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและสามารถนำไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพของชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม กับวัย และประสบการณ์ของนักเรียน

บทบาทของกิจกรรมศิลปะ

กิจกรรมศิลปะมีบทบาทและจุดประสงค์ที่สำคัญคือการปลูกฝังพฤติกรรมและประสบการณ์ด้านความรู้ ความคิดและทักษะในการปฏิบัติกิจกรรมได้อย่างถูกต้อง จนสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์

วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ (2521) อธิบายว่า บทบาทของกิจกรรมศิลปะสามารถช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดพฤติกรรม ดังนี้

1. พฤติกรรมด้านการรับรู้ คือ ส่งเสริมให้มีความสามารถในการสังเกต การเห็น การจดจำลักษณะเกี่ยวกับความงามของศิลปะและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ สามารถรับรู้ถึงคุณค่าในด้านความงามทางศิลปะได้อย่างฉับพลัน

2. พฤติกรรมด้านความรู้ความเข้าใจ คือ ส่งเสริมให้สามารถรับรู้และเกิดความเข้าใจในหลักการเกี่ยวกับความงามทางสุนทรียศาสตร์ เนื้อหาและผลงาน ทางศิลปะ

3. พฤติกรรมด้านการแสดงออก คือ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์เกี่ยวกับการใช้อารมณ์ ความรู้สึกในการแสดงออกทางศิลปะ โดยการสร้างสรรค์ออกมาเป็น ผลงาน

4. พฤติกรรมด้านการวิเคราะห์ คือ ส่งเสริมให้เกิดการอธิบาย การบรรยายเกี่ยวกับหลักการและทฤษฎีทางศิลปะ สามารถตีความและใช้วิจารณ์งานในการคาดคะเนเกี่ยวกับผลงานทางศิลปะ

5. พฤติกรรมด้านการพินิจและการประเมินผล

6. พฤติกรรมด้านการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะอย่างเป็นระบบ คือ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีอิสระในการสร้างสรรค์ รู้จักการแก้ไขปรับปรุงวิธีการในการปฏิบัติกิจกรรมและรู้จักการใช้เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติงานศิลปะได้อย่างชำนาญ

บทบาทของกิจกรรมศิลปะจึงเป็นไปในเรื่องของพัฒนาการทางด้านร่างกาย ความคิด สติปัญญา และการแสดงออกทางการสร้างสรรค์ ให้เกิดเป็นผลงานที่มีความเป็นรูปธรรมหรือในลักษณะอื่นๆ เช่น บรรยาย อภิปราย วิพากษ์วิจารณ์และการนำไปใช้ โดยให้ผู้เรียนได้แสดงความรู้ความเข้าใจและทักษะในการสร้างสรรค์อย่างอิสระ ซึ่งสอดคล้องกับ วิรัตน์ พิษณุ ไพบูลย์ (2536) ที่ได้อธิบายไว้ว่า กิจกรรมศิลปะศึกษาช่วยส่งเสริม พัฒนา อารมณ์ สติปัญญา ร่างกาย และสังคม โดยเฉพาะการปฏิบัติงานศิลปะศึกษาตั้งแต่เด็กจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างความคิด สายตา และการใช้มือให้ประสานสัมพันธ์กันได้อย่างคล่องแคล่ว จนก่อให้เกิดการตัดสินใจ แก้ปัญหา รวมทั้งมีความนิยมและเข้าใจในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของชาติและการปลูกฝังพฤติกรรมที่ดีงามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

รูปแบบของกิจกรรมศิลปะ

วิรุณ ตั้งเจริญ (2526) ได้แบ่งรูปแบบของกิจกรรมศิลปะตามลักษณะของการจัดไว้ดังนี้

1. กิจกรรมเกี่ยวกับการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส (Sensory Perception) เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนใช้ประสาทสัมผัสทางตาและมือที่มีต่อการรับรู้เกี่ยวกับรูปทรง พื้นผิวของวัตถุต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักศึกษา ค้นคว้าและการทดลองหารูปแบบในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะให้มีความเหมาะสมกับเทคนิควิธีการ เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ประเภทต่างๆ ได้แก่ กิจกรรมภาพปะติด ภาพพิมพ์ งานถักทอ งานต่อหรือประกอบวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ การเขียนภาพด้วยนิ้วมือ

2. กิจกรรมเกี่ยวกับการประดิษฐ์คิดค้น (Imaginary Invention) คือกิจกรรมที่เกิดขึ้น จากความรู้ที่นึกคิด และจินตนาการในการประดิษฐ์งานศิลปะในรูปแบบต่างๆ ทั้งรูปแบบของ การใช้รูปทรง การใช้สี ด้วยเทคนิควิธีการและเนื้อหาต่างๆ ให้ปรากฏเป็นผลงานศิลปะขึ้นมา มีรูปแบบที่สวยงามน่าสนใจและมุ่งสู่การนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป เช่น กิจกรรมการเขียน ภาพระบายสี กิจกรรมการเขียนภาพฝาผนัง การพับกระดาษ การทำหน้ากาก

นอกจากนี้กิจกรรมเกี่ยวกับการประดิษฐ์คิดค้น ยังช่วยส่งเสริมให้นักเรียนเกิดทักษะ ในการปฏิบัติและเกิดความคิดสร้างสรรค์ควบคู่กันไป เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความ จำ ความสามารถ ความถนัด ความคิดสร้างสรรค์ และความซาบซึ้งในด้านความงามได้เป็น อย่างดี และกิจกรรมประเภทนี้ยังช่วยให้นักเรียนเกิดความอิสระในการปฏิบัติกิจกรรมได้ตาม ความต้องการของตนเอง (ชลอ พงษ์สามารถ, 2526 ; วิชัย ราษฎร์ศิริ, 2526)

3. กิจกรรมเกี่ยวกับการแสดงออกทางการสื่อสาร (Visual Communication) คือ กิจกรรมที่นักเรียนเรียนรู้และเกิดการรับรู้จากการเห็น โดยอาศัยเนื้อหาและแหล่งข้อมูลที่เกิดขึ้น ในสังคมและสิ่งแวดล้อม มาเป็นแนวทางในการแสดงออกทางความคิด ลักษณะของกิจกรรม ประเภทนี้จะมุ่งเน้นให้นักเรียนมีความสามารถในการรับรู้และการสื่อสารทางความคิดเป็นสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงานออกแบบเพื่อการสื่อสาร ได้แก่ กิจกรรมการออกแบบ การโฆษณา งาน ตกแต่ง

4. กิจกรรมเกี่ยวกับเวลาและบริเวณว่าง (Time and Space) คือ กิจกรรมศิลปะ ประเภท 3 มิติที่ต้องอาศัย สื่อ วัสดุอุปกรณ์ประเภทต่างๆ มาประกอบการสร้างสรรค์ มุ่งเน้น ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้พื้นที่ภาพ การกำหนดบริเวณว่าง การสร้างความสมดุล การสร้างความเคลื่อนไหว การสร้างลีลาและการใช้เครื่องมือในการผลิตงานศิลปะ ลักษณะ เฉพาะของงานศิลปะประเภทนี้คือจะช่วยกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี เช่น งานโครงสร้าง โมบายและประติมากรรมแขวน งานปั้นและการแกะสลักวัสดุเนื้ออ่อน

5. กิจกรรมเกี่ยวกับการใช้คำถาม เป็นกิจกรรมประเภทแบบฝึกหัดทำขบพเรียนที่ ช่วยส่งเสริมให้เกิดการคิด การอธิบาย การใช้เหตุผลในการจัดระบบของข้อมูลให้สอดคล้อง สัมพันธ์กับความคิด สติปัญญา จนสามารถเกิดการรับรู้ในระดับของการจดจำและการนำไป ประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม (Nichols and Ochoa,1971)

อาร์มสตรอง และ อาร์มสตรอง (Armstrog and Armstrong,1977) กล่าวว่ากิจกรรม เกี่ยวกับคำถามทางศิลปะต้องมีลักษณะ ดังนี้

1. คำถามเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน
2. คำถามเกี่ยวกับเนื้อหาความรู้และข้อเท็จจริง โดยให้แยกแยะองค์ประกอบทาง ศิลปะ ดนัย ไชโยธา (2534) ให้ความเห็นว่าคำถามเกี่ยวกับเนื้อหาข้อเท็จจริง มักจะมีคำตอบ

ที่แน่นอนมีจุดมุ่งหมายในการถามเพื่อเป็นการทดสอบและทบทวนความจำ การสังเกต โดยการบอกหรืออธิบายความหมายของกฎเกณฑ์ หลักการ กติกา และนิยามคำศัพท์ต่างๆ ให้เกิดความชัดเจน

3. คำถามที่ถามถึงความสัมพันธ์และการเปรียบเทียบเนื้อหาความรู้ มีลักษณะให้สังเกตบุคลิกลักษณะเฉพาะของงานศิลปะ หรือถามเกี่ยวกับคุณภาพของเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์

4. คำถามที่ถามถึงแนวความคิดหรือเหตุผล เป็นคำถามที่ส่งเสริมให้ใช้ความคิดโดยอาศัยความรู้และประสบการณ์เดิมมาเป็นพื้นฐานในการสรุปหาคำตอบ

ดังนั้นรูปแบบของกิจกรรมศิลปะ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ

1. กิจกรรมการฝึกทักษะการแสดงออกทางศิลปะ เช่น การประดิษฐ์คิดค้น การศึกษาค้นคว้า การทดลองในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ และกิจกรรมการออกแบบประเภทต่างๆ เพื่อการสื่อสาร เช่น กิจกรรมการโฆษณา และการออกแบบตกแต่ง

2. กิจกรรมการแสดงออกทางความคิดและสติปัญญา เป็นกิจกรรมประเภทของคำถามที่ให้แสดงออกถึงความคิดเห็น การอธิบาย การอภิปราย การวิพากษ์วิจารณ์ การสังเคราะห์ การวิเคราะห์ และการประเมินผล

ประเภทของกิจกรรมศิลปะ

อุบล ตูจินดา (2532) ได้แบ่งกิจกรรมศิลปะออกเป็นหลายประเภทดังนี้

1. กิจกรรมเกี่ยวกับการพูดและการเขียน เป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมความสามารถทางสมองในด้านความรู้และความคิด ได้แก่ กิจกรรมการอภิปรายร่วมกันเป็นกลุ่ม การแสดงความคิดเห็นหลังจบบทเรียน การรายงานเป็นรายบุคคลหน้าชั้นเรียน การสังเกต การเปรียบเทียบลักษณะหรือคุณสมบัติของวัสดุ การอธิบายหรือสรุปใจความสำคัญ การวิพากษ์วิจารณ์ การตั้งปัญหาทางศิลปะ การวางแผนหรือการวางโครงการปฏิบัติงานศิลปะ และการประเมินคุณค่าของงานศิลปะ

2. กิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ เป็นกิจกรรมการศึกษาหาความรู้ ด้วยตนเอง เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับศิลปะ ได้แก่ กิจกรรม การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง การสัมภาษณ์ศิลปินหรือครูศิลปะ การฟังการอภิปราย การฝึกทดลองปฏิบัติงานศิลปะ การเก็บรวบรวมหรือสะสมตัวอย่างผลงานศิลปะ รูปภาพ วัสดุ อุปกรณ์

3. กิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกทักษะ และความชำนาญเฉพาะด้าน คือ การให้ฝึกฝนปฏิบัติกิจกรรมศิลปะในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เกิดความคล่องแคล่วในการทำงาน ได้แก่

กิจกรรมการฝึกปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดทักษะการฝึกการเขียนรายงาน การฝึกหัดความคิดโดยการตั้งคำถาม การทำแบบฝึกหัด การฝึกสังเกตการเคลื่อนไหวของวัสดุเพื่อการศึกษเกี่ยวกับ ขนาด รูปร่าง รูปทรงและสีของวัตถุ

นอกจากนี้ อัญชลี โสมดี (ม.ป.ป.) ได้แบ่งกิจกรรมศิลปะตามลักษณะของการสร้างสรรค์ผลงานออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. กิจกรรม 2 มิติ หมายถึง กิจกรรมการสร้างสรรคบนระนาบหรือพื้นผิววัสดุที่แบนราบ เช่น กระดาษ กระดาษ ป่า ผงแป้ง ปูน พื้นทรายหรือดิน โดยใช้เทคนิควิธีการวาดเส้น การระบายสี การพิมพ์ หรือการกดทับ เช่น กิจกรรมการวาดภาพระบายสี การทดลองใช้สีแบบต่างๆ การพิมพ์ภาพด้วยเศษวัสดุ ลักษณะและรายละเอียดของกิจกรรมที่อยู่ในขอบเขตของเนื้อหาที่ระบุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน เช่น การวาดภาพอาจเริ่มต้นจากการใช้ดินสอจนเกิดความชำนาญ ต่อจากนั้นจึงวาดภาพตามเงื่อนไขที่กำหนด จะมีลักษณะแบนราบมีเฉพาะมิติกว้างและมิติน้ำ

2. กิจกรรม 3 มิติ หมายถึง กิจกรรมการสร้างสรรคด้วยวัสดุประเภทต่างๆ เช่น ดิน จี๊ฉิ่ง ปูนพลาสติก เหล็ก กระดาษ ไม้ นำมาสร้างสรรคให้มีลักษณะนูน ลอยตัวหรือเว้าลงไปในพื้นที่ระนาบรองรับ โดยการนำเครื่องมือ เทคนิควิธีการต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสมกับวัสดุแต่ละประเภท ได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับรูปทรง เช่น งานประติมากรรม ที่เป็นการปั้น การแกะสลัก การหล่อ การประดิษฐ์ด้วยเศษวัสดุผลงานที่ปรากฏออกมาจะมีลักษณะมองเห็นได้หลายทิศทาง อาจมีการใช้วัสดุในการสร้างสรรคงานศิลปะที่แตกต่างกันออกไป

3. กิจกรรมผสมผสานระหว่างกิจกรรม 2 มิติ และกิจกรรมกิจกรรม 3 มิติ หรือที่เรียกกันว่ากิจกรรมสื่อผสม (Mix Media) หรือ กิจกรรมเทคนิคผสม (Mix Technic) เป็นกิจกรรมที่แสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ออกมาเป็นผลงาน อาจมีลักษณะเป็นงาน 2 มิติ หรือ 3 มิติก็ได้ รูปแบบของกิจกรรมนั้นเป็นการใช้วัสดุ และเทคนิควิธีการต่างๆ มาประกอบเข้าไว้ด้วยกัน จนเกิดเป็นงานศิลปะขึ้นมา ได้แก่ งานประดิษฐ์ ศิลปะการตกแต่ง

ดังนั้น กิจกรรมศิลปะสามารถแบ่งออกตามความสำคัญของเนื้อหาวิชาได้ดังนี้

1. กิจกรรมศิลปะที่เป็นส่วนของเนื้อหาความรู้ทั่วไปทางศิลปะ กิจกรรมเกี่ยวกับการพูดการเขียน การอภิปราย การถามตอบ การแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับศิลปะและการอธิบาย ซึ่งสามารถเป็นพื้นฐานในการแสดงออกทางศิลปะต่อไป

2. กิจกรรมศิลปะที่เป็นส่วนของการฝึกปฏิบัติ หรือการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์งานศิลปะ ได้แก่ กิจกรรม 2 มิติ กิจกรรม 3 มิติ และกิจกรรมสื่อผสมหรือเทคนิคผสม

เช่น การวาดภาพระบายสี การพิมพ์ การปั้น การออกแบบงานโครงสร้าง และกิจกรรมที่ใช้เทคนิคหรือวัสดุต่างๆ ในการนำมาผสมผสานเพื่อสร้างสรรค์

หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกกิจกรรมศิลปะ

กิจกรรมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเนื้อหาในหนังสือเรียน กิจกรรมที่ดีต้องมีลักษณะการสืบค้น ค้นคว้า วิจัย สนทนา และการอภิปรายเป็นสำคัญ เพื่อต้องการให้นักเรียนเกิดกระบวนการในการคิดวิเคราะห์และกระบวนการทางสติปัญญา โดยกิจกรรมที่นำเสนอต้องเหมาะสมกับระดับการเรียนรู้และพัฒนาการของนักเรียน (Callahan and Clark, 1988)

สกิริมาเชอร์ (Schirmacherr, 1993) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกกิจกรรมศิลปะไว้ดังนี้

1. ส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนได้แสดงออกตามความสามารถเฉพาะบุคคล
2. กระบวนการในการปฏิบัติกิจกรรม ต้องช่วยส่งเสริมให้เกิดทักษะการฝึกปฏิบัติ และ ส่งเสริมใน ด้านความงามที่สมดุลกัน
3. เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์
4. ส่งเสริมให้เกิดการศึกษาค้นคว้าและทดลอง
5. ช่วยกระตุ้นความสนใจและความอยากรู้อยากเห็น
6. เหมาะสมกับพัฒนาการและความสามารถของนักเรียน
7. แนะนำแนวทางให้นักเรียนทุกคนสามารถปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

ชาญชัย อาจิสมาจารย์ (2537) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกกิจกรรมศิลปะไว้ดังนี้

1. สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางด้านปรัชญา คือ แสดงให้เห็นถึงอุดมคติ ความงาม ความคิด และกิจกรรมที่นำเสนอต้องมีความสนุกสนาน
2. สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางด้านจิตวิทยา คือ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้สามารถเรียนรู้จากสิ่งที่ยังไปยาก เนื้อหา มีความสนุกสนาน ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์และการค้นคว้าด้วยตนเอง
3. สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางด้านเทคโนโลยี
4. สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางด้านการเมือง
5. สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางด้านการปฏิบัติ

บันลือ พุกกะวัน (2531) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการการคัดเลือกกิจกรรมไว้ ดังนี้

1. กิจกรรมสอดคล้องกับจุดประสงค์การสอน คือ
 - 1.1. ส่งเสริมการแสดงออกในเรื่องของการใช้ทักษะหรือความรู้ที่ได้จากบทเรียน
 - 1.2. ส่งเสริมความก้าวหน้าทางด้านทักษะ
 - 1.3. ส่งเสริมให้เกิดความสนใจในบทเรียนที่จะศึกษาต่อไป
2. กิจกรรมนั้นผู้เรียนต้องมีส่วนร่วมในการแสดงออก
3. กิจกรรมนั้น ต้องสามารถส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้อย่างเหมาะสมกับวัยและความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรม
4. กิจกรรมนั้นต้องใช้เวลาไม่มากสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงและกำหนดให้นักเรียนปฏิบัติได้สำเร็จภายในเวลาที่กำหนด
5. กิจกรรมมีการกำหนดวัสดุอุปกรณ์ที่หาง่าย ราคาถูก และนักเรียนสามารถนำมาปฏิบัติร่วมกันได้
6. กิจกรรมมีความท้าทายในการแสดงออก

สุมิตร คุณานุกรณ์ (2528) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการการคัดเลือกกิจกรรมไว้ ดังนี้

1. สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
2. ก่อให้เกิดความพึงพอใจกับนักเรียน
3. อยู่ในขอบเขตที่นักเรียนสามารถปฏิบัติได้
4. สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล

ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรศิลปศึกษา การพิจารณาคัดเลือกกิจกรรม เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามจุดประสงค์ของการเรียนการสอน จึงต้องอาศัยหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรและจุดประสงค์ของการสอน
2. สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ทางด้านปรัชญา จิตวิทยา เทคโนโลยีและสังคม
3. ส่งเสริมให้เกิดการศึกษาค้นคว้า และฝึกปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้า
4. กระตุ้นให้เกิดความสนใจในการปฏิบัติและมีความท้าทาย
5. ส่งเสริมให้นักเรียนได้แสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์
6. เหมาะสมกับวัยและประสบการณ์
7. การกำหนดวัสดุอุปกรณ์ที่หาง่าย ราคาถูก

2.5.3 ภาพประกอบ (Illustration)

ททัช คันทอง (2528) กล่าวว่า “ภาพประกอบเป็นวัสดุขั้นพื้นฐานของมนุษย์ตั้งแต่ก่อนที่มนุษย์จะมีการคิดค้นภาษาขึ้นมาใช้ และเมื่อมนุษย์มีการประดิษฐ์คิดค้นภาษาขึ้นมาใช้ภาษาก็ยังสื่อสารได้ไม่สมบูรณ์ จึงมีการนำเอาภาพมาใช้ประกอบการสื่อความหมาย เพื่อให้เกิดผลทางการสื่อสารได้ชัดเจนยิ่งขึ้น”

ภาพประกอบจึงนับว่าเป็นสื่อที่มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายเรื่องราว ช่วยให้เกิดความคิดและความเข้าใจ ซึ่งบางครั้งผู้อ่านไม่สามารถเข้าใจเนื้อหาได้ตลอด ภาพประกอบจะเข้ามามีบทบาทในการสื่อสารให้ผู้อ่านจินตนาการตามเนื้อหาเรื่องราว จนเกิดความเข้าใจได้อย่างถูกต้องเป็นอย่างดี (จินตนา ไบกาชุย, 2534) ภาพประกอบมีหน้าที่ที่สำคัญคือ (Hewing, 1991)

1. ใช้แก้ปัญหาการตีความเกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลให้ปรากฏออกมาอย่างชัดเจน ได้แก่ สถานภาพเกี่ยวกับอาชีพ เช่น ตำรวจ นางพยาบาล หมอ หรือ ภาพประกอบที่ต้องการให้มีการตีความเช่น ภาพของนักสืบ นายธนาคาร หรือผู้จัดการ
2. ใช้แสดงเกี่ยวกับที่ตั้งหรือสถานที่
3. ใช้แสดงให้เห็นถึงขอบเขตของพื้นที่ โดยการเขียนเป็นแผนที่หรือแบบแปลน (Plan)
4. ใช้แสดงเป็นภาพสัญลักษณ์เพื่อให้เกิดความง่ายแก่การตีความ
5. ใช้แสดงเป็นภาพลายเส้น

นอกจากนี้ ชาวาส (Schwarce, 1982) ได้กล่าวถึง ภาพประกอบว่ามีหน้าที่ในการสร้างจุดสนใจ เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้เนื้อหา และการขยายความคิดความเข้าใจให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยจะนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์ วัตถุ สิ่งแวดล้อม เหตุการณ์ การกระทำและการพัฒนาการด้วยเทคนิควิธีการบรรยาย และวาดให้ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น อย่างไรก็ตาม การนำภาพประกอบมาประกอบกับเนื้อหา ถือว่าเป็นส่วนช่วยให้เกิดผลสะท้อนที่ชัดเจนและแน่นอน ซึ่งในทางจิตวิทยาเชื่อว่าภาพประกอบหนังสือเรียนสามารถช่วยให้ผู้อ่านเกิดทัศนคติที่ดีต่อการศึกษา

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ภาพประกอบมีหน้าที่ที่สำคัญตามความมุ่งหมายของการนำมาประกอบเนื้อหาในหนังสือเรียน คือ

1. เพื่อแสดงให้เห็นเทคนิค วิธีการและขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้นจนจบ

2. เพื่อแสดงให้เห็นเนื้อหาเฉพาะเรื่อง หรือเฉพาะตอนที่มีความสำคัญจากเนื้อหาเรื่องราวนั้น

ความหมายของคำว่าภาพประกอบ

คำว่า “ภาพประกอบ” ตรงกับคำในภาษาต่างประเทศว่า “Illustration” หมายถึง ภาพที่เกิดจากการเขียนหรือจัดทำขึ้นมา เพื่อช่วยเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหามากยิ่งขึ้น อาจมีลักษณะเป็นภาพถ่าย รูปวาดลายเส้น รูปวาดระบายสี ตาราง แผนที่ และกราฟ ซึ่งเป็นผลงานที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของผู้เขียนภาพประกอบ หรือผู้จัดทำด้วยการใช้ความคิด สติปัญญา เข้ามาถ่ายทอด และนำเสนอสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เกิดเป็นรูปธรรม โดยมีความสอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องราวที่กำหนด (Flemming and Levine, 1993) ซึ่งเทอร์เรน (Terrence, 1980) กล่าวว่า เทคนิคในการสร้างสรรค์ภาพประกอบเนื้อหานั้นผู้เขียนต้องศึกษาและนำเอาหลักการที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบทางศิลปะ มาใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดความคิดให้ผสมกลมกลืนไปกับทักษะความชำนาญทางศิลปะ และการใช้เครื่องมือเพื่อให้ภาพประกอบมีความสวยงาม ชัดเจนและสามารถสื่อความหมายได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

นอกจากนี้ นักวิชาการด้านศิลปะและการออกแบบสิ่งพิมพ์หลายท่าน ได้อธิบายความหมาย ของคำว่า “ภาพประกอบ” ไว้ดังนี้

โรส (Rose, 1963) อธิบายว่า ภาพประกอบ (Illustration) หมายถึง หลักฐานที่จะช่วยอธิบายเนื้อหาเรื่องราวให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น และเป็นองค์ประกอบที่ทำให้หนังสือเกิดความสวยงาม อาจมีลักษณะเป็นภาพถ่ายลายเส้น ภาพขาวดำ หรือ ภาพสีก็ได้

ไกเนอร์ (Gainer, 1982) อธิบายว่าภาพประกอบ (Illustration) เป็นงานศิลปะสำหรับหนังสือ ที่มีการออกแบบด้วยการใช้หลักการทางศิลปะที่แสดงถึงความสมดุลพื้นผิวและจังหวะอย่างสวยงาม โดยเนื้อหาของภาพจะแฝงไปด้วยนัยทางความคิดและสติปัญญา

วิษณุ Nath กัตัญญทวิทรัพย์ (2540) อธิบายว่า ภาพประกอบ (Illustration) หมายถึง ภาพที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ประกอบเอกสารหรือหนังสือ มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้อธิบายขยายความหรือสรุป

ความตามเนื้อหาสาระจากเอกสารหรือข้อเขียนที่ปรากฏอยู่ในลักษณะที่เป็นนามธรรมให้เกิดเป็นรูปธรรม

วิรุณ ตั้งเจริญ (2539) อธิบายว่าภาพประกอบ (Illustration) หมายถึง ภาพที่ใช้แสดงถึงความสัมพันธ์กับเนื้อหา อาจมีลักษณะของการสรุปความคิดรวบยอดหรือขยายเนื้อหาใดตอนหนึ่งให้ชัดเจน อาจเป็นภาพวาดหรือภาพระบายสีที่ใช้รูปแบบเหมือนของจริงหรือรูปแบบลดตัดทอน

ภิญญาพร นิตยะประกา (2534) อธิบายว่า ภาพประกอบ (Illustration) หมายถึงภาพที่ใช้เป็นส่วนเพิ่มเติมในหนังสือ เพื่ออธิบายเนื้อหาให้มีความชัดเจนหรือตกแต่งหนังสือให้สวยงาม อาจมีลักษณะทั้งภาพสีหรือภาพขาวดำ

ธวัช ตราฐ (2531) อธิบายว่า ภาพประกอบ (Illustration) คือตัวแทนของเนื้อหาที่มีการนำเสนอได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าการใช้คำพูด

สนั่น ปัทมะทิน (2520) อธิบายว่า ภาพประกอบ (Illustration) คือ ภาพที่ตีพิมพ์ประกอบหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจเนื้อหาได้อย่างรวดเร็ว ช่วยตกแต่งหนังสือให้สวยงาม

จากความหมายที่นักวิชาการได้อธิบายไว้ สรุปได้ว่า ภาพประกอบ (Illustration) หมายถึง ภาพที่จัดทำหรือผลิตขึ้นมาด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ เช่น การวาด หรือการถ่ายภาพ เพื่อเป็นตัวแทนในการอธิบายเนื้อหาให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น และช่วยตกแต่งหนังสือให้สวยงาม

ประเภทของภาพประกอบ

ภาพประกอบ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของหนังสือนอกเหนือไปจากข้อความเป็นส่วนช่วยเสริมสร้างจินตนาการให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจและชี้ชวนให้เกิดความสนใจ อยากดูและอยากอ่านหนังสือ ช่วยขยายเนื้อหาและข้อความให้มีความน่าเชื่อถือจนก่อให้เกิดการเห็นที่ชัดเจนขึ้น ภาพประกอบหนังสือสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ภาพประกอบจากการเขียน หมายถึง ภาพที่เขียนขึ้นด้วยหมึกหรือสีให้มีลักษณะและรูปแบบต่างๆ คือ ภาพเหมือนจริง ภาพจินตนาการ ภาพสเก็ต ภาพการ์ตูน ภาพล้อ แผน

ภูมิ กราฟ แผนที่ แผนที่ (กัญญาพร นิตยะประภา, 2534) ซึ่งภาพประกอบบางภาพเป็นภาพที่ไม่สามารถถ่ายทำหรือทำได้ยาก ศิลปินจึงมักจะเป็นผู้วาดภาพประกอบ เช่น ภาพเกี่ยวกับการต่อสู้ ภาพสงคราม ภาพเกี่ยวกับบรรณสาร ภาพสิ่งลึกลับต่างๆ ที่แสดงออกทางการสร้างสรรค์ถึงความงดงามทางศิลปะ (โกสุม สายใจ, 2537) จุดเด่นของภาพเขียน คือ สามารถช่วยสร้างรายละเอียดที่ภาพถ่ายไม่สามารถทำได้ โดยเฉพาะภาพที่มีแง่มุมซับซ้อน ลักษณะโครงสร้างภายใน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ดูเกิดทัศนนะที่กว้างต่อการมอง (หทัย ดันหยง, 2529)

ลักษณะของภาพประกอบจากภาพเขียน สามารถแบ่งออกตามเทคนิควิธีการ ในการสร้างสรรค์ได้ 5 ประเภทคือ (หทัย ดันหยง, 2529)

1. ภาพลายเส้น คือ ภาพที่เขียนขึ้นเป็นลายเส้นจากปากกา ดินสอ ลักษณะของภาพสามารถช่วยให้เกิดการรับรู้ได้ตามความหมายที่ปรากฏในภาพ

2. ภาพเหมือนจริง คือ ภาพที่เขียนขึ้นโดยการถ่ายทอดรูปแบบและลักษณะจากของจริงจากธรรมชาติ อาจมีลักษณะเป็นภาพขาวดำ ที่ดูแล้วให้ความรู้สึกเหมือนจริง ซึ่งเป็นเทคนิคการลงตาด้วยการใช้มิติ โดยการระบายให้เกิดน้ำหนักแสงและเงา

3. ภาพมายา คือภาพที่เขียนขึ้นให้มีลักษณะและรูปแบบผิดเพี้ยนจากความเป็นจริงหรือใกล้เคียงความจริง หรืออาจห่างไกลความจริง โดยทั่วไปจะเรียกภาพประเภทนี้ว่า“ภาพการ์ตูน”

4. ภาพจินตนาการ คือ ภาพที่คิดขึ้นเองหรือภาพที่เกิดจากความรู้สึกนึกคิดและแรงบันดาลใจจากผู้เขียน

5. ภาพวิจิตร คือ ภาพที่เขียนได้คล้ายของจริง หรืออาจเป็นภาพจินตนาการที่มีการตกแต่งให้เกิดความสวยงามมากกว่าปกติ เช่น การสร้างภาพวิจิตรด้วยการแรเงาหรือการลงสี

2. ภาพประกอบจากภาพถ่าย หมายถึง ภาพที่ผลิตขึ้นด้วยกรรมวิธีการบันทึกด้วยฟิล์มหรือกล้องถ่ายรูป ผู้ถ่ายภาพต้องมีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับหลักการทางศิลปะ อันประกอบไปด้วย การจัดวาง จังหวะ ความสมดุลย์ น้ำหนักแสงเงา การจัดภาพให้เกิดความสวยงาม (กัญญาพร นิตยะประภา, 2534) ลักษณะของภาพประกอบจากภาพถ่าย สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ (หทัย ดันหยง, 2529)

1. ภาพถ่ายขาวดำ
2. ภาพถ่ายสี
3. ภาพถ่ายมิติ

รูปแบบของภาพประกอบ

ภาพประกอบที่เกิดจากการวาดเขียนและการถ่ายภาพจะมีเทคนิควิธีการในการนำเสนอที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของเนื้อหา หรือข้อความที่ต้องการนำภาพแต่ละประเภทหนึ่งไปประกอบ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและสัมพันธ์กับเนื้อหา

ศิริพงศ์ พยอมแย้ม (2537) และ โกสุม สายใจ (2537) นักการศึกษาด้านการออกแบบสิ่งพิมพ์ได้แบ่งรูปแบบของภาพประกอบไว้ 3 ลักษณะคือ

1. รูปแบบเหมือนธรรมชาติที่มองเห็น (Realistic Style) หรือภาพเหมือนจริงเป็นภาพวาดที่แสดงความเหมือน ความถูกต้องของสีและบรรยากาศของเนื้อหาเรื่องราวในขณะนั้น เนื้อหาเรื่องราวที่นำเสนออาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ วัตถุ สัตว์ ที่มีรายละเอียด และมีความชัดเจนมากเหมือนกับที่ตามองเห็น

2. รูปแบบดัดแปลงจากธรรมชาติ (Modulation Style) หรือภาพกึ่งสัญลักษณ์ที่มีลักษณะเป็นรูปแบบของการสร้างสรรค์และจินตนาการ หรืออาจมีลักษณะดัดแปลงหรือตัดทอนรายละเอียดจากภาพเหมือนจริง จุดมุ่งหมายของภาพประเภทนี้คือ เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหา หรือข้อความที่เขียนขึ้น เช่น ภาพการ์ตูน ภาพสัตว์ประหลาด ภาพซ้อน ภาพประกอบแบบนี้ จะให้ความรู้สึกแปลกใหม่และเป็นที่น่าสนใจ

3. รูปแบบอิสระ (Free Style) หรือภาพสัญลักษณ์ เป็นภาพที่มีลักษณะนามธรรม ไม่มีการแสดงเนื้อหา เรื่องราว อาจเป็นภาพลวดลาย รูปทรงเรขาคณิต เช่น วงกลม สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม ที่นำมากำหนดเป็นรูปหรือสัญลักษณ์แทนภาพ รูปแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะของภาพ จะช่วยแสดงให้เห็นระบบการทำงานและโครงสร้างขององค์กรต่างๆ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดการรับรู้ถึงความหมายของภาพได้ร่วมกัน

นอกจากนี้ สินีนาถ เลิศไพรวรรณ (2534) นักการศึกษาทางด้านออกแบบสิ่งพิมพ์ ยังได้แบ่งรูปแบบของภาพประกอบที่เกิดจากเทคนิคการพิมพ์ เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ภาพลายเส้น (Line Illustration) คือ ภาพที่ใช้เส้นหรือลวดลายมาเป็นสื่อในการแสดงออกโดยการใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เช่น พู่กัน แท่ง ปากกา ดินสอ เกรียง แล้วจึงนำภาพต้นฉบับที่ได้ไปจัดทำเป็นแม่พิมพ์โดยไม่ต้องใช้วิธีการสกรีน

2. ภาพสกรีน (Halftone Illustration) คือ ภาพที่ต้องใช้เทคนิคในการถ่ายผ่านการสกรีนก่อน ภาพที่พิมพ์ออกมาจะมีสีเทาและมีน้ำหนักแตกต่างกัน ซึ่งเป็นเทคนิควิธีการพิมพ์ภาพที่จะได้ภาพเหมือนกับต้นฉบับ เทคนิคของการพิมพ์ภาพสกรีนเป็นวิธีที่สามารถสร้างภาพ

ให้เหมือนจริงได้มากกว่าวิธีการอื่นๆ เทคนิคของการพิมพ์ภาพสกรีนนี้ ศิริพงษ์ พยอมแย้ม (2537) เรียกว่า “ภาพที่มีน้ำหนักอ่อนแก่” คือ ลักษณะของภาพจะมีน้ำหนักอ่อนแก่ของสีสันเหมือนที่มองเห็นตามธรรมชาติ

3. ภาพผสมระหว่างลายเส้นกับลายสกรีน (Combination Illustration) เป็นภาพที่มีรูปแบบของภาพลายเส้นกับลายสกรีนผสมกัน ลักษณะของภาพจึงมีลักษณะผสมผสานกัน คือ บางส่วนของภาพจะเป็นลายเส้นหรือภาพลายสกรีน

4. ภาพสี (Color Illustration) คือภาพที่มีสีสันปรากฏอยู่ ซึ่งเกิดจากเทคนิคของการพิมพ์ระบบแยกสี ตั้งแต่ 2 สีขึ้นไป ลักษณะของภาพสีจะมีลักษณะเหมือนกับธรรมชาติซึ่งต้องใช้สีในการพิมพ์ 4 สี คือ สีเหลือง สีแดง สีนํ้าเงิน สีดำ ภาพสีที่เกิดจากกระบวนการ และเทคนิคการพิมพ์สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

4.1 ภาพลายเส้นหรือลายสกรีน

4.2 ภาพผสม

รูปแบบของภาพประกอบเหล่านี้ รัตนา พุ่มไพศาล (2538) ได้นำมาจัดแบ่งออกเป็น 5 หมวดหมู่ คือ

1. ภาพบุคคลสำคัญ สถานที่สำคัญ โบราณสถาน
2. ภาพเกี่ยวกับธรรมชาติ ภาพสัตว์ ภาพทิวทัศน์
3. ภาพพิมพ์ ภาพเขียนของจิตรกร ภาพศิลปะวัฒนธรรม
4. แผนภาพหรือแผนที่ที่แสดงกรรมวิธีหรือขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ
5. ภาพกิจกรรมต่างๆ หรือภาพเหตุการณ์สำคัญ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ภาพประกอบในหนังสือต้องมีความหลากหลายในรูปแบบการนำเสนอเพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องราวและเพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดพอใจในการศึกษา โดยใช้เทคนิคของการวาด การถ่ายภาพ และการพิมพ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งมีรูปแบบที่ปรากฏให้เห็นได้โดยทั่วไปคือ รูปแบบเหมือนจริง รูปแบบจินตนาการหรือการสร้างสรรค์ และรูปแบบสัญลักษณ์

ลักษณะของภาพประกอบที่ดี

ภาพประกอบที่ดีควรมีการคัดเลือก หรือจัดทำขึ้นมาโดยบรรณาธิการหรือนักวาดภาพประกอบและผู้เรียบเรียงหนังสือเรียน ซึ่งจะช่วยให้ภาพมีความสอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องราวที่เขียน ซึ่งนักการศึกษาในด้านออกแบบสิ่งพิมพ์ ได้กล่าวถึงลักษณะของภาพประกอบที่ดีไว้ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2533) ได้อธิบายและให้ข้อสรุปเกี่ยวกับลักษณะของภาพประกอบที่ดีว่า ภาพควรมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับเนื้อหา ความหมายของภาพสื่อไปในทางที่ดี มีชีวิตชีวา มีความน่าสนใจ และมีความสอดคล้องกับข้อความประกอบภาพ

ถวัลย์ มาศจรัส (2538) ได้กล่าวถึงลักษณะของภาพประกอบที่ดีไว้ดังนี้

1. มีความคมชัด
2. ภาพกับเนื้อหาเป็นเรื่องเดียวกันและภาพช่วยส่งเสริมเนื้อหาให้มีความชัดเจนขึ้น
3. ภาพประกอบที่ใช้เทคนิคการเขียนต้องเขียนให้ถูกต้องตามความเป็นจริง
4. ภาพประกอบต้องมีหลายลักษณะคือ เป็นภาพในแนวตั้งและแนวนอน
5. ถ้าเป็นเนื้อหาในเชิงประวัติศาสตร์ จะต้องนำภาพมาจากแหล่งข้อมูลโดยตรงหรือทำการคัดลอก (Copy) จากหนังสือภาพในอดีต
6. มีมุมถ่ายของภาพหลายมุม ทั้งมุมกว้าง มุมแคบ มุมสูง และมุมต่ำ

ไกเนอร์ (Gainer, 1982) อธิบายว่า ภาพประกอบที่ดีจะต้องมีคุณภาพทางด้านกราฟิกรูปการออกแบบและการจัดวางภาพมีลักษณะเด่นและสะดุดตา

วิททิช และ ชูลเลอร์ (Wittich and Schuller, 1973) อธิบายและสรุปลักษณะของภาพประกอบที่ดีว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. มีการจัดองค์ประกอบดี คือ การจัดภาพมีความสมดุล มีตำแหน่งและทิศทางของเส้นในแบบต่างๆ มีการใช้แสงเงา มีจุดสนใจภายในภาพ
2. สื่อความหมายได้ชัดเจน เป็นการเน้นให้ชัดว่าสิ่งใดคือส่วนที่ต้องการเน้นหรือให้ผู้เกิดการรับรู้ และเป็นไปตามแนวทางที่ต้องการ
3. มีสีสันเป็นธรรมชาติ ตรงกับสภาพความเป็นจริง
4. มีการตัดกันในลักษณะที่ดีและภาพมีความคมชัด ทั้งน้ำหนักแสงเงาและอื่นๆ เพื่อให้ภาพเกิดความน่าสนใจ

ดังนั้น ภาพประกอบที่ดีจะต้องสอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องราว สื่อความหมายได้ชัดเจน มีความสวยงามสะอาดตาและชัดเจน นอกจากนี้ภาพประกอบควรมีขนาดใหญ่ เป็นภาพในแนวนอนและแนวตั้งและมีภาพหลายมุมที่ ช่วยให้เห็นรายละเอียดของภาพชัดเจนขึ้น อาจมีลักษณะเป็นภาพถ่ายหรือภาพเขียนก็ได้

บทบาทและความสำคัญของภาพประกอบ

คินีนาถ เลิศไพรวรรณ (2534) กล่าวว่า ภาพประกอบเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ ช่วยเสริมสร้างภาพพจน์หรือมโนทัศน์ (Concept) ต่อสิ่งที่ปรากฏในภาพจนสามารถสรุปเนื้อหาที่ประกอบอยู่ในภาพได้เป็นอย่างดี ภาพประกอบที่ดีจะต้องมีบทบาทที่สำคัญ ดังนี้

1. อธิบายเนื้อหาเรื่องราวในเรื่องที่ยากให้เกิดความเข้าใจที่ง่ายขึ้น
2. ให้สาระข้อมูลและเนื้อหาที่ถูกต้อง
3. กระตุ้นให้ผู้อ่านเกิดความอยากรู้อยากเห็น
4. ก่อให้เกิดการสะอาดตาและดึงดูดความสนใจ
5. ตกแต่งหนังสือให้เกิดความสวยงาม
6. เน้นให้เกิดบรรยากาศของเนื้อหาและเกิดอารมณ์ร่วมต่อเรื่องราว

กัญญาพร นิตยะประภา (2534) อธิบายถึง บทบาทและความสำคัญของภาพประกอบไว้ดังนี้ คือ

1. ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาได้รวดเร็ว
2. ชูใจให้เกิดความรู้และความคิดอันเป็นการเสริมสร้างจินตนาการให้กับเด็ก
3. ช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ให้กับเด็กได้อย่างกว้างขวาง โดยมีการนำภาพที่เด็กไม่เคยเห็นมาก่อนมาประกอบเนื้อหา

ไกเนอร์และชาวด์ (Gainer and Child,1986) อธิบายถึงความสำคัญของภาพประกอบสรุปได้ว่า ภาพประกอบมีบทบาทในการพัฒนาการรับรู้ของนักเรียน ช่วยพัฒนามุมมองและแนะนำเทคนิควิธีการในการสร้างงานศิลปะให้กว้างขวางขึ้น จนนักเรียนเกิดความรู้ความชำนาญในการปฏิบัติกิจกรรม นอกจากนี้ภาพประกอบยังมีบทบาทต่อหลักสูตรการเรียนการสอนศิลปะในโรงเรียน โดยครูอาจกำหนดให้นำภาพประกอบมาเป็นเนื้อหา หรือแหล่งข้อมูลทางการวาดภาพระบายสีซึ่งสอดคล้องกับ เคนเนทและคณะ (Kenneth and Others, 1994) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่า

ภาพประกอบมีบทบาทสำคัญต่อการเรียนการสอน โดยครุณาเอาภาพประกอบมาเป็นศูนย์กลางของการเรียนศิลปะ ใช้เป็นแนวทางในการบรรยายเนื้อหาเรื่องราวและเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์งานศิลปะ เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความคิดและจินตนาการจนเกิดการรับรู้และเห็นคุณค่าเกี่ยวกับความงาม และ วิกเกอร์ และคอลลิน (Viguers and Daphin, 1958) ยังได้ อธิบายถึงความสำคัญของภาพประกอบว่า เป็นสื่อที่จำเป็นและสำคัญมากสำหรับหนังสือเด็ก เพราะภาพจะทำหน้าที่ในการอธิบายเนื้อหาเรื่องราว เด็กสามารถรับรู้ได้จากการเห็นจนเกิดความง่ายที่จะทำความเข้าใจเนื้อหาเป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปบทบาทและความสำคัญของภาพประกอบได้ดังนี้

1. อธิบายเนื้อหาให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายและมีความชัดเจน
2. จูงใจและกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น เกิดความคิดและจินตนาการ
3. ตกแต่งหนังสือให้เกิดความสวยงาม สะดุดตาและดึงดูดความสนใจ
4. ส่งเสริมให้เกิดประสบการณ์ในการรับรู้ทางการเห็นได้อย่างกว้างขวาง
5. เป็นแนวทางให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ

หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกภาพมาประกอบหนังสือเรียน

เมลลอทท์ (Mellott, 1964) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกภาพมาประกอบหนังสือเรียนสรุปได้ ดังนี้

1. ภาพประกอบต้องสอดคล้องกับเนื้อหา
2. เป็นภาพที่ดีสามารถกระตุ้นความสนใจ ก่อให้เกิดความสนใจ
3. มีประโยชน์ต่อการนำมาเป็นเครื่องมือประกอบการศึกษา

เดล (Dale, 1951) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกภาพมาประกอบหนังสือเรียนที่ดีที่สุดไว้ ดังนี้

1. เหมาะสมกับจุดประสงค์ของการเรียนรู้
2. ถ่ายทอดเนื้อหาและลักษณะตรงกับสภาพความเป็นจริง
3. มีความถูกต้องในขนาดและสัดส่วน
4. กระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการอย่างต่อเนื่อง
5. ช่วยเพิ่มความน่าสนใจให้กับเนื้อหา

6. มีเทคนิคในการสร้างสรรค์และมีการเน้นรายละเอียดอย่างเพียงพอและมีความชัดเจน

เฟลมมิง และ ลีวายส์ (Flemming and Levine,1993) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกภาพมาประกอบหนังสือเรียน ไว้ดังนี้

1. ภาพและสีมีความน่าสนใจ
2. ภาพต้องประกอบไปด้วยกลุ่มคน
3. ภาพต้องมีความแปลกใหม่ในเนื้อหาเรื่องราว เทคนิคของการใช้สีและการไล่นำหนักของสี (Tone)

ทองสุข เกตุโรจน์ (2528) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกภาพมาประกอบไว้ดังนี้

1. เหมาะสมกับวัยและประสบการณ์ และสภาพภูมิหลังของนักเรียน
2. สอดคล้องกับทฤษฎีทางจิตวิทยา
3. มีรูปแบบของภาพที่เกิดจากเทคนิควิธีการที่หลากหลาย
4. สัดส่วนของภาพเหมาะสมกับสายตาผู้อ่าน

จากหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกภาพมาประกอบที่นักการศึกษากำหนดไว้ สามารถสรุปเพื่อใช้เป็นแนวทางในการคัดเลือก ภาพประกอบหนังสือเรียนศิลปศึกษา ดังนี้

1. สอดคล้องกับเนื้อหาและจุดประสงค์ของการเรียนรู้
2. ภาพและสีมีความถูกต้องทั้งเทคนิคของการใช้สีและการไล่นำหนักของสี (Tone) ที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดความสนใจ
3. มีความแปลกใหม่สามารถกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการ
4. มีการเน้นรายละเอียดที่สำคัญและชัดเจน
5. ขนาดของภาพเหมาะสมกับระดับการเรียนรู้ของนักเรียน และประเภทของเนื้อหา

วิชา

2.5.4 ภาษาและการเขียน (Language and Writing)

ภาษา (Language)

ภาษาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการเรียนรู้ของมนุษย์ มีบทบาทในการช่วยสื่อสารให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดความคิดเกี่ยวกับเนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ได้ตรงตามจุดมุ่งหมายที่ผู้เขียนต้องการถ่ายทอด และภาษายังเป็นเครื่องมือสำหรับการศึกษาทุกสาขาวิชาในหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียน การใช้ภาษาที่ง่ายและสะดวกต่อการเรียนรู้จะช่วยส่งผลให้ นักเรียนเกิดการยอมรับที่จะเรียนรู้ต่อไป (Unesco, 1984)

วรรณิ โสมประยูร (2521) กล่าวว่า ภาษาเกิดจากคำ เมื่อนำคำหลายๆ คำมารวมกัน จะกลายเป็นประโยคหรือวลี เมื่อนำประโยคหรือวลีมารวมกันจะกลายเป็นข้อความหรือเรื่องราวต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในการสื่อความหมาย

ดังนั้นภาษาจึงเป็นเครื่องมือหรือวิธีการอย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้สื่อความหมายเพื่อถ่ายทอดความคิดให้เข้าใจได้ตรงกัน

ระดับของภาษาเขียน

ประสิทธิ์ กาศย์กลอน (2518) สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2522) และ หทัย ดันหยง (2528) ได้จำแนกภาษาเขียนออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. ภาษาแบบทางราชการ หรือภาษาแบบแผน (Formal Language) คือ ภาษาที่มีโครงสร้างถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ มีแนวเขียนเป็นแบบเฉพาะในเชิงวิชาการคุณลักษณะทั่วไปคือใช้คำและข้อความสุภาพ เป็นคำทางวิชาการ ใช้คำเต็ม เป็นประโยคที่มีการเขียนอย่างสมบูรณ์ และการเขียนข้อความมีความเป็นกลาง

2. ภาษาแบบกึ่งราชการ หรือภาษาแบบกึ่งแบบแผน (Informal Language) คือภาษาที่ไม่เคร่งครัดต่อระเบียบแบบแผนหรือตรงตามหลักไวยากรณ์มากนัก มีลักษณะเป็นได้ทั้งภาษาเขียนและภาษาพูดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เหมาะกับการนำมาใช้เขียนบทความ สารคดี นิยายและเรื่องสั้น

3. ภาษาปากหรือภาษาพื้นฐานเบื้องต้น (Vulgar Language) เป็นภาษาในลักษณะของภาษาพูดที่ใช้กันโดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน ไม่เหมาะสมกับการนำมาใช้เขียนหนังสือหรือบทความ แต่เหมาะสำหรับการเขียนหนังสือที่เป็นพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับผู้เริ่มเรียนรู้ เช่น เด็กเล็กหรือผู้ใหญ่เริ่มเรียนรู้

ดังนั้นภาษาที่เหมาะสมสำหรับการเลือกนำมาใช้ในหนังสือเรียน จึงต้องมีลักษณะเป็นแบบแผนในเชิงวิชาการ ถูกต้องในเรื่องการใช้คำ เพื่อสื่อความหมายให้นักเรียนเกิดการรับรู้ได้

ตรงตามจุดมุ่งหมายของการเขียน ถูกต้องตามข้อเท็จจริง และเป็นมาตรฐานในเชิงวิชาการสอดคล้องกับ พจนี สะเพียรชัย (2536) ที่ได้อธิบายว่า ภาษาที่ใช้ในการเขียนหนังสือจะต้องมีการเลือกสรรคำ เพื่อไม่ให้เกิดความยากเกินไปหรือง่ายเกินไปเหมาะสมกับนักเรียนในแต่ละระดับชั้น

หลักเกณฑ์ในการใช้ภาษาเขียน

การใช้ภาษาเขียนในหนังสือเรียน เพื่อให้เนื้อหาและข้อความภายในมีความน่าเชื่อถือสามารถนำไปใช้ในการอ้างอิงได้นั้น นักการศึกษาทางด้านภาษาและการเขียนได้ให้หลักการไว้หลายลักษณะดังนี้

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช (2527) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการใช้ภาษาเขียนว่าควรมีลักษณะดังนี้ คือ

1. ใช้ภาษาเป็นทางการ มีความถูกต้องตามหลักไวยากรณ์
2. คำภาษาต่างประเทศเขียนเป็นคำไทยและใส่วงเล็บคำภาษาต่างประเทศ
3. ใช้ภาษาที่เป็นคำศัพท์เฉพาะในทางวิชาการ
4. คำภาษาต่างประเทศที่เป็นคำศัพท์ทางวิชาการมีการเขียนคำทับศัพท์ในกรณีที่ไม่มีคำไทยบัญญัติไว้
5. ใช้ภาษาและสำนวนต่างประเทศและวิธีการเขียนแบบต่างประเทศเพราะผู้เขียนใช้ตำราต่างประเทศในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล
6. เขียนสะกดการันต์ให้ชัดเจนจนกรมฉบับบัณฑิตยสถาน

เสาวณีย์ สิกขบัณฑิต (2534) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการใช้ภาษาสำหรับการเขียนไว้ดังนี้คือ

1. ใช้คำถูกต้องตามตำแหน่งและหน้าที่ของคำ เช่น คำนาม คำสรรพนาม คำกริยา คำบุพบท
2. เรียงลำดับคำและพยางค์ถูกต้อง
3. ใช้คำเหมาะสมกับกาลเทศะ
4. หลีกเลี่ยงการใช้คำภาษาต่างประเทศ

รัฐจวน อินทรกำแหง สมพันธ์ เลขาพันธ์และประทีป วาทิกทินกร (2524) ได้ให้เกณฑ์ในการใช้ภาษาเขียนไว้ดังนี้

1. มีความถูกต้องตรงตามลักษณะของภาษาไทย เช่น การจัดวางตำแหน่งของคำสำคัญ และการใช้คำลักษณะนามที่ถูกต้อง
2. สามารถสื่อความหมายได้ตรงตามที่ต้องการ คือ ใช้คำตรงความหมาย เขียนประโยคชัดเจน การลำดับประโยคและข้อความไม่สับสน การแบ่งวรรคตอนถูกต้อง
3. มีความปราณีตละเอียดละออ
4. เหมาะสมกับวัยและระดับการเรียนรู้ของนักเรียน

จากการประมวลหลักเกณฑ์ในการใช้ภาษาเขียนของนักวิชาการ สามารถสรุปหลักเกณฑ์ในการใช้ภาษาเขียนได้ดังนี้ คือ

1. ภาษาเขียนตรงตามลักษณะของภาษาไทยและมีความถูกต้องตามหลักวิชาการ
2. ใช้ภาษาที่เป็นคำศัพท์ทางวิชาการในสาขานั้นๆ
3. ภาษาเขียนมีความประณีตและสื่อความหมายได้ชัดเจน
4. เหมาะสมกับวัย ประสบการณ์และระดับการเรียนรู้ของนักเรียน
5. หลีกเลียงคำย่อ คำที่มีความหมายซับซ้อนและคำในภาษาต่างประเทศ

การเขียน (Writing)

สุทธิวงศ์ พงษ์ไพฑูย์ (2522) อธิบายว่า การเขียนเป็นการใช้ภาษาภาคทักษะทางการแสดงออกซึ่งต้องอาศัยการสั่งสมความรู้ และความคิดโดยการอ่านและการฟังอย่างถูกวิธี

ฉลวย สุรสิทธิ์ (2522) อธิบายว่า การเขียนหมายถึงการนำถ้อยคำที่มีความหมายมาเรียบเรียงเข้าไว้ด้วยกันให้เกิดเป็นประโยค เพื่อแสดงทัศนะ แนวคิด และขยายความให้เป็นที่น่าสนใจได้ชัดเจน อันเป็นสื่อกลางระหว่างผู้อ่านกับผู้เขียนให้สามารถสื่อสารและเข้าใจประโยคหรือข้อความได้ชัดเจน

ดังนั้นการเขียนจึง หมายถึง การใช้ภาษาอันประกอบด้วยคำประเภทต่างๆ นำมาเรียบเรียงให้เกิดประโยคที่สามารถสื่อสารและสื่อความหมายได้ชัดเจน โดยการคัดเลือกถ้อยคำที่เหมาะสมมาใช้ประกอบการเขียน

องค์ประกอบของภาษาเขียน

1. คำ

ประสิทธิ์ กาศย์กลอน (2518) กล่าวว่า “คำที่ดีที่ควรนำมาใช้ในภาษาเขียนนั้นจะต้องเป็นคำสั้น มีความหมายชัดเจน อ่านเข้าใจได้ง่าย และเป็นคำที่นักการศึกษาทั่วไปมีการรับรองให้นำมาใช้ได้” การใช้คำจึงเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งสำหรับการใช้ภาษา ทั้งการพูดการอ่านและการเขียน ทั้งนี้สามารถพิจารณาจากหลักเกณฑ์ที่นักการศึกษาได้กำหนดขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางประกอบการเขียนดังนี้

ประทีป วาทิกทินกร (2536) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการเลือกคำมาใช้เขียนประโยคไว้ดังนี้

1. เลือกคำที่มีความถูกต้องตรงความหมายโดยใช้แนวทางในการพิจารณาคัดเลือกคือ
 - 1.1 คำที่มีหลายความหมาย ต้องคำนึงถึงคำที่เป็นบริบทแวดล้อม
 - 1.2 คำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ต้องเลือกคำที่ตรงความหมายที่สุด
 - 1.3 คำที่มีความหมายโดยนัยต้องทำความเข้าใจความหมายให้ชัดเจนก่อนนำมาใช้
 - 1.4 คำบุพบท เช่น คำว่า “กับ แก่ ด้วย ต่อ” ตรงใช้ให้ตรงความหมาย เพราะคำบุพบทแต่ละคำจะให้ความหมายที่แตกต่างกัน
 - 1.5 คำอาการนาม เช่น คำว่า “การ” ใช้ในลักษณะที่หมายถึงการกระทำ และ คำว่า “ความ” ใช้ในลักษณะที่หมายถึงความเป็นอยู่
 - 1.6 คำพ้อง ต้องเขียนตัวสะกดการันต์ให้ถูกต้องใช้รูปแบบตรงความหมายของคำ
2. เลือกคำที่มีความหมายชัดเจน คือ เป็นคำที่รู้จักและมีการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย คนส่วนใหญ่สามารถเข้าใจได้ตรงกัน ส่วนคำที่ยังไม่แพร่หลายต้องมีคำอธิบายศัพท์ประกอบ และเป็นคำที่สามารถช่วยสร้างความเข้าใจและช่วยให้เห็นภาพที่ชัดเจน เช่น คำว่า “หยาบ กร้าน บาง หนา”
3. เลือกใช้ถ้อยคำที่มีน้ำหนัก มีความน่าเชื่อถือ เช่น คำสุภาพิต คำพังเพย หรือคำเปรียบเทียบ หรือการเลือกใช้คำเท่าที่จำเป็น เพราะคำเหล่านี้เป็นที่เข้าใจความหมายกัน โดยทั่วไปและมีความหนักแน่น
4. เลือกใช้คำที่เหมาะสมกับวัยและประสบการณ์ของผู้เรียน

สิทธา พินิจภูวดล นิตยา กาญจนวรรณ สาลี ศรีเพ็ญ และ สมพันธ์ เลอะพันธ์ (2516) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการใช้คำไว้ดังนี้

1. ใช้คำปัจจุบัน ไม่ใช่คำใหม่หรือคำเก่าจนเกินไป ยกเว้นคำศัพท์ที่ไม่แน่ใจว่าจะมีผู้ทราบความหมายโดยทั่วไป
2. ใช้คำตรงความหมาย หลีกเลี่ยงคำที่มีความหมายไม่ชัดเจนหรือมีความหมายหลายอย่าง
3. ใช้คำสั้นและมีความหมายชัดเจน
4. หลีกเลี่ยงคำภาษาต่างประเทศ นอกจากคำนั้นยังไม่มีคำแปลหรือมีศัพท์บัญญัติไว้ในภาษาไทย

หทัย ดันหยง (2528) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการเลือกใช้คำไว้ดังนี้

1. ใช้คำถูกต้องตามอักขระวิธีและการสะกดการันต์ถูกต้องตรงตามศัพท์บัญญัติและพจนานุกรม
2. ใช้คำตรงตามจุดประสงค์ของเนื้อหาเฉพาะสาขานั้นๆ
3. ใช้คำเหมาะสมกับบุคคลและเป็นคำที่มีรูปธรรม คือ เป็นคำใกล้ตัวสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน
4. ใช้คำสุภาพ มีน้ำหนักความน่าเชื่อถือ ตรงความหมาย
5. ใช้คำไทยแทนภาษาต่างประเทศ
6. ใช้คำสันธานที่ถูกต้อง เช่น คำว่า “และ, กับ, ทั้ง, ก็, ทั้ง....และ, ทั้ง....กับ, เช่นว่า”
7. ใช้คำบุพบทให้ถูกต้อง เช่น คำว่า “กับ, แก่, แต่, ต่อ, ใน, โดย, ด้วย, ความ, เพราะ, สำหรับ, จาก, ของ, เฉพาะ, ระหว่าง”
8. ใช้คำประยัดและเป็นคำไทยแท้

บุปผา บุญทิพย์ (2536) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการใช้คำสำหรับการเขียนไว้ดังนี้

1. เรียงลำดับคำหรือพยางค์ให้ถูกต้อง เพราะคำในภาษาไทยถ้าสับคำหรือสับพยางค์กัน ความหมายของคำก็จะเปลี่ยนไป
2. คำนี้ถึงหน้าที่และชนิดของคำ เช่น คำนาม คำกริยา คำสรรพนาม คำบุพบทและคำวิเศษ ว่ามีหน้าที่และวิธีใช้อย่างไร ควรอยู่ในส่วนใดของประโยค
3. คำนี้ถึงความหมายของคำ จะต้องถูกต้องตามความนัยของข้อความ เข้าใจได้ง่ายเหมาะสมกับเนื้อหาเรื่องราว
4. คำนี้กับระดับและฐานของคำ เพื่อให้คำในประโยคมีความไพเราะและสุภาพ
5. เป็นคำภาษาไทยที่ใช้กันโดยทั่วไป และไม่ควรรู้คำภาษาต่างประเทศ

จากหลักเกณฑ์ของการเลือกใช้คำที่นักวิชาการได้กำหนดไว้ สรุปได้ว่า การเลือกใช้คำเพื่อนำมาเขียนจะต้องคำนึงถึง ชนิด หน้าที่ ความหมาย ระดับของคำเป็นสำคัญ เพื่อให้สามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนเหมาะสมกับวัยและระดับอายุของนักเรียน

2. ประโยค

ประโยคเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเขียน สามารถช่วยสื่อสารให้ผู้อ่านเกิดการรับรู้และเข้าใจเนื้อหาได้ชัดเจนตรงความหมาย สิทธา พินิจภูวดล และคณะ (2516) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “ประโยค” ไว้ดังนี้ คือ หมายถึง กลุ่มคำอิสระที่ประกอบขึ้นมาเป็นข้อความ โดยมีภาคประธานที่เป็นคำหรือกลุ่มคำที่แสดงถึง สิ่งที่ถูกกล่าวหรือบรรยายถึงและมีภาคแสดงที่เป็นคำ หรือกลุ่มคำที่สอดคล้องกับประธาน

ปรีชา ช่างขวัญยืน (2539) ได้ให้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับการเขียนประโยคไว้ดังนี้

1. การเขียนประโยคต้องมีความชัดเจน บอกรวมแง่มุมต่างๆ ทางความคิดอย่างถูกต้อง มีความยาวพอที่จะอธิบายเกี่ยวกับรายละเอียดปลีกย่อยของความคิด
2. การเขียนประโยคต้องมีความรัดกุม คือ การใช้ถ้อยคำน้อยแต่สามารถสื่อความหมายได้มาก จัดจาง่ายและให้แนวทางเกี่ยวกับความคิดที่ซับซ้อน

อย่างไรก็ตามการเขียนประโยคเพื่อให้เกิดความชัดเจน ถูกต้องตามระเบียบแบบแผน และมีความสัมพันธ์กับประโยคอื่นๆ นั้น การเขียนจะต้องมีการจัดระบบทางความคิดให้ติดต่อกันสัมพันธ์กัน โดยใช้หลักเกณฑ์ดังนี้ คือ

1. ใช้คำเชื่อม เช่น คำว่า และ, แต่, เพราะฉะนั้น, อย่างไรก็ตาม, เพราะว่า, เพราะเหตุใด, จึง, เหล่านี้, วิธีการนำคำเหล่านี้ไปใช้จะต้องระมัดระวังในเรื่องของความหมายและคำแวดล้อมด้วย
2. เป็นคำซ้ำที่เป็นการย้ำข้อความที่กล่าวมาแล้วข้างต้นซ้ำอีกครั้งหนึ่ง
3. ใช้คำแทนหรือคำที่มีความหมายใกล้เคียง
4. ใช้ข้อความสรุป เป็นข้อความที่ผู้เขียนดึงเอาสิ่งที่กล่าวมาแล้วมากล่าวรวมกันไว้

ดังนั้น การเขียนประโยคเพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจได้ตรงกัน จะต้องเลือกใช้ประโยคหลายๆ รูปแบบปะปนกันไป ต้องมีความกระชับรัดกุมและชัดเจน เพื่อให้ภาษาเขียนมีความน่าสนใจ สามารถอ่านเข้าใจได้โดยง่าย นอกจากนี้ยังต้องเผ่านัยทางความคิดเพื่อที่จะส่งเสริมให้เกิดความคิด วิเคราะห์ และตีความได้อีกด้วย

3. ระดับของภาษา

หทัย ต้นหยง (2538) อธิบายว่า “การวางระดับภาษาต้องเป็นไปตามแบบแผนของการเขียนในเชิงวิชาการ เครื่องคิดในเรื่องหลักไวยากรณ์ ส่วนวนโวหาร และใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับวัยและระดับอายุของนักเรียน” ดังนั้นการเลือกใช้ระดับของภาษาเขียนอย่างเหมาะสมตามทักษะของ ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (2519) จะต้องสามารถทำให้เกิดประสิทธิภาพต่อการสื่อสารในด้านต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์ คือ

1. ทำให้เข้าใจได้ถูกต้องตรงกัน
2. ทำให้เกิดผลทางจิตวิทยาและการรับรู้
3. ทำให้เกิดความเหมาะสมและสง่างามของสำนวนภาษา
4. เกิดความเหมาะสมในเรื่องมารยาท เพราะคำในภาษาไทยมีลักษณะพิเศษคือ เป็นคำที่มีศักดิ์สูงต่ำ การใช้จึง ต้องให้เหมาะสมกับบุคคลที่ต่างกัน

2.5.5 การออกแบบและการจัดวางหน้ากระดาษ

“การออกแบบ” คือ การใช้ความคิดในการเลือกสรรวัสดุอุปกรณ์เพื่อนำมาใช้ในการสร้างสรรค์งานศิลปะเพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอยและประโยชน์ทางด้านความงามของรูปร่างและรูปทรง (ท่านอง จันทิมา, 2532) และสินีนาถ เลิศไพโรจน์ (2538) ได้สรุปความหมายของคำว่า “การออกแบบ” ไว้ว่า หมายถึง การวางแผน การจัดดำเนินการ หรือการจัดวาง รูปแบบ (Layout) ให้เกิดความสวยงาม

ดังนั้น สรุปได้ว่า การออกแบบ หมายถึง การใช้ความคิดในการการวางแผน การสร้างสรรค์งานศิลปะ โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อนำมาจัดวางให้เกิดรูปแบบที่สวยงาม

การออกแบบจัดวางหน้ากระดาษ ตรงกับคำในภาษาต่างประเทศว่า “Page lay-out” เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการในการผลิตหนังสือ มีลักษณะและรูปแบบในการจัดทำที่เป็นงานศิลปะ คำว่า “การออกแบบจัดวางหน้ากระดาษ” หมายถึง การเรียบเรียงและการจัดองค์ประกอบต่างๆ เช่น ตัวพิมพ์ งานกราฟิกและพื้นที่ว่าง (White Space) บนหน้ากระดาษ ให้เกิดความเป็นระเบียบมีความสวยงาม และทำให้ข้อความในหน้ากระดาษไม่ติดกัน ซึ่งมีผลทำให้เกิดความสะดวกสบายในการอ่าน (Flemming and Levine, 1993)

นอกจากนี้ นักการศึกษาทางด้านการพิมพ์ การผลิตหนังสือและทางด้านศิลปะ ได้ให้ความหมายของคำว่า การออกแบบจัดวางหน้ากระดาษ (Page lay-out) และการจัดวางรูปแบบ (Lay-out) ไว้หลายลักษณะดังนี้ คือ

ศิริพงศ์ พยอมแย้ม (2537) อธิบายว่า การจัดวาง (Lay-out) หมายถึง การกำหนดพื้นที่ของหนังสือในแต่ละหน้าว่าควรประกอบไปด้วยองค์ประกอบอะไรบ้าง เช่น ตัวอักษร ภาพประกอบ ว่าควรอยู่ในบริเวณใดและตำแหน่งใด โดยคำนึงถึงความสวยงาม

ธารทิพ เสรินทร์วัฒน์ (2535) อธิบายว่า การออกแบบจัดวางหน้า คือการนำเอาส่วนประกอบต่างๆ เช่น หัวเรื่อง (Heading) เนื้อเรื่อง (Text or Body) ภาพประกอบ (Illustration) และการลงท้าย (Credit Line) มาออกแบบจัดวางลงบนหน้ากระดาษให้เกิดความสวยงามเป็นระเบียบและสามารถช่วยดึงดูดความสนใจ

เฉลิม นาศิริรักษ์ บันเทิง ชลช่วยชีพ และนลินี ณ นคร (2535) อธิบายว่า การจัดวางหน้าหนังสือเป็นการจัดเรียงภาพประกอบและเนื้อหาของหนังสือตามแบบที่ร่างไว้ โดยคำนึงถึงความสมดุลและการเว้นที่ว่างให้เกิดความเหมาะสม

ศินีนาถ เลิศไพโรจน์ (2534) อธิบายว่า การออกแบบจัดวางหน้าหนังสือ หมายถึง การกำหนดตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ เช่น กรอบ ขนาดของหนังสือ ข้อความ และภาพประกอบให้ปรากฏลงบนหน้าของหนังสืออย่างสวยงาม

จินตนา ไบกาซูยี (2534) อธิบายว่า การจัดหน้า หมายถึง การออกแบบจัดวางตัวอักษรที่เป็นเนื้อหาและรูปภาพลงบนหน้ากระดาษให้น่าอ่าน มีความโปร่ง ไม่นหนาที่บดด้วยตัวอักษรหรือรูปภาพเพียงอย่างเดียว

นันทา วิทวุฒิสักดิ์ (2529) อธิบายว่าการจัดหน้าหนังสือ หมายถึง การนำเอาปัจจัยต่างๆ ที่จะพิมพ์ อันประกอบด้วยตัวหนังสือ สี ภาพประกอบที่เป็นภาพวาด และภาพถ่ายมาจัดรวมเข้าไว้ด้วยกันในหน้ากระดาษ

กำธร สติรกุล (2515) อธิบายว่า การออกแบบจัดวาง (Lay-out) หมายถึง การจัดวางหน้าหนังสือ ด้วยการนำเอาปัจจัยต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของหนังสือเช่น ตัวพิมพ์ ภาพประกอบ สี มากำหนดตำแหน่งและจัดวางลงบนหน้ากระดาษ

จากการประมวลทัศนะของนักวิชาการ สรุปได้ว่าการออกแบบจัดวางหน้ากระดาษ หมายถึง การออกแบบหรือการกำหนดตำแหน่งของหน้ากระดาษให้เกิดความสวยงามเป็นระเบียบ ด้วยการนำเอาปัจจัยต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของหนังสือมาเป็นสื่อในการถ่ายทอด เช่น ตัวอักษร ภาพประกอบ สี พื้นที่ว่าง

องค์ประกอบของการออกแบบจัดวางหน้ากระดาษ

การออกแบบจัดวางหน้ากระดาษเป็นส่วนที่ช่วยส่งผลต่อการรับรู้ทางสายตา และ ความรู้สึกของ ผู้อ่านเป็นอย่างมาก วิทยุพร นิตยะประกา (2534) และ ณรงค์ สมพงษ์ (2535) ได้แบ่งองค์ประกอบที่สำคัญของการออกแบบจัดวางหน้ากระดาษไว้ ดังนี้

1. รูปเล่มและขนาดของหนังสือ (Shape and Size)

รูปเล่มเป็นส่วนที่จะช่วยบ่งบอกถึงรูปร่างและลักษณะของหนังสือ การออกแบบรูปเล่มโดยทั่วไปสามารถออกแบบได้ทั้งแนวตั้งและแนวนอน ส่วนขนาดของหนังสือจะขึ้นอยู่กับ การออกแบบ หรือขนาดของกระดาษที่นำมาใช้ในการพิมพ์ โดยทั่วไป กระดาษที่ใช้พิมพ์ หนังสือจะมีขนาด 15x21 ซม. หรือเรียกกันว่า “กระดาษหนึ่งหน้ายก” (ศิริพงษ์ พยอมแย้ม (2537)

ขนาดของรูปเล่มของหนังสือเรียนเป็นองค์ประกอบในการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนเกิดความสนใจในการศึกษาเนื้อหาในหนังสือเรียนมากยิ่งขึ้น ซึ่ง เอนก รัตนปิยะภากรณ์ (2531) ให้ข้อคิดเห็นว่า หนังสือเรียนควรมีขนาดที่เหมาะสมกับขนาดของมือเด็ก โดยทั่วไปจะมีการจัดทำ 2 ขนาด คือ ขนาด 14.8x21 ซม. และ ขนาด 18.5x26 ซม. และหนังสือจะต้องมีความหนาไม่เกิน 200 หน้า และ ฮัมเมล (Hummel, 1988) ยังได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับขนาดรูปเล่มของหนังสือเรียนสำหรับ นักเรียนในการนำมาใช้ในการเรียนการสอนว่า หนังสือไม่ควรมีขนาดใหญ่หรือมีความกว้างมากเกินไป เพราะนักเรียนจะไม่เกิดความสนใจในการอ่านหนังสือ

อย่างไรก็ตาม การออกแบบรูปเล่มของหนังสือจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วนคือ ศิริพงษ์ พยอมแย้ม (2529)

1. ปัจจัยทางด้านความงาม (Beauty) และการรับรู้ (Perception) ของมนุษย์
2. ปัจจัยทางด้านประโยชน์ใช้สอย (Function)

2. สี (Color)

สี (Color) หมายถึง สีของหมึกพิมพ์หลายๆ สีที่นำมาใช้กับกระบวนการพิมพ์ โดยเฉพาะสีดำเป็นสีที่นิยมนำมาใช้ในการพิมพ์มากที่สุด เพราะสีดำเป็นสีที่ตัดกับสีพื้นซึ่งเป็นสีขาว จึงมีผลต่อสายตาของผู้อ่าน ช่วยให้เกิดการมองเห็นที่ชัดเจนขึ้น (วิริยะ สิริสิงห, 2537) ซึ่งตามหลักการของการใช้สีนั้น ถ้ามีการนำเอาตัวอักษรที่มีสีเข้มมาจัดวางบนกระดาษที่มีสีอ่อน จะช่วยให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อการอ่านได้เป็นอย่างดี (กิตติพงษ์ พงษ์พัฒนาวุฒิ, 2533)

สี จึงมีความสำคัญต่อการรับรู้ของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมาใช้ในกระบวนการพิมพ์จะช่วยให้เกิดความน่าสนใจต่อผู้อ่านมาก ซึ่ง วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์ (2528) นักการศึกษา ด้านศิลปศึกษาให้ความเห็นว่า สีมีความสำคัญในการช่วยสร้างบรรยากาศ หรือสร้างเหตุการณ์ให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก สีสามารถช่วยสร้างลักษณะพิเศษให้เกิดขึ้นในภาพ จนเกิดการรับรู้ให้ความหมายหรือใช้เป็นสัญลักษณ์ได้

วัฒนา พุทธางกูรานนท์ (2530) ให้ความเห็นว่า สีเป็นหลักสำคัญในการสร้างสรรค์ที่ก่อให้เกิดอารมณ์ตามต้องการและเน้นให้เกิดเป็นจุดเด่นในผลงาน

3. ตัวอักษร (Type)

โกสุม สายใจ (2537) กล่าวว่าตัวอักษร (Type) เป็นสื่อที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้เนื้อหาจากผู้อ่านมาก การที่นำมาใช้ในการออกแบบจัดวางหน้ากระดาษควรมี 3 ลักษณะคือ

1. หัวเรื่อง (Headline) เป็นตัวที่ทำหน้าที่ช่วยสร้างความน่าสนใจ ช่วยจูงใจผู้อ่านให้เกิดความสนใจอ่านรายละเอียดของเนื้อหาตั้งแต่ต้นจนจบ ลักษณะของหัวเรื่องอาจเป็นตัวหนาและมีขนาดใหญ่
2. ตัวพื้นหรือตัวกลาง (Baseline) เป็นตัวอักษรขนาดกลางที่เป็นตัวเดินเรื่อง อธิบายหรือพรรณานเนื้อหาเรื่องราว
3. ตัวเน้น (Emphasis) เป็นตัวที่มีขนาดเท่ากับตัวพื้น แต่มีลักษณะและรูปแบบต่างกันไป ทั้งนี้เพื่อต้องการเน้นข้อความที่สำคัญให้มีความเด่นชัดขึ้น โดยทั่วไปนิยมใช้ตัวหนา ตัวเอนหรือตัวที่มีช่องไปห่างกว่าตัวพื้น

สำหรับเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาตัวอักษร ณรงค์ สมพงษ์ (2535) ได้ให้เกณฑ์ในการคัดเลือกตัวอักษร หรือตัวพิมพ์มาใช้ในการออกแบบจัดวาง เพื่อให้ง่ายต่อการอ่านว่าต้องพิจารณาจากปัจจัยที่สำคัญดังนี้

1. แบบของตัวอักษร

แบบของตัวอักษรที่เหมาะสมกับการนำมาใช้ในการออกแบบจัดวาง ในส่วนต่างๆ ของหนังสือนั้นจะต้องมีความชัดเจนเพื่อความน่าอ่านและดึงดูดความสนใจต่อผู้อ่าน โดยเฉพาะตัวหัวเรื่องหรือตัวที่ต้องการเน้นคำหรือข้อความที่ต้อง ใช้ ตัวอักษรที่มีความหนาเป็นพิเศษหรือมีลักษณะเด่น ส่วนตัวเนื้อหาควรจัดให้เป็นแบบเดียวกันทั้งหมด (Hummell, 1988) ทั้งนี้ในการพิจารณาแบบของตัวอักษร จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับวัย และบุคลิกภาพของหนังสือเป็นสำคัญ คือตัวอักษรที่เป็นเนื้อหาจำเป็นต้องเป็นแบบเรียบและอ่านง่าย (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2536)

2. ขนาดของตัวอักษร

การพิจารณาขนาดของตัวอักษร เพื่อนำมาประกอบในบริเวณที่ต้องการเน้น เช่น ส่วนของหัวเรื่อง (Heading) หัวเรื่องรอง (Sub Heading) ควรเลือกตัวอักษรที่มีขนาดใหญ่กว่าปกติ เพื่อเป็นการตกแต่งสภาพโดยรวมให้เกิดความเด่น สะดุดตา และดึงดูดความสนใจ ซึ่ง โกสุม สายใจ (2537) ให้ข้อคิดเห็นว่า ขนาดของตัวอักษรที่จะช่วยสร้างความน่าสนใจต้องมีขนาดใหญ่ประมาณ 40-72 พอยท์ จะช่วยดึงดูดความสนใจได้มาก ส่วนของขนาดของตัวอักษรในส่วนที่เป็นเนื้อหาที่อ่านทั่วไป (Reading text) ควรเลือกตัวอักษรขนาดเล็กหลายๆ ขนาด แต่ละขนาดจะต้องเหมาะสมและกลมกลืนกับเนื้อหา (วัลภา สวัสดิวัลลภ, 2535) ซึ่งทองสุข เกตุโรจน์ (2528) กล่าวว่า ตัวอักษรขนาด 10-18 พอยท์ นับว่าเป็นขนาดที่เหมาะสมมากที่สุดสำหรับเด็กอายุ 10-12 ปี นอกจากนี้นักการศึกษาและนักวิชาการด้านการออกแบบสิ่งพิมพ์ได้ให้ข้อคิดเห็น ดังนี้

เอนก รัตนปิยะภากรณ์ (2531) ให้ข้อคิดเห็นว่า ตัวอักษรขนาด 16-20 พอยท์ เป็นขนาดที่เหมาะสมกับหนังสือเรียนระดับมัธยมศึกษา

กัญญาพร นิตยะประภา (2534) อธิบายว่า ตัวอักษรขนาด 24 พอยท์ เป็นขนาดที่อ่านง่ายที่สุด

กิตติพงษ์ พงษ์พัฒน์ (2533) อธิบายว่า ขนาดของขนาดของตัวอักษรประกอบ เนื้อหาควรมุ่งเน้นถึงความชัดเจน ขนาดที่นิยมใช้คือ 14,16 และ 18 ปอยท์

โกสุม สายใจ (2537) อธิบายว่า ขนาดของตัวอักษรควรมีความเหมาะสมกับ ระยะ การมองเห็น ตัวอักษรภาษาไทยควรมีขนาด 12,14 และ 16 ปอยท์ ส่วนตัวอักษรภาษาอังกฤษ ควรมีขนาด 9,10 และ 12 ปอยท์ ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงความกว้างของคอลัมน์และการเว้นวรรค ด้วย และ ชอร์ (Shores, 1960) ยังได้ชี้ให้เห็นว่าตัวอักษรที่เป็นเนื้อหาควรมีขนาด 12 ปอยท์ เป็นขนาดที่มีความเหมาะสมและอ่านได้ง่ายที่สุด

3. การจัดวางตัวอักษร

การจัดวางตัวอักษร คือ การกำหนดตัวอักษร ช่องว่างระหว่างคำ ช่องว่างระหว่าง บรรทัดและความยาวของบรรทัดให้เกิดความเหมาะสมและสวยงาม โดยทั่วไปในหนึ่งบรรทัด จะมีการจัดวางตัวอักษรประมาณ 60-65 ตัวอักษร (ทองสุข เกตุโรจน์, 2528) ถ้าเป็นหนังสือ ขนาด 8 หน้ายก ในแต่ละบรรทัดจะบรรจุตัวอักษรไม่เกิน 65 ตัวอักษร และถ้าหนังสือมีการ แบ่งคอลัมน์สั้นๆ จะใช้ตัวอักษรประมาณ 36 ตัวอักษร และมีช่องว่างระหว่างบรรทัดควรห่าง ประมาณ 1.5 ซม. ซึ่งเท่ากับความสูงของตัวอักษรในบรรทัด (ณรงค์ สมพงษ์, 2535) อย่างไรก็ตาม ในการออกแบบจัดวางตัวอักษรจะต้องเน้นถึงความเป็นระเบียบอ่านง่าย (Readability) และคัดเลือกแบบที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงความสามารถ และประสบการณ์ของผู้อ่านเป็นสำคัญ (ศักดิ์ ประจุศิลป์, 2537)

4. การจัดกรอบและคอลัมน์

กรอบและคอลัมน์ควรมีการกำหนดให้เหมาะสมกับขนาดของความกว้างและความยาว ของหนังสือ โดยทั่วไป การจัดคอลัมน์ในหนังสือสามารถจัดได้เป็น 1,2,3 หรือ 4 คอลัมน์ใน หนึ่งหน้ากระดาษ การจัดคอลัมน์นั้นจะต้องคำนึงถึงประเภทของหนังสือ กลุ่มผู้อ่าน ความสวย งาม (ณรงค์ สมพงษ์, 2535) และความยาวของหัวเรื่อง ย่อหน้า ควรมีการจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอตลอดทั้งเล่ม ความยาวของแต่ละย่อหน้าควรมีประมาณ 4-10 บรรทัด หรือประมาณ 10-15 ประโยค (จินตนา ไบกาชฎี, ม.ป.ป.)

5. พื้นที่ว่าง (Space)

พื้นที่ว่างนับว่ามีความสำคัญและจำเป็นสำหรับหนังสือเรียน เพื่อให้เกิดเป็นบริเวณว่างในหน้ากระดาษ โดยปราศจากตัวอักษรหรือรูปภาพประกอบ อันจะมีผลทำให้ผู้อ่านมีเวลาหยุดพักสายตาบ้างเป็นระยะเวลาตามสมควร และช่วยให้หนังสือมีความน่าอ่านมากกว่าการพิมพ์ตัวอักษรเต็มหน้ากระดาษ (รัตนา พุ่มไพศาล, 2538) การจัดพื้นที่ว่างนั้นสามารถเว้นได้ทั้งขอบบน ขอบด้านล่าง ขอบด้านซ้าย ขอบด้านขวา ซึ่งจะต้องมีการออกแบบจัดวางให้มีความเหมาะสม เช่น ในการขึ้นต้นบทเรียนจะต้องมีการเว้นที่ว่างบนหัวกระดาษให้มากเป็นพิเศษ เพื่อส่งเสริมให้หัวข้อเรื่องมีความสะดุดตาต่อผู้อ่าน (วัลลา สวัสดิวัตลก, 2535 ; ศิริพงษ์ พยอมแย้ม, 2539)

ส่วนหน้าของหนังสือที่มีทั้งตัวอักษร และภาพประกอบ ควรมีการกำหนดจำนวนของตัวอักษรไม่ให้มีมากเกินไป เพื่อให้การจัดภาพและตัวอักษรมีความโปร่ง ช่วยให้เกิดที่ว่างบนหน้ากระดาษมากยิ่งขึ้น (ทองสุข เกตุโรจน์, 2538) ซึ่งเฟรมมิง และลีวาย (Flemming and Levine, 1993) ชี้ให้เห็นว่า การจัดพื้นที่ว่างสีขาวนับว่ามีความสำคัญต่อโครงสร้างของเนื้อหา มีส่วนทำให้เนื้อหาและภาพประกอบมีความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืน

6. กระดาษ (Paper)

กระดาษเป็นสื่อที่มีคุณค่า และมีความสำคัญในกระบวนการการผลิตหนังสือ โดยเฉพาะหนังสือเรียน (Textbook) จำเป็นต้องใช้กระดาษที่มีลักษณะพิเศษ คือมีความขาวนวล ไม่สว่างจ้าจนเกินไป เพราะจะมีผลต่อสายตาของผู้อ่าน (Unesco, 1984)

วันชัย ศิริชัยชนะ (2529) กล่าวว่ากระดาษอาร์ตเป็นกระดาษที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและนิยมนำมาใช้ สำหรับงานพิมพ์หนังสือที่มีภาพประกอบมากๆ เพราะเป็นกระดาษที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสามารถรับหมึกพิมพ์จากวิธีการพิมพ์ภาพสี่สีได้ดี ทำให้ภาพมีความคมชัดและสามารถแสดงให้เห็นรายละเอียดของภาพได้อย่างชัดเจน เพราะกระดาษอาร์ตเป็นกระดาษที่มีการเคลือบผิว มีสีขาวเรียบ ซึ่งโดยทั่วไปจะมีน้ำหนักตั้งแต่ 80-350 กรัม/ตารางเมตร

ศักดิ์ดา ประจุศิลป์ (2537) กล่าวว่า กระดาษอาร์ตจะนำมาใช้พิมพ์ใน 2 ส่วน ของหนังสือ คือ

1. ส่วนปก กระดาษที่นำมาใช้ควรมีขนาด 160-360 แกรม/ตารางเมตร
2. ส่วนเนื้อหา กระดาษที่นำมาใช้ควรมีขนาด 160-360 แกรม/ตารางเมตร

7. ภาพประกอบ (Illustration)

ภาพประกอบในหนังสือเรียน อาจประกอบไปด้วยภาพหลายลักษณะคือ ภาพวาด ภาพการ์ตูน ภาพถ่าย แผนภูมิ กราฟ และตาราง เพื่อช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาและช่วยกระตุ้นให้เกิดทักษะทางด้านภาษาที่ถูกต้อง (Hewing,1991) ภาพประกอบเหล่านี้บางภาพจะต้องมีการใช้สีในการพิมพ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาได้ถูกต้อง เช่น ภาพพิมพ์ ภาพถ่ายที่เป็นภาพจำลองผลงานศิลปะ และภาพอื่นๆ จำเป็นต้องพิมพ์ด้วยสีสี่สี โดยเฉพาะหนังสือเรียน (Textbook) ที่ทันสมัยจะมีการพิมพ์ภาพสีกันอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดความสนใจและทำให้ภาพมีความถูกต้องในเรื่องของเนื้อหาความรู้ (Hummell,1988)

ศิริพงศ์ พยอมแย้ม (2537) กล่าวว่า ภาพประกอบสามารถทำได้หลายวิธี คือ การวาด (Drawing) การถ่ายภาพ (Photography) และการพิมพ์ (Printing) โดยมีคุณค่าที่สำคัญดังนี้

1. นำเสนอเนื้อหาข้อเท็จจริง
2. สร้างความรู้สึกรู้สึกน่าเชื่อถือ
3. การดึงดูดความสนใจต่อผู้ดู
4. สร้างความรู้สึกระหว่างอารมณ์
5. การใช้ประกอบข้อมูลทางสถิติ

ภาพประกอบในหนังสือจึงทำหน้าที่ระดับหนังสือให้เกิดความสวยงาม ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนเนื้อหา ช่วยตีความหรืออธิบายรายละเอียดของเนื้อหา ซึ่งการใช้ภาพประกอบจะช่วยลดความเข้าใจที่สับสนเกี่ยวกับเนื้อหาสาระให้เกิดความชัดเจนขึ้น มีความน่าสนใจ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และเรียกร้องความสนใจต่อผู้อ่านได้มากกว่าการมองตัวหนังสือ โดยทั่วไป

หลักเกณฑ์การออกแบบจัดวางหน้าหนังสือ

ศักดิ์ ประจุกสิบลี (2537) วัลลา สวัสดิวัตลก (2535) เฟลมมิง และลีวายส์ (Flemming and Levine, 1993) กล่าวสอดคล้องกันว่า การออกแบบจัดวางหน้าหนังสือเพื่อให้เกิดความสวย

งามมีความแปลกใหม่ อ่านง่ายและสะดวกต่อการนำมาใช้ศึกษาจะต้องอาศัยหลัก การทางศิลปะ เข้ามาช่วยในการจัดองค์ประกอบของแต่ละหน้าเพื่อให้มีความถูกต้องสอดคล้อง กับประเภทของ หนังสือ ต้องอาศัยหลักเกณฑ์ในการออกแบบ ดังนี้

1. ความสมดุล (Balance)

การออกแบบจัดวางหน้าหนังสือโดยการใช้หลักของความสมดุลคือ การนำเอาองค์ ประกอบต่างๆ เช่น ภาพและตัวอักษรมาออกแบบจัดวางลงบนหน้ากระดาษ ให้ดูแล้วเกิดความ รู้สึกว่าหน้าของหนังสือมีน้ำหนักเท่ากัน ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา เฉลิม นาศิริรักษ์ และคณะ (2535) ได้แบ่งลักษณะความสมดุลออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1.1 ความสมดุลแบบสองข้างเหมือนกัน (Symmetrical Balance) คือการจัดภาพ รูป ร้าง รูปทรง หรือสีตันทั้งด้านซ้าย และด้านขวาให้เป็นแบบเดียวกัน จะให้ความรู้สึกของความ มั่นคงเคร่งขรึมและเป็นทางการ

1.2 ความสมดุลแบบสองข้างไม่เหมือนกัน (Asymmetrical Balance) คือการจัดภาพ ที่มีรูปร่าง รูปทรง สี แตกต่างกันทั้งด้านซ้ายและด้านขวา มองดูแล้วเกิดความรู้สึกว่ามีการถ่วง น้ำหนักกันทำให้สามารถทรงตัวอยู่ได้ ซึ่งสุชาติ เกาทอง (2538) ได้แบ่งลักษณะความสมดุล แบบสองข้างไม่เหมือนกันออกเป็น 2 แบบคือ

1.2.1 ความสมดุลที่ทั้งสองข้างมีรูปทรงและสัดส่วนไม่เหมือนกันแต่น้ำหนักเท่า กัน

1.2.2 ความสมดุลที่ทั้งสองข้างมีรูปทรง สัดส่วนและน้ำหนักไม่เท่ากันทั้งสองข้าง

2. ความกลมกลืน (Harmony)

ความกลมกลืน คือ การนำเอาปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ภาพ ตัวอักษร สี มาจัดวางลงบน หน้าหนังสือให้มีลักษณะลงตัวไม่ขัดแย้ง (Contrast) ต่อความรู้สึก และสายตาของผู้อ่าน โดยเฉพาะรูปภาพและตัวอักษรต้องมีความต่อเนื่อง และสอดคล้องสัมพันธ์กันตั้งแต่หน้าแรกจนถึง หน้าสุดท้าย สุชาติ เกาทอง (2538) กล่าวว่าหลักการจัดวางให้มีความกลมกลืนกันคือ จะต้อง จัดให้ส่วนรวมหรือส่วนใหญ่กลมกลืนกันและตัดกันในส่วนน้อย ด้วยการใช้องค์ประกอบใน การจัดวางที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ส่วนเทคนิคในการสร้างความกลมกลืนสามารถทำได้หลาย วิธี ดังนี้

1. สร้างความกลมกลืนด้วยขนาด (Harmony of Size)
2. สร้างความกลมกลืนด้วยรูปร่างรูปทรง (Harmony of Form and Shape)
3. สร้างความกลมกลืนด้วยเส้น (Harmony of line)
4. สร้างความกลมกลืนด้วยพื้นผิว (Harmony of Texture)
5. สร้างความกลมกลืนด้วยสี (Harmony of Color)

3. เอกภาพ (Unity)

เอกภาพ หมายถึง การจัดภาพให้มีความสัมพันธ์เป็นหน่วยหรือเป็นกลุ่มเดียวกัน ไม่กระจายหรือเกิดความสับสนภายในภาพนั้นๆ (เจลิม นาซีร์กี และคณะ, 2535) และกิตติพงษ์ พงษ์พัฒน์วุฒิ (2533) อธิบายว่า เอกภาพทางการออกแบบจัดวางหน้า หมายถึง การออกแบบจัดวางภาพประกอบและตัวอักษรให้มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อาจเป็นความสัมพันธ์แบบสัดส่วนหรือสัมพันธ์กันแบบสมดุลกัน โดยมีลักษณะการจัดวางที่ต่อเนื่องกันอย่างเป็นจังหวะ จนดูแล้วเป็นรูปแบบหรือรูปลักษณะเฉพาะของหนังสือเล่มนั้น

หลักในการออกแบบจัดวางหน้าหนังสือให้เนื้อหาและภาพประกอบมีความเป็นเอกภาพ คือต้องใช้ตัวอักษรที่มีรูปแบบและขนาดที่เป็นแบบเดียวกันตลอดทั้งเล่ม ยกเว้นข้อความที่มีความสำคัญที่ต้องการเน้นให้เกิดความเด่นให้ใช้ตัวอักษรที่มีลักษณะพิเศษ เช่น ตัว อักษรตัวใหญ่ ตัว เอน หรือใช้วิธีการขีดเส้นใต้ข้อความ (ศิริพงศ์ พยอมแย้ม, 2529)

4. จุดดึงดูดความสนใจ (Gaze Motion)

เป็นเทคนิควิธีการในการออกแบบจัดวางหน้าหนังสือให้เกิดเป็นทิศทางนำสายตา เกิดการเคลื่อนย้ายของสายตาไปตามเนื้อหาที่ต้องการให้เห็นโดยใช้ภาพ ตัวอักษร สี บริเวณว่างของหน้ากระดาษ (White Space) มาเน้นให้มีลักษณะที่เป็นจุดเด่นหรือจุดสนใจ การสร้างจุดสนใจสามารถสร้างจากองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้คือ ภาพประกอบ สี ตัวอักษร หรือแม้แต่บริเวณว่าง

ตามแนวคิดของกัญญาพร นิตยะประภา (2534) เชื่อว่าการสร้างจุดสนใจขึ้นบนหน้ากระดาษสามารถทำได้โดยการนำภาพมาจัดวางลงบนกึ่งกลางหน้ากระดาษ และให้จัดวางตัวอักษรหรือข้อความไว้ด้านล่างของภาพ ซึ่งเป็นวิธีการที่จะช่วยดึงดูดสายตาและความสนใจจากผู้

อ่านได้มาก และกำธร สติกรกุล (2515) ยังได้ชี้ให้เห็นว่าผู้อ่านแต่ละคนจะมีจุดสนใจต่อตำแหน่งในหน้าหนังสือ ไม่เท่ากัน แต่โดยทั่วไปนั้น ผู้อ่านจะให้ความสนใจบริเวณมุมบนด้านซ้ายของหน้าหนังสือด้านซ้าย และมุมบนด้านขวาสำหรับหนังสือหน้าขวาในระดับมาก และจะให้ความสนใจในจุดต่าง ๆ ลดลงตามลำดับของการเคลื่อนย้ายสายตาลงมาด้านล่าง ซึ่งจะให้ความสนใจในระดับน้อยเมื่อเคลื่อนย้ายสายตาตามาใกล้กับบริเวณรอยพับกึ่งกลางหน้าหนังสือ

สุชาติ เกาทอง (2538) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการสร้างจุดสนใจไว้ดังนี้

1. การสร้างจุดสนใจโดยการใช้เส้น คือ การอาศัยองค์ประกอบโดยรอบในการช่วยส่งเสริมให้เกิดความเด่นชัดขึ้น เช่น การใช้น้ำหนักอ่อนแก่ของสีพื้น หรือการเน้นเส้นรอบนอกของสิ่งที่ต้องการเน้น
2. การสร้างจุดสนใจโดยการใช้สี เพราะสีเป็นองค์ประกอบที่สามารถก่อให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ ได้ ในการใช้สีเพื่อสร้างจุดเด่นจะต้องคำนึงถึงความสดใสและความอ่อนแก่ของพื้นภาพด้วย

ส่วนประกอบของหนังสือที่นำมาใช้ในการออกแบบจัดวาง

รัช ตราฐ (2531) ได้อธิบายถึงส่วนประกอบของหนังสือที่สำคัญและนำมาใช้ในการออกแบบจัดวางหน้าหนังสือเรียนศิลปะไว้ ดังนี้

1. การจัดวางปกหนังสือ เพื่อต้องการเน้นให้ปกของหนังสือมีความน่าสนใจ ช่วยดึงดูดความสนใจแก่ผู้อ่าน เช่น ชื่อผู้เขียน ผู้แต่ง สำนักพิมพ์
2. การจัดวางหน้าปกใน เป็นการออกแบบจัดวางที่ดกย่ำกับรายละเอียดที่สำคัญในแต่ละส่วนให้เกิดความชัดเจนขึ้น
3. การจัดวางหน้าคำนำ จะเน้นถึงพื้นที่ว่าเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการอ่าน
4. การจัดวางหน้าสารบัญ มีหลักการที่สำคัญคือ ควรจัดเรียงให้เป็นระเบียบโดยวางหัวข้อใหญ่และหัวข้อย่อยให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย
5. การจัดวางเนื้อเรื่องทั่วไป ควรออกแบบให้เป็นแบบเดียวกันตลอดทั้งเล่มหรือเป็นแบบที่มีความกลมกลืนกันและสามารถเชื่อมโยงกันได้ ส่วนเนื้อเรื่องสามารถแบ่งออกเป็นภาค (Parts) ตอน (Section) หรือบทที่ (Chapter) หรือเป็นข้อย่อยอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดความง่ายต่อการอ่าน

6. การจัดวางหน้าบรรณานุกรม การออกแบบควรเน้นความเป็นระเบียบดูแล้วให้ เห็นถึงความแตกต่างระหว่างข้อความได้ชัดเจน

หลักเกณฑ์ในการจัดองค์ประกอบในหน้าหนังสือเรียน

จินตนา ไบกาชุย (ม.ป.ป.) อธิบายว่าการออกแบบจัดวางหน้าหนังสือเรียนนิยมจัด ดังนี้

1. หน้าแรกของเนื้อหาอาจจะนับต่อจากหน้าปกในหรือจะนับจากหน้าแรกของเนื้อหา เป็นหน้า 1 ซึ่งมีเลขกำกับบริเวณด้านบนหรือด้านล่างของกระดาษก็ได้ และอาจอยู่มุมของซ้าย หรือกลางหน้ากระดาษก็ได้ ถ้าหนังสือมีการแบ่งออกเป็นบทให้ใช้หลักการดังนี้คือ

1.1 ตำแหน่งชื่อบท จะอยู่กึ่งกลางหน้า ริมหวมือสุดหรือซ้ายมือสุด แต่ต้องปล่อย ด้านบนให้ว่างไว้ เมื่อจบบทหนึ่งแล้วบทต่อไปจะต้องทำเหมือนกันทุกบท

1.2 การจัดวางชื่อบทและหัวข้อ ตำแหน่งของหัวข้อใหญ่ หัวข้อเล็ก หัวข้อย่อย ต้องกำหนดให้เป็นระบบเดียวกันตลอดทั้งเล่ม โดยจัดวางให้อยู่ในบริเวณที่เหมาะสม อาจทำ แบบย่อหน้าหรืออยู่ชิดติดกระดาษก็ได้

1.3 ขนาดของตัวอักษรและชื่อบทและหัวข้อ คือ ชื่อบทควรเป็นตัวคำหนา ส่วน ขนาดให้พิจารณาจากจำนวนหัวข้อใหญ่ หัวข้อย่อยในแต่ละบท เพื่อนำมากำหนดขนาดให้มีความแตกต่างกัน ซึ่งในปัจจุบันหนังสือเรียนของเอกชนจะนิยมนำสีหลายสีเข้ามาช่วยเสริมให้เกิดความเด่น สะดุดตา โดยการพิมพ์ชื่อบทหรือหัวข้อต่าง ๆ หรืออาจสกรีนเป็นกรอบทับชื่อบท หรือชื่อหัวเรื่อง

1.4 ใช้ภาพก่อนขึ้นต้นบทหรือจบบท หนังสือบางเล่มอาจใช้ภาพถ่าย ภาพวาด หรือภาพถ่ายเส้นเล็ก ๆ ตามแต่ความชอบของผู้ออกแบบ

1.5 การใช้ตัวอักษรของย่อหน้าแรกและช่องไฟระหว่างย่อหน้า อาจใช้อักษรตัว ใหญ่ตัวเดียววางอยู่บนบรรทัด หรือใช้ตัวอักษรห้อยลงมาอยู่บรรทัดล่าง ๆ ส่วนการกำหนดระยะ ของช่องไฟต้องจัดให้ระบบแน่นอนทั้งระยะห่างระหว่างหัวข้อใหญ่ หัวข้อเล็ก หัวข้อย่อย หรือ ย่อหน้าต้องเหมือนกันทุกบท

2. หน้าต่อไปของเนื้อหา มักอยู่ด้านซ้ายมือ (หน้าเลขคู่)

3. การจัดภาพในหน้าเนื้อหามีจุดเน้นที่สำคัญ คือ ต้องสามารถสื่อความหมายได้ตรง ตามเนื้อหาที่ต้องการสื่อให้ผู้ดูเกิดความเข้าใจได้ง่ายและมีความน่าสนใจ หลักเกณฑ์ในการจัด ภาพและตัวอักษรบนหน้ากระดาษควรมีลักษณะ ดังนี้

3.1 การจัดภาพและตัวอักษรในหน้าเดียวกันต้องใช้เทคนิควิธีการดังนี้

3.1.1 จัดภาพให้อยู่ด้านล่างหรือด้านบนของตัวอักษร

3.1.2 จัดภาพให้อยู่ด้านซ้ายหรือด้านขวาของตัวอักษร

3.1.3 จัดภาพแทรกระหว่างตัวอักษร ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงหลักความสมดุล ช่องว่างและการตัดกันระหว่างพื้นภาพกับตัวอักษร

3.2 การจัดวางภาพและตัวอักษรอยู่บนกระดาษ ต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างหน้า น้าหนักของภาพ และตัวอักษรต้องอยู่ใกล้เคียงกัน เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพและความสมดุล

3.3 การจัดภาพและตัวอักษรเชื่อมต่อเนื่องกันระหว่าง 2 หน้า โดยอาจเป็นภาพที่มีการเน้นกรอบหรือไม่เน้นกรอบ ในการจัดลักษณะนี้จะให้ความรู้สึกที่ต่อเนื่องต่อผู้ดู ซึ่งเป็นการจัดหน้าที่เป็นแบบมีเอกภาพ

การจัดภาพประกอบเนื้อหาที่มีหลักการที่สำคัญ คือ การจัดภาพ จะต้องจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหา โดยอาจจัดภาพให้อยู่ครึ่งหนึ่งของหน้า หรือเป็นหนึ่งในสี่ของหน้า ส่วนพื้นที่ที่เหลือให้ใส่ข้อความที่เกี่ยวกับภาพ หลักเกณฑ์ที่ควรคำนึงถึงเกี่ยวกับการจัด คือ

1. ภาพที่มีขนาดหนึ่งในสี่ของหน้าให้จัดอยู่มุมขวาสุดหรือซ้ายสุด พื้นที่ที่เหลือให้บรรจุเนื้อหาข้อความ

2. การใช้ภาพหน้าคู่ (Double Spread) ไม่ควรวางตำแหน่งที่สำคัญให้อยู่ตรงกลางรอยต่อของสองหน้า ส่วนการจัดเนื้อหาข้อความควรจัดจากหน้าหนึ่งก่อนแล้วจึงไปจัดอีกหน้าหนึ่ง

การออกแบบปก

ปกหนังสือ (Jacket or Cover of book) เป็นองค์ประกอบแรกของหนังสือที่ช่วยให้เกิดความเด่นสะดุดตาและมีความสวยงาม การออกแบบต้องศึกษาแนวคิดจากเนื้อหาและบทนำจากหนังสือมาเป็นแนวทางในการสร้างเรื่องราวให้เกิดความน่าสนใจ การออกแบบปกหนังสือต้องเน้นถึงความกระชับเป็นสำคัญ เพราะลักษณะและรูปแบบเฉพาะของภาพประกอบปกคือการย่อเรื่อง หรือสรุปเรื่องจากหนังสือให้ปรากฏเป็นภาพที่มีความถูกต้อง ทั้งในเรื่องของสีและเทคนิควิธีการ เช่น ภาพสีของเส้นผม ภาพวิธีการประกอบรถยนต์ (Colyer, 1990) การนำเสนอภาพประกอบปกต้องมีการนำเอาภาพหลาย ๆ ประเภท หลายรูปแบบหรือภาพหลายสมัย อาจเป็น

ตารางที่เกิดจากการพิมพ์หรือภาพงานศิลปกรรมที่น่าสนใจมาจัดองค์ประกอบลงบนปก เพื่อเรียกร้องความสนใจให้ศึกษาเนื้อหาเรื่องราวจากหนังสือ (Prisco, 1990)

กระทรวงศึกษาธิการ (2532) อธิบายว่าเทคนิคในการสร้างสรรค์ภาพประกอบปกหนังสือต้องสามารถตอบสนองต่อความมุ่งหมายของหนังสือแต่ละประเภท เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ ช่วยสร้างมโนทัศน์ หรือภาพพจน์ต่อการพบเห็นหรือบอกเรื่องราวต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

ส่วนประกอบของปกหนังสือประกอบด้วย ภาพประกอบ ชื่อเรื่อง ชื่อหนังสือ ชื่อผู้แต่ง ชื่อสำนักพิมพ์ ชื่อเรื่องหรือเนื้อหาภายในเล่ม ผู้ออกแบบจึงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถทางศิลปะเป็นพิเศษ เพราะปกหนังสือเป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อการเรียกร้องความสนใจต่อผู้อ่านได้สูงกว่าหน้าอื่น ๆ และช่วยเร้าความสนใจต่อผู้อ่านได้เป็นอย่างดี (ศิริพงษ์ พยอมรัมย์, 2529) ซึ่ง จินตนา ไบกาซูยี (2534) กล่าวว่า ลักษณะของปกหนังสือควรมีสีสันสะดุดตา ไม่ควรใช้สีในลักษณะเข้มทึบ การออกแบบชื่อเรื่องต้องมีความเด่นชัด ภาพมีความเกี่ยวข้องกับเนื้อหาตอนใดตอนหนึ่งของเรื่องที่มีความน่าสนใจ ด้วยการใช้ความคิดสร้างสรรค์มาประกอบการออกแบบและตัวอักษรควรอ่านง่ายแต่สะดุดตา

อย่างไรก็ตามการออกแบบปกหนังสือ สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือการคัดเลือกเนื้อหาที่ปรากฏภายในหนังสือที่เป็นส่วนสำคัญ ว่าส่วนของเรื่องที่เลือกมาสามารถดึงดูดความสนใจของผู้อ่านหรือไม่ ส่วนเรื่องของการกำหนดหัวเรื่องโดยทั่วไปนั้นต้องมีขนาดใหญ่เป็นพิเศษ เพื่อสร้างจุดเด่นหรือจุดสนใจ ส่วนชื่อผู้แต่งและชื่อผู้พิมพ์ควรใช้ขนาดรองลงไป (เฉลิม นาศิริภักษ์, บันเทิง ชลช่วยชีพ และนลินี ณ นคร, 2535)

หลักเกณฑ์ในการออกแบบปกหนังสือเรียน

หลักเกณฑ์ในการออกแบบปกหนังสือเรียน เพื่อให้เกิดความสวยงามและสามารถดึงดูดความสนใจต่อนักเรียนได้นั้น นักการศึกษาได้ให้หลักเกณฑ์ ดังนี้

ทำนอง จันทิมา (2532) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการออกแบบปกหนังสือไว้ดังนี้ คือ

1. ปกต้องดูง่าย อาจมีความหมายตรงตามเนื้อหาหรือไม่มีความหมายตามเนื้อหาก็ได้ ใช้สีที่สดใสสวยงาม เช่น การใช้สีกลมกลืนกันหรือสีตัดกันการจัดภาพอาศัยหลักการจัดภาพแบบสมดุลหรือการจัดภาพแบบไม่สมดุล

2. คำนึงถึงวัยและระดับของผู้ใช้หนังสือ

สมศักดิ์ ศรีมาโนช (2523) ได้ให้เกณฑ์ในการออกแบบปกหนังสือไว้ดังนี้

1. ชื่อเรื่องและภาพปกต้องสอดคล้องกับโครงเรื่องภายใน
2. มีลักษณะเด่น สะดุดตา
3. ชื่อเรื่องอ่านง่ายชัดเจนและมีชื่อผู้แต่งและผู้เขียนภาพประกอบด้วย
4. การออกแบบจัดวาง การเว้นที่ว่าง ระยะห่างมีความสวยงามดูแล้วมีความสมดุล

จากหลักเกณฑ์การออกแบบปกหนังสือของท่านอง จันทิมา และสมศักดิ์ ศรีมาโนช สามารถสรุปหลักเกณฑ์ได้ ดังนี้

1. ชื่อเรื่องและภาพประกอบสอดคล้องกับเนื้อหาภายในเล่ม
2. การออกแบบจัดวาง และการใช้สีมีความสวยงามสะดุดตา
3. สอดคล้องกับอายุ และประสบการณ์ของผู้ใช้หนังสือเรียน
4. การออกแบบตัวอักษรอ่านง่าย ชัดเจน

3. ลักษณะของหนังสือเรียนศิลปศึกษาที่ดี

หนังสือเรียนที่ดีที่มีคุณภาพจะต้องมีความเป็นมาตรฐานตามลักษณะทางกายภาพและทางด้านเนื้อหา เพื่อช่วยเป็นพื้นฐานสำหรับการนำมาใช้ในการศึกษา การค้นคว้า และการนำมาใช้เป็นแนวทางประกอบการเรียนการสอนของครู นักการศึกษาและนักวิชาการหลายสาขาวิชา ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหนังสือเรียนที่ดีไว้ดังนี้ คือ

คาลลาแฮน และคลาก (Callahan and Clark, 1988) อธิบายว่าหนังสือเรียนที่ดีควรมีลักษณะ ดังนี้

1. รวบรวมเนื้อหาตามโครงสร้างของหลักสูตรและรายวิชา
2. มีการคัดเลือกเนื้อหาที่ครูสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการเรียนการสอน
3. จัดเตรียมกิจกรรมจำนวนมากและแนะนำกลวิธีในการสอน
4. แนะนำแหล่งข้อมูลความรู้ แหล่งเนื้อหาในการอ่านประกอบ การใช้สื่อประกอบการเรียนการสอน และแนะนำเครื่องมือประกอบการสอนประเภทอื่น ๆ ด้วย

ฮัมเมล (Hummell, 1998) อธิบายว่า หนังสือเรียนที่ดีควรมีลักษณะดังนี้คือ

1. มีความชัดเจนและมีองค์ประกอบที่สามารถช่วยดึงดูดความสนใจ
2. กระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น

3. มีเทคนิคการเขียนที่ช่วยกระตุ้นและส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์
4. ส่งเสริมและพัฒนาทัศนคติต่อการเรียนรู้เกี่ยวกับโลกและสิ่งแวดล้อม
5. ส่งเสริมให้นักเรียนนำความรู้ไปปรับใช้ได้อย่างกว้างขวาง
6. ส่งเสริมและกระตุ้นให้นักเรียนสนใจในการปฏิบัติกิจกรรม เช่น กิจกรรมการวาดภาพระบายสีและหัตถกรรม
7. เนื้อหา มีความเหมาะสมกับระดับความรู้ และนักเรียนสามารถตรวจสอบความถูกต้องของการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง
8. ครูและนักเรียนสามารถดัดแปลงเนื้อหาและกิจกรรมได้ตามความเหมาะสม

เอี่ยมพร หมอนลิ (2536) อธิบายว่าหนังสือเรียนที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

1. มีเนื้อหาสาระตรงตามที่หลักสูตรกำหนด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของรายวิชา
 ที่โดยตรงในเรื่องของข้อเท็จจริง นำเสนอเนื้อหาเป็นกลาง การเขียน การใช้ภาษาและคำศัพท์มีความเหมาะสมกับเด็กสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย เนื้อหาให้ความรู้และสาระทางวิชาการที่ส่งเสริมให้เกิดความคิดสติปัญญา
2. มีส่วนประกอบที่จะช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ เช่น
 - 2.1 ภาพประกอบชัดเจน สอดคล้องกับเนื้อหาและมีจำนวนภาพเหมาะสมกับเนื้อหา
 - 2.2 แบบฝึกหัดประเภทคำถามกระตุ้นให้เกิดความคิด
 - 2.3 มีคำนำ สารบัญ อภิธานศัพท์ เชิงอรรถ ดัชนี และบรรณานุกรม

ไพโรจน์ คุ่มมงคล (2533) อธิบายว่าหนังสือเรียนที่ดีมีคุณภาพจะต้องมีลักษณะที่ดีทั้งลักษณะภายในและภายนอก คือ

1. เนื้อหาสาระถูกต้องตรงตามที่หลักสูตรกำหนด
2. การลำดับเนื้อหา สอดคล้องกับการรับรู้ของเด็ก
3. ใช้สำนวนภาษาเขียนเข้าใจง่าย
4. ภาพประกอบมีลักษณะที่ดีสอดคล้องกับเนื้อหา
5. มีตัวอย่าง บทสรุปและคำถามที่สอดคล้องกับเนื้อหาในปริมาณที่เหมาะสม

วรัญญา สวัสดิบุตร (2532) อธิบายว่าหนังสือเรียนที่ดีต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. ด้านเนื้อหา

- 1.1 เนื้อหาครบถ้วนตรงตามที่หลักสูตรกำหนด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และคำอธิบายรายวิชา
- 1.2 เนื้อหาถูกต้องสามารถนำไปใช้อ้างอิงได้
- 1.3 เนื้อหาสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมของนักเรียน
2. ด้านการนำเสนอเนื้อหา
 - 2.1 การนำเสนอเนื้อหามีความเป็นกลางปราศจากอคติ
 - 2.2 แบ่งเนื้อหาออกเป็นบทอย่างชัดเจน
 - 2.3 จัดวางเนื้อหาตามลำดับความยากง่าย เหมาะสมกับประสบการณ์ของนักเรียน
 - 2.4 การนำเสนอเนื้อหาน่าสนใจ อ่านเข้าใจง่ายและชวนให้ติดตาม
3. ด้านการใช้ภาษา
 - 3.1 ใช้ภาษาเขียนที่เข้าใจง่าย
 - 3.2 ใช้คำศัพท์เหมาะสมกับระดับชั้น
 - 3.3 มีความถูกต้องในการใช้ตัวสะกด การันต์และการแบ่งวรรคตอน
4. ด้านภาพประกอบ
 - 4.1 มีความสอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องราว
 - 4.2 มีความชัดเจนสวยงาม
 - 4.3 จัดวางอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมบนหน้ากระดาษ
 - 4.4 มีจำนวนเท่าที่จำเป็น ไม่มากจนเกินไป
5. ด้านรูปเล่มและการพิมพ์
 - 5.1 การเข้าเล่มประณีต แข็งแรง และทนทาน
 - 5.2 ใช้กระดาษที่มีคุณภาพในการพิมพ์ ทั้งกระดาษปก และกระดาษในเนื้อหา
 - 5.3 ขนาดของตัวอักษรมีความเหมาะสมและนำเอาอักษรที่มีลักษณะพิเศษมาใช้
- เน้นคำหรือข้อความ
6. ด้านอื่นๆ
 - 6.1 มีปกใน คำนำ สารบัญ เชิงอรรถ บรรณานุกรม และอภิธานศัพท์
 - 6.2 มีคำถาม และแบบฝึกหัดท้ายบทเรียน

ธีระชัย ปุระณะโชติ (2532) ได้อธิบายถึงหนังสือทางวิชาการที่ดีว่าควรมีลักษณะดังนี้ คือ เนื้อหาต้องมีความกว้าง ความลึก มีความสมบูรณ์ ครอบคลุมครบถ้วนในเรื่องที่เขียน นำเสนอวิธีการเขียนอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากเนื้อหาที่ง่ายไปยาก และเนื้อหาในแต่ละบทมีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน

ประกาศรี สืออำไพ (2528) อธิบายว่าหนังสือเรียนที่ดีควรมีลักษณะดังนี้คือ เนื้อหา มีความสอดคล้องกับหลักจิตวิทยาการเรียนรู้และจิตวิทยาพัฒนาการที่ตรงกับระดับชั้นของนักเรียน มีการนำเสนอเนื้อหากิจกรรม ภาพประกอบและการวัดผลประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ

ปิฎฐะ บุนนาค (2523) อธิบายถึงหนังสือเรียนที่ดีว่าต้องมีคุณสมบัติในทางวิชาการ ซึ่งมีลักษณะดังนี้คือ

1. รูปเล่มเป็นแบบมาตรฐานสากล ปกแข็ง มีความหนา เย็บเล่มได้มาตรฐาน
2. การจัดลำดับเนื้อหา มีความง่ายต่อการศึกษาค้นคว้า
3. ใช้ภาษาและคำศัพท์เทคนิคเหมาะสมกับนักเรียน คำศัพท์เทคนิคให้เขียนเป็นคำภาษาไทย และเขียนคำภาษาต่างประเทศไว้ในวงเล็บ
4. รูปภาพ รูปถ่าย จัดวางไว้ใกล้กับเนื้อหาภาพแต่ละภาพมีหมายเลขลำดับรูปภาพมีความชัดเจน สามารถเห็นรายละเอียดสำคัญที่ต้องการเน้น
5. มีเอกสารอ้างอิงประกอบการเขียน
6. เนื้อหา มีความน่าเชื่อถือ สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ตามวัตถุประสงค์ ของผู้อ่าน

รัฐจวน อินทรกำแหง (2520) อธิบายถึงลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีตามลักษณะทางวิชาการว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. เนื้อหา มีแก่นสารแน่นอน มีความสมบูรณ์เหมาะสมกับระดับผู้อ่าน
2. วิธีการนำเสนอเนื้อหาชวนให้อ่าน สำนวนสละสลวยเข้าใจง่าย มีความยากง่ายเหมาะสมกับระดับผู้อ่าน
3. การวางลำดับโครงเรื่อง ตามความยากง่าย
4. ผู้เขียนมีคุณวุฒิและประสบการณ์น่าเชื่อถือ
5. มีส่วนประกอบต่าง ๆ ของหนังสือที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน เช่น คำนำ สารบัญ ดัชนี บรรณานุกรม

จากทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี ที่นักการศึกษาได้แสดง ทศนะไว้ สามารถสรุปเพื่อนำมาอธิบายถึงลักษณะหนังสือเรียนศิลปศึกษาที่ดีได้ดังนี้

1. เนื้อหาสอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตรและคำอธิบายรายวิชา เนื้อหา มีความกว้างและความลึก การลำดับเนื้อหาตามความสำคัญและความยากง่ายและสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง เนื้อหาสามารถดัดแปลงและพัฒนาได้ตามความต้องการของครูและนักเรียน

2. มีภาพประกอบหลายประเภท เช่น ภาพวาด ภาพถ่าย กราฟ แผนที่ ตาราง ที่มีความสวยงามชัดเจน และสอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องราว
3. การนำเสนอกิจกรรมและแบบฝึกหัดที่ให้เกิดการคิดวิเคราะห์
4. ใช้สำนวนภาษาที่มีความสละสลวย คำศัพท์เฉพาะเหมาะสมกับระดับชั้น การเขียนตัวสะกดการันต์ มีความถูกต้องตามหลักวิชาการ
5. รูปแบบการจัดวางสวยงาม ตัวอักษร สีที่ใช้ในการพิมพ์มีความชัดเจน การเข้าเล่มแข็งแรงทนทาน
6. การเขียนกระตุ้นให้เกิดความสนใจในการเรียนรู้
7. มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะคือเป็นหนังสือที่ผ่านการตรวจและพิจารณาจากกระทรวงศึกษาธิการและอนุญาตให้นำมาใช้ในโรงเรียนได้
8. แนะนำเครื่องมือ อุปกรณ์ และแหล่งในการศึกษาค้นคว้าต่อไปได้อย่างกว้างขวาง
9. มีส่วนประกอบต่าง ๆ ได้แก่ คำนำ สารบัญ บรรณานุกรม ดัชนี อภิธานศัพท์เชิงอรรถ และตัวอย่างหรือบทสรุป
10. ผู้เขียนเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในสาขาวิชาที่เขียน

4. การคัดเลือกและการพิจารณาหนังสือเรียนศิลปะศึกษา

อาดัม (Adam, 1989) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. พิจารณาจากชื่อเรื่อง
2. พิจารณาจากข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของผู้เขียน
3. เปิดหนังสือเพื่อพิจารณาดารงสารบัญและศึกษาถึงเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการเรียนการสอน และพิจารณาถึงการนำเสนอเนื้อหาว่าเป็นแบบลำดับเหตุการณ์หรือเรียงลำดับตามแนวความคิด
4. พิจารณาคำนำ คำนิยาม หรือบทนำ
5. ตรวจสอบส่วนหลังของหนังสือเพื่อดูส่วนประกอบที่สำคัญ

คาลาแฮน และคลาก (Callahan and Clak, 1988) ได้ให้เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. มีวันเดือนปีที่จัดลิขสิทธิ์หรือไม่
2. ผู้เรียบเรียงมีความรู้ความสามารถในสาขาวิชาและเขียนได้ชัดเจนหรือไม่

3. มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับจุดประสงค์ของรายวิชา มีเนื้อหาครอบคลุมหัวข้อและมีการเน้นข้อความที่สำคัญของเนื้อหาในแต่ละหัวข้อหรือไม่
4. มีการจัดเรียงลำดับหัวข้อเรื่องได้อย่างเหมาะสมหรือไม่
5. นำเสนอเนื้อหาอย่างถูกต้องและละเอียดพอหรือไม่ และหนังสือเรียนมีอคติต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือไม่
6. การใช้คำ คำศัพท์ และภาษามีความเหมาะสมกับนักเรียนหรือไม่มีการเสนอความคิดรวบยอดชัดเจนหรือไม่
7. มีการเสนอความคิดรวบยอดชัดเจนหรือไม่
8. หนังสือเรียนมีการปูพื้นฐานความรู้และประสบการณ์เดิมให้กับนักเรียนหรือไม่ และหนังสือเรียนมีการตีความว่านักเรียนมีประสบการณ์และความรู้หรือไม่
9. มีคำนำ สารบัญ ดัชนี ภาคผนวก คำอธิบายศัพท์เพียงพอหรือไม่
10. หนังสือเรียนมีการแนะนำการใช้วัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียนหรือไม่
11. หนังสือเรียนมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้นักเรียนเกิดความคิดและความสนใจหรือไม่ และกิจกรรมมีความหลากหลายตามระดับความยากง่ายพอเพียงหรือไม่
12. ผู้เขียนแนะนำแหล่งข้อมูลและเอกสารเพียงพอหรือไม่
13. ภาพประกอบมีความชัดเจนหรือไม่ และมีคำอธิบายภาพประกอบจัดวางไว้ใกล้ภาพหรือไม่
14. หนังสือเรียนมีความแข็งแรงและมีความน่าอ่านหรือไม่
15. การจัดวางตัวอักษรมีความชัดเจนและอ่านง่ายหรือไม่

คลาก และสตาร์ (Clark and Starr, 1986) ได้ให้เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. หนังสือเรียนครอบคลุมและถูกต้องตรงตามหัวข้อเรื่องที่ต้องการเน้นหรือไม่
2. มีการลำดับเนื้อหาเรื่องราวหรือไม่ และนำเสนอแนวความคิดชัดเจนหรือไม่
3. มีการนำเสนอเนื้อหาที่ชัดเจนหรือไม่
4. ผู้เขียนมีความรู้ความสามารถตรงตามสาขาวิชาที่เขียน และเขียนได้ชัดเจนหรือไม่
5. มีเอกสารอ้างอิงเป็นข้อมูลประกอบการเขียนหรือไม่

บราว เลวิส และฮาร์เคลโรด (Brown Lewis and Harchleroad, 1973) ได้ให้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนไว้ 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเนื้อหา พิจารณาจาก
 - 1.1 ความรู้และความสามารถของผู้เขียน
 - 1.2 ความสอดคล้องกับเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
 - 1.3 ความเป็นกลางปราศจากอคติเกี่ยวกับเนื้อหา
 - 1.4 สำนวนภาษามีความเหมาะสมกับผู้เรียน
2. ด้านการนำเสนอเนื้อหาพิจารณาจาก
 - 2.1 ใช้คำศัพท์ที่เหมาะสม
 - 2.2 เนื้อหาเหมาะสมกับระดับชั้นของผู้เรียน
 - 2.3 มีอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอน
3. ด้านการเรียบเรียงและการลำดับเนื้อหา พิจารณาจาก
 - 3.1 คำนำ สารบัญ บรรณานุกรม ดัชนี และอภิธานศัพท์
 - 3.2 มีกิจกรรมเสนอแนะและบทสรุป
4. ด้านมาตรฐานในการผลิต พิจารณาจาก
 - 4.1 ความชัดเจนของตัวพิมพ์
 - 4.2 กระดาษที่ใช้ในการพิมพ์
 - 4.3 การเว้นช่องว่างระหว่างย่อหน้าและบรรทัด
 - 4.4 การจัดวางรูปเล่มและการจัดวางหน้าหนังสือเรียน

เมลลอท (Mellott, 1964) ได้ให้เกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. การรวบรวมเนื้อหาในแต่ละบทหรือตอนว่ามีความเหมาะสมและสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรหรือไม่
2. เนื้อหาเน้นให้เกิดการสืบสวนสอบสวนหรือไม่ และแนวความคิดมีความชัดเจนหรือไม่
3. วิธีการนำเสนอทฤษฎีทางการศึกษาเป็นทฤษฎีใหม่หรือไม่
4. เนื้อหาแนะนำแนวทางในการใช้ให้สัมพันธ์กับความคิดหรือไม่
5. กิจกรรมกระตุ้นความสนใจและส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนหรือไม่
6. กิจกรรมสามารถทำความเข้าใจได้ง่ายและมีข้อเสนอแนะหรือไม่

อินโลว์ (Inlow, 1963) ได้ให้เกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. มีความทันสมัย
2. ผู้แต่งมีความรู้ความสามารถในการเรียบเรียงหนังสือเรียน
3. เนื้อหาได้มาตรฐาน ถูกต้องตามหลักวิชาการและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป
4. มีจุดมุ่งหมายและวิธีการนำเสนอเนื้อหาได้เป็นอย่างดี
5. เนื้อหามีความเหมาะสมกับระดับชั้นและวัยของนักเรียน
6. มีบทอภิปรายเพื่อแสดงความคิดเห็นที่ให้ความคิดรวบยอด
7. แนวการเขียนถูกต้องตามหลักวิชาการ มีความชัดเจน ใช้คำศัพท์เหมาะสม
8. มีรูปเล่มสวยงาม ใช้กระดาษมีคุณภาพในการพิมพ์ ตัวอักษรอ่านง่าย ขนาดรูปเล่มน่าอ่าน มีเอกสารอ้างอิงประกอบการเขียน มีสารบัญ คำนำ คณิต และบรรณานุกรม

รัตน พุ่มไพศาล (2538) ให้เกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. เนื้อหาวิชาและสาระของหนังสือเป็นแก่นสารแน่นอน มีความสมบูรณ์
2. วิธีการนำเสนอเนื้อหาชวนให้อ่าน เข้าใจได้ง่าย สำนวนภาษาสละสลวย มีความยากง่ายเหมาะสมกับผู้อ่านในระดับที่ผู้เขียนกำหนดไว้
3. การวางเค้าโครงเนื้อหา การลำดับเนื้อหาที่มีความต่อเนื่อง เรียงตามลำดับความยากง่ายไม่ซับซ้อน
4. ประสิทธิภาพและคุณวุฒิของผู้เขียนมีความน่าเชื่อถือ
5. ส่วนประกอบต่างๆ ของหนังสือ เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน เช่น คำนำ สารบัญ คณิต บรรณานุกรม อภิธานศัพท์ สามารถช่วยทำให้เข้าใจสาระของเนื้อหาได้อย่างรวดเร็วและค้นคว้าเนื้อหาที่ต้องการจากหนังสือได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวางขึ้น
6. ลักษณะรูปเล่มและคุณภาพการพิมพ์มีความถูกต้องชัดเจนทั้งตัวอักษรและภาพ

- ประกอบ

เอนก รัตนปิยะภากรณ์ (2531) ให้หลักเกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนเพื่อนำมาเป็นเครื่องมือประกอบการเรียนการสอนไว้ดังนี้

1. ปกหนังสือมีการออกแบบสวยงาม ภาพที่ปรากฏบนหน้าปกต้องสอดคล้องกับชื่อรายวิชาบนหน้าปก และใช้กระดาษปอนด์ขาวทำปกหนังสือ
2. ขนาดรูปเล่มพอเหมาะกับมือนักเรียนซึ่งมี 2 ขนาด คือ ขนาด 14.8 x 21 ซม. และขนาด 18.5 x 26 ซม. มีความหนาไม่เกิน 200 หน้า

3. เนื้อหาวิชา โดยพิจารณาจากความกว้างและความลึกของเนื้อหา วิธีการเรียบเรียงเนื้อหา การพัฒนาเนื้อหา ความทันสมัยและการนำเสนอเนื้อหาข้อเท็จจริงที่ตรงตามหลักวิชาการ

4. ขนาดของตัวอักษรเหมาะสมกับวัยและสายตาเด็ก อักษรที่เหมาะสมกับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา คือ ขนาด 16 - 24 พอยท์

5. ภาพประกอบต้องแสดงความหมายชัดเจน สามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนช่วยทำให้นักเรียนสามารถจินตนาการในสิ่งที่กล่าวถึงได้อย่างรวดเร็ว มีความสอดคล้องกับเนื้อหาวิชา ขยายความเกี่ยวกับเนื้อหาได้ชัดเจน ขนาดของภาพเหมาะสมกับหน้ากระดาษ ภาพประกอบมีสีสันสวยและสัมพันธ์กับเนื้อหาวิชา

ประหยัด สายวิเชียร (2525) ได้เสนอเกณฑ์ในการพิจารณาหนังสือเรียนไว้ ดังนี้

1. เกณฑ์ด้านสาระความรู้

- 1.1 เนื้อหาสาระครบถ้วนตามที่หลักสูตรกำหนด
- 1.2 เนื้อหาสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายรายวิชา
- 1.3 เนื้อหามีความทันสมัยและสัมพันธ์กับลักษณะวิชา
- 1.4 วิธีการเขียนน่าสนใจ

2. เกณฑ์ด้านสติปัญญา

- 2.1 เนื้อหาสอดคล้องกับหลักจิตวิทยาและการเรียนการสอน
- 2.2 เนื้อหาสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายรายวิชา
- 2.3 เนื้อหาส่งเสริมพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ของผู้เรียน
- 2.4 เนื้อหาส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ ค่านิยมและทัศนคติที่พึงประสงค์

3. เกณฑ์ด้านลักษณะการจัดทำรูปเล่ม

- 3.1 ขนาดรูปเล่มเหมาะสมกับระดับผู้ใช้
- 3.2 กระดาษที่ใช้พิมพ์มีคุณภาพดี
- 3.3 มีความประณีตในการพิมพ์
- 3.4 การใช้ภาษา สละก การันต์ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์
- 3.5 มืองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น คำนำ สารบัญ ภาพประกอบ บรรณานุกรม

และอภิธานศัพท์

4. เกณฑ์ด้านกิจกรรมและอุปกรณ์ช่วยการเรียนการสอน

- 4.1 ภาพประกอบสอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องราว
- 4.2 ขนาดของภาพประกอบเหมาะสมกับหน้ากระดาษและพื้นที่

- 4.3 สีของภาพประกอบมีความเป็นธรรมชาติและเหมือนกับต้นฉบับ
- 4.4 มีกิจกรรมเสนอแนะ
- 4.5 มีคำถามหรือแบบฝึกหัดท้ายบทเรียน แผนที่ แผนผังและแผนภูมิ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2525) ให้เกณฑ์ในการพิจารณา
คัดเลือกหนังสือเรียนไว้ดังนี้

1. ความต่อเนื่องของการเรียนการสอน
2. ความประหยัด
3. กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เลือกใช้
4. เนื้อหาตรงตามหลักสูตร แผนการสอน และคู่มือครู
5. มีความละเอียด อ่านเข้าใจง่าย
6. มีคู่มือครู
7. เป็นหนังสือเรียนที่มีอยู่แล้ว
8. ตัวอักษรและรูปภาพเหมาะสมกับระดับการเรียนรู้ของนักเรียน
9. แบบฝึกหัดดี
10. และเกณฑ์อื่น ๆ เช่น ราคา แบบปก ขนาดตัวพิมพ์ แบบตัวพิมพ์ การใช้สี

คุณภาพกระดาษ

วัลลีย์ ประสาททองโอสถ และชวลี ชัยพิพัฒน์, (2523) อธิบายถึงหลักเกณฑ์ที่กรม
วิชาการกำหนดขึ้นมาเพื่อใช้ในการตรวจและพิจารณาหนังสือเรียนดังนี้

1. ตรงตามหลักการที่ระบุในหลักสูตร
2. ตรงตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
3. ตรงตามวัตถุประสงค์ของวิชา หรือกลุ่มวิชา
4. ตรงตามโครงสร้างของหลักสูตร
5. สอดคล้องกับหัวข้อของเนื้อหาในหลักสูตร
6. ในส่วนของหลักสูตรที่เกิดจากการบูรณาการ พิจารณาจาก
 - 6.1 การเลือกเนื้อหาวิชาได้อย่างเหมาะสม
 - 6.2 ส่งเสริมให้ใช้วิธีการในการแก้ปัญหา คิดเป็น ทำเป็นอย่างเหมาะสม

จากการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางในการพิจารณาหนังสือเรียนของนักการศึกษาหลายท่านสามารถสรุปเป็นประเด็นหลักเพื่อนำมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาและคัดเลือกหนังสือเรียนศิลปศึกษาได้ดังนี้

1. ด้านเนื้อหา คือ เนื้อหาต้องมีความสอดคล้องกับหลักสูตร มีความทันสมัย นำเสนอเนื้อหาที่เป็นข้อเท็จจริงหลักการและทฤษฎีใหม่ๆ ที่ผ่านการวิเคราะห์วิจัยมาแล้ว มีเอกสารอ้างอิงประกอบการเขียนเนื้อหา

2. ด้านกิจกรรม คือ มีการนำเสนอกิจกรรมหลากหลายประเภท กิจกรรมมีระดับความยากง่ายและช่วยกระตุ้นให้เกิดความสนใจ เกิดความคิด และจินตนาการกิจกรรมสามารถนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน และมีกิจกรรมเสนอแนะ

3. ด้านภาพประกอบ ต้องสามารถสื่อความหมายได้อย่างถูกต้อง มีความสัมพันธ์กับเนื้อหา มีสีสันสวยงาม มีความชัดเจน ถ้าเป็นภาพถ่ายต้องใกล้เคียงกับภาพต้นฉบับและมีความทันสมัย

4. ด้านการจัดวางรูปเล่ม ต้องมีความสวยงาม ตัวอักษรอ่านง่าย ชัดเจน ขนาดของภาพประกอบเหมาะสมกับหน้ากระดาษ การออกแบบปกสอดคล้องกับเนื้อหา ขนาดรูปเล่มเหมาะสมกับมือเด็ก วัสดุและกระดาษที่มีคุณภาพในการพิมพ์

5. ด้านภาษาและการเขียน มีความเหมาะสมกับวัยของผู้ใช้หนังสือ การใช้คำ คำศัพท์ ตัวสะกด การันต์ ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ มีวิธีการเขียนที่ช่วยดึงดูดความสนใจในการอ่าน แนวการเขียนถูกต้องตามหลักการใช้ภาษา และมีความสละสลวย

6. องค์ประกอบอื่น ๆ เช่น คุณสมบัติของผู้เขียน วัน เดือน ปีที่พิมพ์ ผู้เขียนภาพประกอบ คำนำ สารบัญ บรรณานุกรม ดัชนี และอภิธานศัพท์

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

สุพร สุนทรนนท์ (2537) ทำการวิจัยเรื่องผลของการจัดขนาดตัวพิมพ์ ระยะบรรทัด และขนาดของคอลัมน์ที่มีต่อประจักษ์ภาพการอ่านของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 810 คน ผลการวิจัยพบว่า ขนาดตัวพิมพ์ 16 ปอยท์ระยะบรรทัด + 3 ปอยท์ ขนาด 2 คอลัมน์ มีผลต่อการอ่านของนักเรียนสูงกว่าแบบอื่น ๆ รองลงมาคือ ตัวพิมพ์ 18 ปอยท์ระยะบรรทัด + 3 ปอยท์ ขนาด 1 คอลัมน์ และตัวพิมพ์ 18 ปอยท์ระยะบรรทัด + 1 ขนาด 1 คอลัมน์

ไพโรจน์ เบาลือ (2536) ทำการวิจัยองค์ประกอบทางกายภาพของหนังสือที่เป็นสาเหตุให้เด็กเลือกหนังสือแบบเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดกรุงเทพมหานคร จำนวน 1410 คน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนเลือกภาพประกอบแบบภาพวาดเหมือนจริงมีสีสันเป็นธรรมชาติ แบบของตัวอักษรเป็นแบบกรีน 3 ขนาด 20 ปอยท์ ความหนาของหนังสือกว่า 80 หน้า ขนาด 16 หน้ายก ปกแข็ง จัดหน้าแบบเต็มหน้า ลักษณะรูปเล่มเป็นแนวตั้ง ใช้กระดาษอาร์ตในการจัดพิมพ์ เย็บเล่มด้วยลวด ราคาปานกลาง และพิมพ์ในปีปัจจุบัน

พิน เพชรรัตน์ (2534) ทำการวิจัยเรื่อง ความสนใจของเด็กที่มีต่อตำแหน่งของภาพประกอบหนังสือแบบเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 จำนวน 980 คน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนสนใจภาพประกอบขนาด 1/2 หน้า แนวนอน และแนวตั้งและนักเรียนสนใจตำแหน่งของภาพประกอบขนาด 1/2 หน้า ทั้งลักษณะแนวนอน และแนวตั้งไม่แตกต่างกัน

นภาพร พงษ์อักษรยะกุล (2531) ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หนังสือเรียนทัศนศิลป์ศึกษา ศ. 101 - ศ. 102 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ด้านความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นครูศิลปศึกษาจำนวน 5 คน หัวหน้าหมวดศิลปศึกษา 5 คน ผู้จัดทำงานพัฒนาหลักสูตรและผู้แต่งหนังสือเรียนศิลปศึกษา จำนวน 7 คน ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาของหนังสือเรียนมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรอยู่ในเกณฑ์ปานกลางในทุก ๆ ด้าน กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเนื้อหาที่ควรลดคือ เรื่องของจิตรกรรมฝาผนัง และเนื้อหาที่ควรพัฒนา คือ เรื่องเกี่ยวกับภาพคน การตกแต่งรูปปั้น การแกะสลัก การพิมพ์ภาพจากเศษวัสดุ การสร้างสรรค์งานปะติด และศิลปะพื้นบ้าน

อัญชลี โสมดี (2531) ทำการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หนังสือเรียนทัศนศิลป์ศึกษา ศ. 203 - ศ. 204 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ในด้านความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรวิชาศิลปศึกษา พุทธศักราช 2521 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นครูสังกัดกรมสามัญศึกษากรุงเทพมหานคร จำนวน 59 คน ผลการวิจัยพบว่า ครูศิลปศึกษามีความคิดเห็นว่าเนื้อหาของหนังสือเรียนศิลปศึกษามีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรศิลปศึกษาอยู่ในเกณฑ์ปานกลางในทุก ๆ ด้าน เนื้อหาในทุกบทเรียนควรคงเดิม และคงมีการเพิ่มหรือขยายเนื้อหาให้กว้างขวางขึ้นในบางบทเรียน

ธวัช ตราฐ (2531) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบผลการวิเคราะห์งานออกแบบกราฟิกในตำราศิลปะ ระหว่างอาจารย์และนักศึกษาภาควิชาศิลปะสภวิทยาลัยอีสานใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ วิเคราะห์งานออกแบบกราฟิกในตำราศิลปะภาษาไทย ที่ใช้เป็นส่วนใหญในภาควิชาศิลปะของสภวิทยาลัยอีสานใต้ ในด้านการออกแบบจัดวาง ภาพประกอบ ตัวอักษร กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นอาจารย์ 20 คน นักศึกษา 226 คน ในภาควิชาศิลปะสภวิทยาลัยอีสานใต้ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม การวิเคราะห์ผลงานกราฟิก ผลการวิจัยพบว่าอาจารย์และนักศึกษาส่วนใหญ่สนใจงานกราฟิกในตำราศิลปะมาก โดยเฉพาะปกตำรา เพราะช่วยกระตุ้นให้เกิดความอยากอ่านและตำราศิลปะควรให้ความสำคัญต่อภาพประกอบ เพราะช่วยให้อ่านเนื้อหาได้เข้าใจรวดเร็ว อาจารย์และนักศึกษามีความคิดเห็นต่องานออกแบบกราฟิก ในตำราศิลปะ โดยเฉพาะตำราระบายสีน้ำอยู่ในเกณฑ์ดี

ศิริลักษณ์ สิ้นพัฒนานุกูล (2530) ทำการวิจัยเรื่อง ความเข้าใจในการอ่านเนื้อหาที่ใช้เครื่องชี้แบบต่าง ๆ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 90 คน ผลการวิจัยพบว่าการใช้เครื่องชี้ 3 แบบ คือ แบบตีกรอบเน้นสาระสำคัญแบบพิมพ์พื้นเน้นสาระสำคัญและแบบขีดเส้นใต้เน้นสาระสำคัญ ส่งผลต่อความเข้าใจเนื้อหาในการอ่านของผู้เรียนไม่แตกต่างกัน

ชัยรัตน์ ชลวิถี (2524) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการออกแบบกราฟิกหนังสือแบบเรียนไทยระดับมัธยมศึกษาตอนต้นระหว่างสำนักพิมพ์รัฐบาลและเอกชนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 540 คน ผลการวิจัยพบว่า หนังสือแบบเรียนที่ใช้คู่มือมีการใช้ศิลปะทางด้านการออกแบบกราฟิกอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง ควรได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ขนาดรูปเล่มที่นักเรียนชอบคือรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบบ Upright ขนาด 8 หน้ายก ภาพประกอบเป็นภาพวาดหรือภาพถ่ายขนาดครึ่งหน้ากระดาษ และควรมีการกำหนดเฉพาะภาพที่จำเป็น การใช้สีพิมพ์ควรพิมพ์เฉพาะภาพที่สำคัญ สีของตัวอักษรควรเป็นสีดำ ส่วนคุณภาพของกระดาษอยู่ในเกณฑ์ปานกลางพอใช้ และผลการเปรียบเทียบระหว่างสำนักพิมพ์รัฐบาลและเอกชน พบว่า การออกแบบกราฟิกของสำนักพิมพ์เอกชนมีคุณภาพดีกว่าของรัฐบาลอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมทรง สีตลาชน (2516) ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะหนังสือที่เด็กชอบ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นประถมตอนปลาย จำนวน 144 คนใช้หนังสือเป็นเครื่องมือในการทดลอง 10 เล่ม ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนชอบรูปเล่ม 6" x 8.5" แบบ

แนวตั้ง (Up - Right) มากที่สุดทุกระดับชั้น เพราะมีความกระชับรัด เปิดอ่านง่าย ตัวอักษรที่ชอบ คือ ตัวอักษร (ฝ.ศ. ขนาด 20 ปอยท์ ตัวเรียงห่างมากที่สุด เพราะมีความชัดเจน

วุฒิ แตรสังข์ (2514) ได้ทำวิจัยเรื่อง แบบ สี และขนาดของภาพประกอบแบบเรียนที่นักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลายชอบ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลาย จำนวน 600 คน โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนทั้ง 2 กลุ่ม ชอบภาพถ่ายมากกว่าภาพวาดลายเส้น ชอบภาพสีธรรมชาติมากกว่าภาพขาวดำ และแบบของภาพมีอิทธิพลต่อการเลือกภาพของนักเรียนมากที่สุด และนักเรียนชอบภาพใหญ่มากกว่าภาพขนาดกลางและภาพขนาดเล็ก

งานวิจัยต่างประเทศ

เมย์ (May, 1993) ได้ทำวิจัยเรื่อง “Making Art at a Glance : A Critique of Discover Art Elementary Subjects Center Series No.90” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาเป้าหมายของหนังสือเรียน 2. การอธิบายอย่างมีเหตุผล 3. โครงสร้างต่างๆ ประกอบด้วยการคัดเลือกเนื้อหา การเรียบเรียง จุดเน้นของหนังสือ ประกอบด้วยความเข้าใจในการอธิบายเนื้อหา ข้อเสนอแนะสำหรับครู และผู้ใช้หนังสือเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนการสอน การจัดเตรียมกิจกรรม ข้อเสนอแนะ วัตถุประสงค์ประกอบการเรียน จุดมุ่งหมายของการประเมินการเรียนของนักเรียน ผู้แต่งได้มีเป้าหมาย 3 อย่างของศิลปะ ได้แก่ 1. การสร้างสรรค์ศิลปะ (Creating Art) 2. การมองศิลปะ (Looking at Art) 3. การดำรงชีวิตด้วยศิลปะ (Living with Art) โดยจะมีความซับซ้อนขึ้นในระดับเกรด 6 “Discover Art” เน้นทั้งศิลปะปฏิบัติ การวิเคราะห์องค์ประกอบในการออกแบบ และส่วนที่มีมากเกินความจำเป็นในหนังสือ คือการถามความคิดเห็นของเด็กแต่ก็มีบางอย่างที่มีคุณค่า เช่น กิจกรรมทางศิลปะต่างๆ ใน “Discover Art” เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนอย่างมาก

ดันนาฮู (Dunnahoo, 1992) ได้ทำวิจัยเรื่อง “Content Analysis of Elementary Art Teacher Preparation Textbooks : A Study of the Status of Discipline-Based Art Education in Art Teacher Preparation Texts” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาลักษณะ DBAE ในประวัติหนังสือเรียนศิลปะศึกษา 2. วิเคราะห์แนวโน้ม ส่วนประกอบ หลักสูตรศิลปะศึกษา ในระดับประถมศึกษา 3. ศึกษาลักษณะทั่วไปที่สำคัญในการศึกษาหนังสือเรียนของครูศิลปะระดับประถมศึกษาและกำหนดสถานะของศิลปะ 4 แกน ตามหลัก DBAE ในหนังสือเรียนศิลปะศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า 1. หนังสือเรียนศิลปศึกษามีเนื้อหาที่รวบรวมขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปและ
 ทักยะจาก 4 แคน ของ DBAE ในช่วงเวลาจาก ค.ศ. 1929-1985 2. ส่วนประกอบของหลักสูตร
 ประถมศึกษาจะเป็นประโยชน์ในอนาคต มีเนื้อหาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของศิลปะทั้ง 4 แคน
 3. หนังสือเรียนศิลปศึกษาถูกใช้เป็นประจำ สำหรับการเตรียมตัวสอนของครูศิลปะระดับประถม
 ศึกษาทั้งครูศิลปะโดยตรงและครูศิลปะที่จบการศึกษาทั่วไป หนังสือเรียนศิลปะยังคงมีความ
 สำคัญในการนำมาเป็นพื้นฐานสำหรับการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติกิจกรรมศิลปะ

แลมเพลล่า (Lampella, 1990) ทำการวิจัยเรื่อง “The Use of the Art Textbook by
 Selected Elementary Classroom Teachers and Selected Elementary, Middle and High School
 Art Teachers” มีวัตถุประสงค์ เพื่อการศึกษาแนวทางในการใช้หนังสือเรียนศิลปะและเพื่อศึกษา
 การเห็นคุณค่าของหนังสือเรียนศิลปะ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นครูศิลปะจำนวน 64 คน
 ที่สอนศิลปะระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ในรัฐโอไฮโอ
 สหรัฐอเมริกา ผลการศึกษาพบว่า ครูศิลปะทุกคนมีการใช้หนังสือเรียนศิลปะที่จัดเตรียมไว้ โดย
 ครูศิลปะระดับประถมศึกษาเลือกใช้หนังสือเรียนศิลปะของ Chapman, L.H. ครูศิลปะระดับ
 มัธยมศึกษาตอนต้นใช้หนังสือเรียนศิลปะที่ให้ความเข้าใจและความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะของ
 Goldstein, E. and Others และครูในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายใช้หนังสือเรียนศิลปะที่มีข้อค้น
 พบทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ของ Brommer, G.F. ซึ่งครูทุกระดับชั้นมีการใช้หนังสือเรียนทุกๆ
 บทเรียน และครูศิลปะทุกระดับชั้นเห็นคุณค่าของหนังสือเรียนศิลปะว่ามีประโยชน์ในการใช้มาก

ฮัมเมล (Hummel, 1988) ได้ทำวิจัยเรื่อง “School Textbooks and Lifelong Education :
 an Analysis of Schoolbooks from Three Countries” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะของ
 หนังสือเรียนที่เหมาะสมกับแนวความคิดการศึกษาแบบตลอดชีวิต ผลการวิจัยพบว่า 1. ด้านรูปแบบ
 (Format) ปกหนังสือเรียนควรเป็นภาพสี ต้องดึงดูดความสนใจ มีความทนทานสำหรับการใช้
 งาน ขนาดหนังสือเรียนไม่ใหญ่เกินไป น้ำหนักเบา ภาพประกอบต่างๆ ควรเป็นภาพสี ภาพมีคุณค่า
 ทางด้านการให้ข้อมูล การใช้ภาพการ์ตูนหรือภาพวาดขึ้นอยู่กับบริบทหรือความชอบของ
 นักเรียนกลุ่มเป้าหมาย การออกแบบจัดหน้ามีโครงสร้างชัดเจน คุสบาย ตัวอักษรทันสมัยต่อการ
 การอ่านใจความสำคัญของข้อความ มีการสรุปย่อ หัวเรื่องสำคัญมีการเน้นให้เด่นชัดเจน 2. ด้าน
 เนื้อหา (Content) เนื้อหาที่โครงสร้างชัดเจนอยู่บนพื้นฐานของหลักวิชาการ ขึ้นต้นบทด้วย
 ข้อความที่กระชับตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของการเรียน เนื้อหาที่มีความเหมาะสมกับวัยและ
 ประสบการณ์ของนักเรียน เนื้อหานำมาจากผลการวิจัย สถานการณ์ปัจจุบันทั้งในและต่าง
 ประเทศ มีการอ้างอิงดัชนีที่ช่วยให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม 3. ด้านการใช้ภาษา

(Language) การใช้ภาษาในหนังสือเรียนต้องชัดเจนถูกต้อง และสัมพันธ์กับความสามารถในการอ่านของนักเรียน มีการอธิบายคำศัพท์เฉพาะ 4. ด้านวิธีการ (Methodological Approaches) หนังสือเรียนช่วยกระตุ้นให้เด็กเกิดการเรียนรู้และยังเป็นเครื่องชี้เนำให้กับครูผู้สอน มีคำถามเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ จะช่วยกระตุ้นให้เกิดการอภิปราย เกิดการคิดวิเคราะห์ดีกว่า การมีคำถามที่เน้นการใช้ความจำแบบง่ายๆ ในตอนท้ายของบท นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่ม ส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งในและนอกโรงเรียน ซึ่งช่วยให้นักเรียนยังคงศึกษาด้วยตนเองต่อไป

มกรมณี (Makaramanee, 1984) ได้ทำการวิจัยเรื่อง Pictorial Stimulus Complexity in Textbooks มีวัตถุประสงค์เพื่อพิจารณาความซับซ้อนของภาพประกอบในหนังสือเรียน ระดับ 1 - 12 ใน รัฐ Texas สหรัฐอเมริกา และเพื่อพิจารณาการนำเสนอภาพประกอบตามทฤษฎีเหมือนจริง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นภาพประกอบในหนังสือเรียนที่สุ่ม ขึ้นมา 72 ภาพ จาก 22,055 ภาพ ผลการศึกษาพบว่า

1. ระดับความซับซ้อนของภาพประกอบในหนังสือเรียนเกินขอบเขตของเนื้อหา และระดับชั้นของหนังสือเรียนในระดับมาก
2. ไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างระดับของภาพที่มีความซับซ้อน ขอบเขตของเนื้อหา และระดับชั้นเรียน
3. ภาพประกอบในหนังสือเรียนที่มีความซับซ้อนมาก มีการนำมาใช้มากกว่าภาพที่มีความซับซ้อนน้อยในทุกะดับชั้น
4. ภาพประกอบสีมีความถี่ในการนำมาใช้มากกว่าภาพขาวดำหรือภาพประกอบแบบสีเดียว
5. มากกว่าครึ่งหนึ่งของภาพประกอบที่ใช้ในปี 1982 - 1983 ในหนังสือเรียนใน - รัฐ Texas สหรัฐอเมริกา เป็นภาพถ่าย

คลาก (Clark, 1975) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “Modern Theoretical Foundations of Appreciation and Creation in Art Education Textbooks 1960-1970” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าหนังสือประกอบการเรียนการสอนของครูศิลปะ ซึ่งพิมพ์ระหว่างปี ค.ศ. 1960-1970 จำนวน 10 เล่ม โดยศึกษาจากเกณฑ์ทฤษฎี 8 ทฤษฎี คือ 1. ทฤษฎีของ John Dewey และทฤษฎีด้านสังคมศาสตร์(The Sociological Theories) 2. ทฤษฎีของ Benedetto Corce และ R.G. Coolingwood และทฤษฎีการแสดงออกและการสื่อความหมาย (Expression and Communication) 3. ทฤษฎีของ Clive Bell และทฤษฎีรูปทรงนิยม (Formalistic) 4. ทฤษฎีของ

Susanne K. Langer และทฤษฎีการเลียนแบบสัญลักษณ์ (Symbolic Imitation) 5. ทฤษฎีของ Morris Weitz และทฤษฎีปรัชญาวิเคราะห์ (Analytical Philosophy) 6. ทฤษฎีของ Sigmund Freud และทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psycholanalytic Theories) 7. ทฤษฎีของ Rudof Arnheim และทฤษฎีเกสทอลท์ (Gestalt Theories) 8. ทฤษฎีอื่นๆ อาทิ ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ (Aesthetic Theories) ทฤษฎีมนุษยวิทยา (Anthropological Theories) ทฤษฎีประวัติศาสตร์ศิลป์ (Art History Theories) ทฤษฎีศิลปะร่วมสมัย (Contemporary Art Theories) ทฤษฎีจิตวิทยา (Psychological Theories) หรือสมมติฐานที่ได้รับจากงานวิจัย ผลการวิจัยพบว่า 1. ผู้แต่งหนังสือส่วนมากอ้างถึงทฤษฎีของ John Dewey และทฤษฎีสังคมศาสตร์ ตามด้วยทฤษฎีการแสดงออกและการสื่อความหมาย ทฤษฎีรูปทรงนิยมตามลำดับ 2. ไม่มีการอ้างอิงถึงทฤษฎี ศิลปะร่วมสมัย และทฤษฎีศิลปะสมัยใหม่เป็นพื้นฐาน 3. ผู้แต่งหนังสือหลายท่านอ้างถึงข้อมูลที่จำเป็นของทฤษฎีที่พวกเขานำมาใช้และการนำเสนอทฤษฎีอย่างเกี่ยวพันด้วยลักษณะที่ไม่มีอคติ 4. ผู้แต่งหนังสือ ส่วนใหญ่มุ่งไปสู่ทฤษฎีพื้นฐานของความซาบซึ้งในศิลปะมากกว่าการสร้างสรรคศิลปะ แต่เมื่อพิจารณาควบคู่กับคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์มากกว่าความซาบซึ้งในศิลปะ 5. คุณค่าของศิลปะจัดว่าเป็นประโยชน์เฉพาะส่วนบุคคล ซึ่งช่วยในการพัฒนาการทางร่างกายและสังคม 6. มีข้อเขียนเกี่ยวกับศิลปะวิจารณ์ หรือการประเมินศิลปะเป็นส่วนน้อยในหนังสือ 7. แนวโน้มของหนังสือจะมีศาสตร์ทางศิลปะและสุนทรียศาสตร์ หรือไม่มีทฤษฎีพื้นฐานทางจิตวิทยา 8. ผู้แต่งหนังสือ ไม่มีการนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับความซาบซึ้งและการสร้างสรรค์งานศิลปะ